

MAJANDUSPOLIITIKA ÜLDKURSUS I.

MAJANDUSPOLIITIKA ÜLDKURSUS I.

LOENG

Mag.rer.oecon. K.K O N G O

loengute järele.

K/V A.AASA KODUÜLIKOOLI

kirjastus ja trükk
Tartu 1936/37.

MAJANDUSPOLIITIKA ÜLDKURSUS I.

-Sissejuhatus.

Majanduspoliitika või täpsemalt rahvamajanduspoliitika kuulub rahvamajandusteaduse valdkonda. Meil on olemas käitimismajandusteadus, mis tegeleb üksiku majapidamisega. Seevastu rahva majandusteadus ei tegele üksiku majapidamisega vaid üksikute majanditega. Rahvamajandusteadus vaatleb üksikute majandite suhteid. Viimaste tegevuse tagajärjel üleskerkivad suhted ongi rahvamajandusteaduse vaatluse objektiks.

Esineb vabamajandus ja seotud majandus. Viimase juures on kõik suhted ära määratud. Vabamajanduse juures kujunevad suhted oma seaduste järele ja mis puutub suhete kindlaksmääramisse, siis sellega tegeleb seadus. Seadus teaduslikus mõttes näitab kuidas kaasleb ühe nähtusega teine nähtus, s.o. kuidas üks nähtus mõjutab teist. Rahvamajandusteaduse ülesandeks ongi nähtuste seaduspärasuse kindlakstegemine.

Senini vaatlesime asja abstraktselt, järgnevalt teeme seda konkreetselt. Nagu öeldud, nähtuste vahel peab olema seaduspärasus. Näiteks kui turul on kaupa vähe, on hinnad kallimad, on kaupa rohkem, langevad hinnad, selles näeme hariliku nõude - pakumise seadusi. Seal, kus üks nõuab ja teine pakub, on tegemist majanduslike suhetega vabamajanduslikus mõttes. Niipea aga, kui on kindlaksmääratud palju tuleb toota, valmistada, missuguse hinnaga müüa jne., siis on see seotud-majandus. Näiteks mitte igaks ei või müüa viina ja veel vähem mishaes hinnaga, s.t. hind ei olene nõudmisest, ega pakumisest, ta jääb samaks ka praeguse vabamajandusliku korra juures. Kõige selle juures on riigil otsustav ja määrav sõna. Eelpool toodud nähet - kus hinnad on samad, ei saa nõuda individuaalses majandamises, kus turunõuded reguleerivad hindu. Seesugused näh-

4

list arengut. Majanduspoliitika kujutab endas niisugust teadust, mis vaatab neid seadusi, kuidas riigivõimu vahelesegamine majandusellu avaldab oma mõju.

On tekkinud küsimus, kas majanduspoliitika saab olla teaduslikuks objektiks? Selle ümber on tekkinud suured vaieldused ja sealjuures on avaldatud mitmeid seisukohti. Väidetakse, et poliitika ei saa olla teadus, vaid on kunst, sest see suunatakse tuleviku kindlustamiseks ja on määratud homse, ülehomse päeva peale. Viimast ei saa ka ette ütelda, sest sotsiaalsed sündmused arenevad õige kiirelt. Teaduse üheks peamiseks ülesandeks on leida majandus-seadusi, s.o. kuidas üks teadus järgneb teisele, kusjuures tulevik on ja jääb tumedaks. On tehtud ettepanekuid majanduspoliitikat nimetada poliitiliseks ökonoomiaks, seda sellepärast, et majanduspoliitika jälgib, kuidas riik korraldab majanduslikke asju. Seevastu teoreetiline poliitiline ökonoomia kehtib igal pool, kus ka majanduslikud nähtused ei esineks.

Teadus ei saa haarata elu tervikuna, vaid haarab üksikuid jooni ja fragmente. Et elu on mitmekülgne, siis seepärast ei ole kõike võimalik vaadelda korruga, vaid vaadeldakse üksikuid jooni, mis iseloomustavad üksiknähtusi. Seda ei tehta mitte konkreetsetes olundis (nagu see läbiviidav looduses), vaid majandusteadus loob endale teatava kunstliku olukorra, mida eeldades ta ka majanduslikke nähtusi vaatab.

1. Majanduslik põhimõte (mida alati silmas peetakse) seisab selles, et inimene minimaalse jõukulutusega soovib saada maksimaalset tagajärge. Uuemal ajal on konkretiseeritud nimetatud põhimõtet järgmiselt: "Majanduslik põhimõte seisab selles, et antud jõu kulutusega katsutakse saada maksimaalset tagajärge." See on majanduse printsiibis teatud motiveering. Tegelikult elus kõrvalvaatajana näeme, et see ja see inimene võiks teha selle või selle teo,

ülesande, parema resultaadiga, kui ta seda tegelikult teeb. Tundub, et tegelikus elus ei peeta seda põhimõtet silmas. Tahtes aga majanduspoliitiliselt täita mõnda ülesannet hästi, tuleb pidada silmas majandusliku põhimõtet. Seda iga tegevuse juures - kas õppides, kuidas saada seda läbi viia otstarbekohasemalt, võimalikult väikese jõukulutusega saavutada suuremaid tagajärgi.

Majandusteadus eeldab, et inimene toimib oma huvide seisukohalt lähtudes. On igasuguseid tegelasi: on pillajaid, ihureid, tahtelt nõrku jne. kes ei toimi oma huvides ega võta omaks majanduslikku põhimõtet. Need moodustavad erandi, sest suurem osa inimesi on ikka egoistid ja püüavad toimida majandusliku põhimõtte järgi. Näiteks kujutagem ette joonist, mis koosneb lõpmata paljudest joontest, kuid teda on võimalik kujutada mõnede iseloomuliste joontega (nagu näiteks karrikatuur). Umbes samal viisil võime esile tõsta majandusliku põhimõtte otstarbekohast rakendamist.

2. Kehtiv tsiviilõiguslik kord eraomandiga ja lepingu vabadusega. Meil igaüks võib astuda lepingutesse ja võib evitada eraomandi. Muidugi ei saa iga isiku kohta panna kehtima eraomandi seadust, kui tal puudub eraomand. Kui need õigustused kaovad, siis on seotud majanduslik kord.

3. Teoreetiline majandusteadus eeldab kõikide asjaolude teadmist. See eeldus ei ole tegelikule elule vastav, kuna näiteks ostame kaupu kallima hinnaga, kuna seda saaks teisalt ka odavamalt, ehk keegi müüb enese teadmata kaupu teistest odavamini. Igal pool-maapeal, Eestis, Ameerikas, jne. kus on olemas need eeldused, seal kehtivad kõik need teoreetilised majandusteaduse printsiibid. Viimased on nagu loodusteaduse omad: vesi keeb teatud rõhumisel, teatud temperatuuri juures (normaal rõhumisel 100°). On aga rõhumine väiksem või suurem, on keemine vastavalt hõlpsam või varajasem ja langeb või tõuseb.

5

vastavalt ka keemistemperatuur, kuid ka siin valitsevad teatud miinimumi-maksi-
mumi piirid, missugustest ei ulatu vee tem-
peratuuri kõikumised edasi. Osa teadlasi
arvavad neid majanduspoliitika valdkonda
kui praktilisi samme, teiste vaated ristle-
vad eelnevatega. Ühed on, mis kehtivad kõi-
gi kohta, üldine rahvamajandusteadus, poliitiline
ökonoomia ja teine on eri rahvamajandusteadus,
mis peab silmas ühe maa kliimat, geograafilist
asendit, vaatlleb millised on seal sotsiaalsed
olud, elanik-kond, vaalitsuslik kord, jne. Seepärast
soovitatakse seda teadust, mida meie nüüd
vaatllema hakkame, nimetada eri rahvamajandusteaduseks.
Tal on katsutud anda mitmeid nimetusi:
küll praktiline poliitiline ökonoomia,
küll eri rahvamajandusteadus jne. Sellepärast
see teadus on vahend mitmete sihtide taotlemiseks.
Kõiki sihte ei suudeta kindlaksmäärata ja
sihte, mida ühiskond ajada võib on majanduspoliitiliselt
väga palju. Nendest tihti vastukäivatest ja ristlevat-
test sihtidest on meil raske leida see, mis on
tähtsam, mida me peaksime jälgima, näiteks
klassikaitse, võimu arendamine, ennast ise
varustada, jne. Kõik katsed teaduslikult
kindlaks määrata majanduspoliitika sihte
on senini ebaõnnestunud: iga ühe vastu on
toodud vastuväide.

Millist sihti peab siis majanduspoliitika
silmas pidama? Üteldakse - kultuur-ideaal.
Ent needki on enam-vähem muutuvad, kusjuures
antud ajal on teatud kultuur-ideaal. Teiseks
toodakse ette kollektiivtarvete rahuld-
damist, näiteks: keegi ei vaidle sellele vastu,
et posti korraldus on riigil. Inimese üha
laieneva komfordi tõttu luksuse järele
muutuvad teatud nähted ajajooksul, mis
enne olid kättesaamatud on nüüd muutunud
elule vajalikuks. Tekivad uued kulturnähted,
milliste rahuldamine on enesest mõistetav.
Sellest lähtubki produktsioonide põhimõte,
et võimalikult rohkesti saaks rahuldatud
inimese majandusli-

kud tarbed hüivistega.

Majanduspoliitika on ühiskondliku võimu (riigi) survel mõjunud rahvamajanduse arengule. Kuna majanduselu üha areneb ja muutub võrdlemisi kiiresti, siis need mõjustused ei jää endiseks. Võtame näiteks üldise rahvaarvu kasvu küsimuse. Rahvaarv üldiselt (kogu maakeral) kasvab alatasa. See tendents võib olla väikene, kuid ta on siiski olemas ja ükskord ikkagi rahvaarv muutub kahekordseks. See asjaolu tingib majanduselus terve rea nähtusi. Nimelt kui antud maal sünnib enam inimesi, siis need tahavad toidust jne. Tekivad vahekorrad ja klassivahed. Teame, et midagi ei ole püsiv, nii ka valitsuse aparatuuri ümberkujundamine avaldab jällegi teatavat mõju majanduselule. Majanduselus isikud gruppeeruvad teatud klassidesse ja kihtidesse, pannes maksma omi soove. Nende soovide väljendamine võib mõnikord olla väga ägeda loomuline, tekitades sotsiaalse revolutsiooni, millel ei ole ühise poliitilise revolutsiooniga. Näide ajaloo: varemalt valitsesid monarhistid, kuid nad on peaaegu eranditult kõik kukutatud peamiselt poliitilise revolutsiooni ja ka sotsiaalse revolutsiooni tõttu, kus kujundati ühiskond ümber eranditult ideede põhjal. Seesugune olukord on Venes praegugi ja seal käib võitlus ühiskonna ja kommunistlike parteide vahel. Ühiskond püüab avaldada mõju uute nähtuste vastu. Ta on enamasti traditsionalismi köidikuis, pidades kinni vana-dest tavadest ja peale selle loomulikult vastolude tekkimisel mängivad tähtsat osa individuaalsed ja kollegiaalsed huvid, mis ristuvad. Niisuguste parteide vahelisele võitlusele (sotsiaalsele revolutsioonile), katsutakse leida riikliku võimu poolt mitmeid vastuabinõusid. See pärast on teatud piirid pandud majanduselu seadustega sellest kui kaugele riik võib minna.

Neid küsimusi saab analüüsida, mõõta

6
ja hinnata majandusteaduse mõõdupuuga. Majanduspoliitika ülesandeks on esiteks kindlaks määrata, milline on majanduselu korraldus (struktuur) ja arengu tendentsid, mis selles peituvad, teiseks millised sammud on astunud või astutakse selleks, et majanduselu soovitavas suunas mõjutada ja kolmandaks, kuidas tuleb neid samme hinnata.

Esimese majanduspoliitika ülesande juures peatusime juba. Nägime, et majandusliku struktuuri kohta on terve rida teadusistatistika, majandusgeograafia ja osalt majandusajalugu.

Teise ülesande kohta saame vastuse, kui jälgime ühiskondliku võimu tegevust. Millised sammud on astunud on juba kerge jälgida kuid milliseid soovitakse astuda, selle küsimuse lahendamine on juba keerulisem, sest et meie peame teadma, missugune on see siht ja milliste vahenditega on võimalik saavutada seda sihti. Üldse, peame teadma, kuidas ühele nähtele järgneb teine, kuidas nähtused kujunevad ja mis on teatud majanduspoliitiliste sammude järeldused. Üldse poliitika juures peame olema väga ettevaatlikud ja peame tegema umbes identsest ajaloo nähtustest järeldusi.

Mis puutub kolmandasse majanduspoliitika ülesandesse, siis et hinnata neid samme objektiivselt, peame selleks tundma põhjalikult majandusteaduse õpetust. On vaja olla kursis teoreetilise poliitilise ökonoomiaga või rahvamajandusteadusega. Majanduspoliitika peab aga ka omalt poolt püüdma üles seada teatavaid sihte, ehk kui on antud teatud siht, siis - kuidas seda saavutada. Siin tuleb ka läbi viia majanduspoliitika põhimõtte: seada asju nii, et vähemate pingutustega saavutaksime suuremad tagajärjed.

Paljud riikliku võimu poolt ülesseatud sihid võivad mõjuda majandusolule halvavalt. Näiteks autarkia puhul, kus omamaa kaupadelt tuleb maksta kallimat hinda, kuna neid oleks võimalik väljast odavamalt sisse ve-

dada, aga riigivõim on seadnud üles kõrgema ülesande, millise taotlemiseks peab rahvas tooma ohvri. Samane nähe ilmneb ka militaristlikus põhimõttes, ehk ka kui üldsuse arvel toetatakse mingit rahvakihti (töötatöölisel jne.) Teame, et sellele kulutatakse väga palju ja majandus kui vahend peab siin tooma ohvri. Ja meie peame selles teadlikud olema, sest selline ohver on ette nähtud ainult üldsuse kasuks. Niisugustel juhtudel tuleks pidada silmas teatud majanduslikku produktiivsuse põhimõtet, hindamine peab toimuma majanduslike põhimõtete alusel. Siiski meie ei tarvitse kõike neid sihte kiita häaks, vaid me võime ka neid kritiseerida. Kuid tegelikult see ei puutu majanduspoliitikasse, missuguseid abinõusid riik kasutab enese sihtide saavutamiseks. Peame lähtuma ainult majanduslikust seisukohast, sest meid huvitavad ainult majanduslikud küsimused.

Vahendid, kuidas riiklik võim majanduspoliitikat toostab.

Riigivõim annab välja terve rea õiguslike seaduste, määruste ja korralduste norme. Nendega riik reguleerib kodaniku majanduselu, keelates ühele ettevõtte asutamise, määrates teisele maksudemaksimise jne. Neid asjaolusid reguleeritakse riigi organitega. Näiteks: riik seab sisse raudtee. Sealjuures astuvad vastavad riiklikud organid samade tööliste muretsemiseks, materjalide saamiseks ja ühe sõnaga ühenduse loomiseks. Ka määratakse kindlaks liiklemise taksid, nende hindade määramisel võetakse arvesse kodanike majanduslikku olu. See riiklik organ soodustades liiklemist odava hinnaga/huvirongide näol/ suureneb liiklejate arv, kuid kõrgendades sõidu hinda väheneb reisijate arv. Kus avaldub riigi mõju? Riik on sisse seadnud mitmeid asutisi, näiteks majapidamiskoolid, mis teotsevad oma erialal ja valmistavad ette vastava isikkonna, kuid ka siin näeme riigi reguleerivat kätt. Mõningaid aastaid tagasi oli meil palju koo-

7
le, siis tokkis haritlaste üleproduktsoon, tänapäeval on palju neist koolidest sul-
tud ja hariduse saamine raskendatud.

3. Riigi maksustamine avaldab jälle mõju kodaniku majanduslikule tegevusele ühel või teisel alal: patendimaks, aktsiisimaks jne.

4. Lõpuks propaganda küsimus, ka see avaldab kodanikele teatud mõju, tihti tehakse seda laiematele kihtidele kauba tutvustamiseks /kodumaa kaubad, propaganda nädalad/. Rahvusvahelised asutused, töökonventsioonid jne. mis aitavad praegust poliitikat teostada.

Nüüd oleme puudutanud kõiki neid küsimusi, mis avaldavad mõju rahvamajanduse poliitikale. Eelpool mainisime juba, et on individualistlik tegevus ja seotud majandus. Riik suudab neile mõlematele mõju avaldada.

Milles avaldub kodanike juures rahvamajanduspoliitika? See avaldub hindades. Kõik need riigi mõjuavaldused tulevad esile hindades. /Mõjutab hüviste hinde - tõstab kõrgele või surub alla/. Igasugune hindade reguleerimine tuleb majanduselus esile, näitaks antakse välja seadus, et võile maksetakse preemiat. Siis või hinna tõus suurendab või tootmist. Vastupidi: pannakse kibe toll luksuskaubale, tõusevad hinnad. Sellega tahetakse vähendada nende esemete tarvitamist. Samuti esinevad ka kõik teised maksud. Nii võib riik mõju avaldada tootmise suurenemise või vähendamisele. See on riigi majanduspoliitika.

Teisalt - riik kasutab nii/maksudest /saaduid summe kasulikult. Riik ajab sisetuleku poliitikat; riik jagab need summad näit. lastekasvatusele, makstes kõrgemat palka ametnikele, kellel on laasterikas pere. Selline nähe esineb riigi poolt just oma sihtide taotlemiseks. Järjekult majanduspoliitika printsip seisab selles, et ühelt poolt võetakse, teiselt antakse. Majanduspoliitika on teadus nende seadustega, mil-

ledega riigi ja ühiskondlikkude võimude sammud mõjutavad majanduselu. Soepärast peamegi majanduspoliitikat teadusks. On huvitav vaadelda, kuidas on teatud majanduspoliitilised sammud avaldanud mõju majanduselule. Selleks püüame vaadelda samme, mis on astunud ja millist mõju nad tollal avaldasid ökonoomilisele ja majanduslikule elule. Näeme, kellel on poliitiline võim, see võib saavutada enese kätte kõik hüvised ja võib jagada nagu peab otstarbekohaselt; riik korraldab teid, liiklemist, sudest laekunud summadega. Majanduspoliitika on tegemist n.n. poliitilise vahendiga, mis on vahend sissetuleku saavutamiseks. Kõiki neid küsimusi saab otsustada riigi sammudega, mis on 1. konkreetsed, 2. teoreetilised.

/Majanduspoliitika seminari sooritamise eeldusena olgu teoreetiline poliitiline ökonoomia üksam antud/.

Eelpool katsusime kindlaks teha, mis on rahvamajandus ja millistel eeldustel uurib see kui teadus rahvamajandust. Siin püüdsime teemisel metoloogiliselt küsimusi lahendada.

- Vaadeldes faktilist olukorda, tuleb tähendada, et kapitalistlik majanduslik kord on ettenähtud ka Eesti põhiseaduses § 24 / Eraomandus on Eestis igale kodanikule kindlustatud. Ilma omaniku nõusolekuta võib seda võõrandada ainult üldisest huvides seaduste põhjal ja seadustes ettenähtud korras /.

Põhiseaduse § 19 annab teatavad subjektiivsed õigused majanduslikul alal. "Eestis on kindlustatud vabadus elukutset valida ja ettevõtteid avada ning seda kasutada põllutöös, kaubanduses, tööstuses, samuti muil majandusaladel. Selles vabaduses ei või kedagi kitsendada või takistada muidu kui seaduste põhjal ja piirides".

Seega esineb ka kord - mida nimetatakse kapitalistlikuks korraks - meie põhiseaduses. On ju olemas nähteid, mis po-

le otseselt seoses ühiskonnaga. Ühiskondlik areng on seoses "olukordadega", mis on osa minevikust, osa tulevikust ja osa olevikust. Seaduslikult on juba andmeid olemas, mis seda vabadust hakkab piirama.

Majanduse vaatluses peame jääma vaba olukorra juurde, kuid majanduspoliitika võib eksisteerida ka siis, kui ei ole vaba majandust. Rahvamajandus kui teadus saab esineda ainult vabamajanduse juures.

Rahvamajandus tekkis siis kui olid selleks vastavad eeldused.

Kapitalistliku majanduskorra iseloomustuseks toob Sombart kolm elementi. Eramajandusliku vormi juures, kus majandus on juhitud erategevõtluse poolt, esineb peamiselt huviste vahetuse moment. Mis iseloomustab eramajanduslikku korda? Eramajandusliku korra juures võib tähelepanna inimeste klassidesse jagunemist.

1. ettevõtjad, kes omavad tootmisvahendeid,

2. töölised, kes müüvad tööjõudu ja

3. turg on kapitalistliku majanduse reguleerija ja reguleerimine toimub hindade kaudu, mis vastavalt esinevad tootmisele soodsalt või ebasoodsalt.

Edasi Sombart tõstab esile kapitalistliku korra iseloomustamiseks majandusliku vaimu kolm põhimõtet:

1. Pälvimispõhimõte /Erwerb/, kus igaüks on oma huvide kaitseks väljas, mis isenesest on täiesti egoistlik põhimõte; raha pälvimine - ettevõtja eesmärk on saada raha ja mitte huviseid. Kapitaliga ettevõtja toodab ainult turu jaoks, kuna varemalt sulatud kodumajanduse juures toodeti enese tarbimiseks. Ettevõtja peab saama raha kauba eest ja see raha hulk, mis ta turult saab, peab olema suurem, kui see mis ta tootmisesse mahutanud. Eesmärk oleks saada toodetud huvistest rohkem raha, kui sinna paigutatud.

Raha mängib majanduselus suurt osa, on tehtud katseid, et mingid tähiseid ka-

sutada raha asemel - kuid see on jäänud tagajärjotuks. Ka on ühiskonnale raha universaalseks abinõuks, criti hüüviste vahetusel.

Kapitalistliku korra juures veel iseloomustavaks on konkurents - võistlus põhimõtte. Kes suudab enam valmistada ja odavamalt müüa - neil rohkem edu, sest kõik püüavad osta kvaliteetkaupa /väärtuslikku/ odava hinnaga. /Esineb ka teisi kombinatsioone, milliseist silmapaistvamad juhused, kus püütakse sokutada halbu kaupu kalli hinna eest./

Praegu, kus ellu kutsutud suured majanduslikud üksused mõningate erigruppide poolt, seal sarnasest põhimõttest kindi ei peeta.

Kapitalistliku vaimu iseloomustab

2. ratsionaalsuse põhimõtte, kus tootmist püütakse alistada

a. kindla plaanile, mis üles seatud seega, et püütakse võimalikult ratsionaalselt odavamini toota. Et odavalt toota, selleks seatakse üles vastavad nõuded.

b. otstarbekohane tootmine teatud

c. kalkulatsioonide /arvutuste/ juures. /Ei tohi toota esemeid, mille järele pole nõudmist/.

Kõik ratsionaalsuse põhimõtete taotlavad nõuded on tähtsad kapitalistliku korra juures ja ratsionaalsuse põhimõtte norm on püsinud tänapäevani. /Ka N.-Venets on juba rakendamisele tulnud need põhimõtted, mis on iseloomustavad kapitalistliku korrale.

Kapitalistlik majanduskord ratsionaalsecritult saab toota majanduslikumalt kui saab seda teha mingi teine majanduslik kord, kus ei peeta silmas ratsionaalsuse põhimõtet.

Ka meil varemalt on terve rida ettevõtteid likvideeritud, kes ei suutnud majanduslikult tegutseda obaratsionaalse tegevuse tagajärjel. Kapitalistlikud ettevõtted peavad moodustama peamise aluse

eramajanduses.

Viimasel ajal on tekkinud mitmeid teisi kaalutlusi. Kui eramajanduses tekib majanduslik apardus, siis peab seda kandma eraisik, mil aga peab seda kandma peamiselt ühiskond, kuna ettevõtted ei tööta oma kapitaliga. Nimelt võtavad eraettevõtted laenu pankadest / pangalaen / ja eraisikud, kes on paigutanud raha pankas võiavad sellest ilma jääda juhul kui tuleb pankrott, sest pankroti korral kannab kahju ühiskond.

Sellel on täiesti seletatav kontrolli nõue ettevõtete tegevuse üle. Näiteks: ekspordisigade vastuvõtul toimub see kaalu ja sordi kontroll selleks määratud ametniku kaudu, kes peab toimima erapooletult. Kontroll on siin selleks läbiviidud, et sigade hindamine toimuks õiglaselt ja ei tekitaks nurinat.

Tänapäeval muutub paiguti riiklik majapidamine paratamatuks just ühiskondlikes huvides, sest nüüdisajal, mil ettevõtted muutuvad suur-ettevõtteiks, tekitab nende asutamine kodanikele peaaegu ülepääsmatuid raskusi ja sellepärast hakabki riik ise korraldama ettevõtteid, näiteks: postikorraldus esineb eraettevõttena, kuid kuulub riigile. Samuti kuuluvad enamused riikides ka raudteed riigile. Selline nähe on tingitud sellest, et mõningad majanduslikud harud ei ole tasuvad, kuid nad on samal ajal ühis-konnale hädatarvilikud. Näide: iga raudteeraion ei ole tasuv, kuid ta on tarvilik riigikaitses huvides.

3. Asjade käsitlemine kapitalistliku korra juures peab toimuma moodsa tehnika nõudele. See nõue seisab selles, et kõik majanduslikud sisseseaded peaksid vastama kaasaja tehnika saavutistele.

See moodsa tehnika nõue ei esine alati ja enamasti siis kui vastava riigijuhi poolt on antud välja mitmesugustel ühiskondlikel ja riiklikel motiividel määrused, mis ei pea soovitatavaks uuemate tehnika saavutiste kasutamist. Selline nähe ilmneb

eriti fašistlikus majanduslikus elus, kus näiteks Mussolini poolt on keelatud tarvitada vilja-põllul masinaid. Niisugune kapitalistlik majanduslik kord, milliseid jooni meie Sombarti järele vaatlesime, on vanemal ajal peetud parimaks majanduslikuks korraks ja isegi nüüd leiab palju pooldajaid oma ratsionaalse vaimu tõttu.

Edaspidise kapitalistliku majanduse elu arenemise suunas tulid ilmsiks aga ühiskonnale kahjulikud asjaolud, millede kaotamiseks hakati nõudma majandusliku vabaduspõhimõtte piiramist riigivõimu poolt. Vabaduspõhimõtte püstitamisel lause "Lase tehase läse minna" s.t. täielik vabadusnõue leidis sellal suurt poolehoidu. Tänapäeval aga ei leia sarnane põhimõtte enam täielikku heakskiitmist, kuna on jõutud veendele ka selle juhtlause negatiivseis külgedes. Soccpäras on ka arusaadav, et majanduslik tegevus püütakse suruda riikliku võimu kontrolli alla. Muidugi on omistatud kodanikele vabadus majanduslikul alal, kuid ainult teatud piirides ja ainult nii kaugel, kuniks ta ei muutu ühiskonnale kahjulikuks.

Ka meie põhiseaduses on säilinud majandusliku vabaduse põhimõtte, missugune eksistecrib § 25, kus on öeldud: "Majandusliku elu korraldamine Eesti peab vastama õigluse põhimõttele, mille sihiks on inimsevääriline ülespidamise kindlustamine sellekohaste seaduste läbi, mis käivad haremiseks maasaamise, eluaseme- ja töösaamise, samuti omakaitse, tööjõukaitse ning nooruse, vanaduse, töövõimetuse või õnnetuste puhul tarviliku toetuse saamise kohta."

Eelpoolsest selgub, et põhiseadus vaatamata majandusliku põhimõtte säilitamiseks seab üles terve rea nõudeid kodanikele majandusliku elu korraldamiseks. Majanduspoliitika ongi teadus, mis vaatleb ühiskondliku võimu/riigi/ mõjutusi majanduslikule arengule. Ta vaatleb missuguseid samme on riik astunud ja missuguseid ta kavatses astuda, et reguleerida majanduslikku elu. Majandus-

10
poliitika on ka osa üldisest rahvamajandus-
teadusest /poliitiline ökonomia/ ja selles
osas ta vaatleb kuidas kerkivad esile riik-
liku võimu avaldused ja nõuded vabamajandus-
ses. Seejärel lähtun majanduspoliitika kur-
suse loengute seisukohast, et kuulajatel on
teada teoreetilise poliitilise ökonomia
õpetused ja faktiline olukord, mis esineb
tänapäeva majanduse elus.

Faktilise olukorra tundmise nõue on
suhteliselt just kõige tähtsam meie kodu -
maa üle, kuid muudugi ei saa meie ainult ko-
dumaaga piirduda. Sest meil on ka läbikäimi-
mine teiste maadega ja meie puutumine kokku
rahvusvaheliste konventsioonidega. Järjeli-
kult siis faktilist olukorra tundmist peame
oma kodumaiste kui ka välisriikide sta-
tistiliste ja geograafiliste andmete varal.
Samuti peame jälgima ka uuemaid riiklikke
samme, mis võetakse otte ühenduse pidamiseks
teiste maadega ja samuti ka neid samme, mi-
da mõni välismaine riik on astunud majandus-
liku elu korraldamiseks. Veel peame olma
kursis rahvusvaheliste konventsioonidega,
mis mõjustavad riikide vahelist majandus-
likku ja kaubanduslikku tegevust. Sellest
näeme, et majanduspoliitika eeldab suuri
nõudeid, mis tingitud asjaolust, et meie peame
oskama hinnata ja analüüsida ühte või
teist majanduspoliitilist küsimust või sama
objektiivselt. Siinjuures ei puuduta
meie küsimusi, kuidas avaldavad teatud sam-
mud mõju riigile või autarkidele, meie piir-
dume ainult majanduse eluga; sest kui ma-
janduselu saaks kuidagi kitsendatud ja te-
ma arengut pidurdatud, võiks kaasneda ka
teiste alade kängu jäämine, sest majandus -
elu on kõigi tegevuste alussambaks.

Vastuväited, mis on esitatud sellele
majandusliku elu celistamisele, on väga väi-
kese mõjuga. Meie teame, et ainult majandus
toodab vahendeid, millede abil on võimalik
elu. Puudub elu, siis pole meil võimalik saa-
vutada ka teisi sihte, järjeklikult on kõik
teised alad majanduslikust tegevusest täies

sti ärarippuvad.

Riigi mõju majanduslikule olule võib olla kahesugune: a. soodustav ja b. piirav. Harilikult esinevad need nähted käsikäes, sest ühe ala soodustamisega ilmneb teise ala piiramine.

Uuesti asudes küsimuste juurde, mis on majanduspoliitika õppimiseks vajalikud, et osa neist on enam-vähem püsivad/poliitiline ökonomia, geograafiline olustik/kuna osa on muutuva iseloomuga.

Peamiseks allikaks kujunevad klassikalise kooli õpetused. Need õpetused on puhtakujulised, sirgjoonelised - iseloomulised, kus puutuvad kokku vabamajandusega. Kuid siin tekivad uued õpetused mõjudest, mis segavad vabamajandusliku tegevuse vahel. Näeme, et esineb tendents, sellist majanduslikku tegevust enam ja enam piirata. Seega siin esinevad õpetused on muutuva iseloomuga.

Teine ala, kus alatasa esinevad muutused on faktiline olukord. Kõige kiiremini varieeruvad muudatused nüüdisajal tolli tariifides, konjunktuuris, jne. kus olukord alati kõigub. Mainimata ei või jätta ka, et puht geograafiline olukorra suhtes tuleb esile uusi asjaolusid /Näiteks: leitakse uusi õliallikaid, ilmuvad uued maade loomkohad jne./. Koguni meil Eestis on ilmunud lühikese iseseisvuse aja kestel majanduslikku ellu tähtis tegur põlevkivi, mis moodustab meil tänapäev võrdlemisi tähtsa tululikka.

Sellal ei esinenud ka majanduspoliitika suuri muutusi, vaid riigi majanduspoliitika oli enam-vähem ühtlane ja sirgjooneline.

Tänapäev, mil turunõuded võivad muutada iga tundi, ei esine majanduspoliitikas enam stabiilsus ega kindlus, vaid tema tegevus ripub ära välistest teguritest nagu: konjunkturi nõudeid jne.

Muidugi peavad siis majanduslikul alal teotsevad isikud olema kursis olule

nii lähedaste küsimustega, sest ülikoolis õpime peamiselt tundma nüüdisaja olukorda ja alles hiljem kui peame lahendama mingit küsimust, oleme sunnitud uurima majandusliku elu minevikus ja vaatama missugust mõju avaldasid umbes sarnased majanduspoliitilised sammud meie eelsete juures on tähtis õppida ratsionaalselt töötama, sest meie ei suuda olla kursis kõigi küsimustega. Uue küsimuse päevakorrale kerkides peame siiski oskama asjaoludega kiiresti tutvuneda ja ühendusse astuda. Selleks on meil sisse seatud seminarid, kus õpetatakse vastava alal ja antakse vastavaid materjale läbitöötamiseks. Ka tänavaaasta on majanduspoliitika küsimuste lahendamiseks kõrvuti loengutega rakendatud seminari tööd, kus meie tutvume lähemalt faktiliste andmetega. /Lektor märkus: "Kuna majanduspoliitika on tihedas sõltuvuses teoreetilise ökonoomiaga, siis nõuan seminarist osavõtmiseks poliitilise ökonoomia eksami sooritamist; erandlikult lubatud seminari harjutustest osavõtt ka prodkaani loega neile, kes loodavad sooritada jõuluks poliitilise ökonoomia eksami. Seminar jaguneb kaheks osaks: a) üliõpilastele, kes õpivad vana kava järgi ja b) üliõpilastele, kes õpivad uue kava järgi. Seminari harjutustest osavõtt ja selle sooritamine on eelduseks majanduspoliitika eksami pääsemiseks. Nagu möödunud kogemused näitavad, on töötulemused tunduvalt paranenud just seminari harjutuste tõttu".

Majanduspoliitika peamiseks ülesandeks on jälgida kuidas sünnib kodanike huvistega varustamine, mis on võimalik ainult tootmise kaudu. Siin on esimeseks ja tähtsamaks küsimuseks tootmine.

Tootmine toimub teatava organisatsiooni kaudu ja sellega tekib rida teisi küsimusi majanduspoliitikas, mis on hoopis eraldanud tootmisest, nagu näitaks transportolud. See näib olevat hoopis iseseisev ala, millega tegeleb peamiselt liiklemispoliitika.

Tootmise juures veel puutume kokku kaubandus- poliitikaga, kus vaadeldakse mõju avaldavaid olusid hindade tekkimisele.

Umbes sama ala puudutab ka rahandus- poliitika. Majanduspoliitikas esineb ka turunduspoliitika, kus vaadeldaks, kuidas tootja võib turundada oma saadusi kõige soodsamalt; sissetuleku- poliitika, mis vaatleb produktiooni tasuvust jne. Näiteks: paljud ei teotse üldse majanduslikul alal enda konsumeerimiseks. Nad saavad sissetulekut ilma tegevust (pensionärid).

Rahvamajanduspoliitika kõrvalharude juures esineb ka riigimajandus, - kus on peamiselt tegu maksustamispoliitikaga.

Lektori märkus: "Vaadeldes majanduspoliitikat uue õppekava järel, näeme et 1935 a. on jaotatud majanduspoliitika kahte järku - kolme õppeaasta peale. Üldkursus, mis koosneb kaks aastat ja erikursus. Üldkursus on kõigile üliõpilastele sunduslik, kusjuures tundide arv ja kursuse ulatus on jäetud vana kava piiridesse. Kuna üldkursuse õppimine toimub kahel aastal, siis on kava poolitatud nii, et saaks igal aastal sisse astunud üliõpilased jälgida loenguid. Nii võib küll ka mõningaid puudusi esineda, kuna esimestel, kes on juba jälginud loenguid terve aasta, teisel aastal on loengute kuulamine palju kergem kui uutel. Üldkursus vaatleb peamiselt tootmis alasi a) põllumajanduses ja b) tööstuses.

Kuna erikursuses tulevad käsitluse alad, nagu sissetulekupoliitika, maksustamis poliitika, jne. Eriкурсus, mis on ette nähtud eriharule, ei ole sunduslik kõigile, vaid on kohustuslik vastava eriharu lõpetajatele. Käesoleval õppeaastal alustame üldkursusega ja nimelt agraripoliitikaga."/

Agraripoliitika

Sissejuhatus.

Enne agraripoliitika juure asumist vaatleme majanduspoliitika õpperaamatuid. Peab mainima vastava eesti keelse kirjanduse puudumist. Terve kursust käsitavaid

12
Õpperaamatuid on vähe ja peamiselt välja-
antud Saksaa autorite poolt. Parimaks õppe-
raamatuks osutub

Philippovich, E. V. "Grundriss der poli-
tischen Oekonomie" kusjuures ta esimeses
osas käsitleb teoreetilist poliitilist öko-
noomiat ja teises osas majanduspoliitikat.
Teiste õpperaamatuid võiks veel mainida:

J. Conrad: "Grundriss zum Studium der politi-
schen Oekonomie".

J. Gruntzel: "Staat und Volkswirtschaft"

A. Weber: "Kurzgefasste Volkswirtschaftsleh-
re und Volkswirtschaftspolitik"

Viimased raamatud on uuemad, kuid nad
ei ole meie oludele vastavad. Siinjuures ei
tohi mainimata jätta, et raamatute juures
tuleb silmas pidada nende ilmumise aega.
Kuna õpperaamatuid on toodud majanduspo-
liitika õpetused, mis on kehtinud sel ajal,
mil need raamatud on ilmunud, siis loomuli-
kult ei saa esineda kõik momendid ja antud
momentidest on muutunud, sest asjaolud muu-
tuvad väga kiiresti ja sellega ühtlasi
faktiline materjal. Tuleb uuemaid andmeid
hankida ainult uuematest statistilistest
materjalidest.

Eelpool loeteldud raamatute abil võime
meie omada üldkursuse, kuid leidub õpperaa-
matuid, mis on väljaantud ainult eriharude
kohta, nii näiteks võiks mainida agrarpo-
liitika kohta käivat saksakeelset kirjan-
dust, millistest parimad Fr. Aereboc ja Aug.
Skalweit'i teosed.

Eesti keeles vastava õpperaamatu kir-
jastamine kujuneks komistuskiiviks, kuna
majanduspoliitilised muudatused ilmuvad
võrdlemisi kiiresti, sellepärast tuleb meil
leppida ainult eestikeelse toormaterjaliga
ja vastava võõrkeelse kirjandusega. Alusks
peab siin jääma loengutel saadud juhtnöo-
rid ja andmed.

Kokkuvõtteks: selnevatel tundidel tegime
kindlaks majanduspoliitika alad, kuidas ta
suhtub majandusse ja milliste abinõudega
ta reguleerib majanduslikku elu; samuti nä-

gime, et majandus võib olla seotudmajandus ja vabamajandus. Teel tuleb silmas pidada vabamajanduslikku s.t. kapitalistlikku korda, mis on kehtiv nii meil, kui ka suuremas osas teistes kultuurriikides. Nägime, et igal ettevõttel on oma juhtiv isik, kes taotleb ettevõtte huviseid. Iseäranis puutume sellise nähtega kokku eraettevõttes, kus eraettevõtja tegeleb täiesti enese tahtel ja peab silmas ainult enese huviseid. Ka riik võib teostada ettevõtteid, aga peamiseks teostajaks jääb ikkagi eraettevõtja. Majanduspolitiika võib soodustada üht liiki ettevõtteid ja teisi jälle kitsendada. Samuti võib laiendada soodustusi üht liiki ettevõtetele ja teistele jälle piirata majandusliku tegevuse vabadust.

Agraarpolitiika. põllumajandus- ehk agraarpolitiika vaatab põllumajandusse puutuvaid küsimusi. Võrreldes teda rahvamajandusega näeme, et kuna see on riigi mõjutused rahvale siis agraarpolitiika on ühiskondliku võimu sammude kogusumma põllumajandusliku elu arendamiseks. Majanduspolitiika kui teadus, vaatleb, kuis need sammud avaldavad oma mõju vabamajanduses. Eriti tähtsaks osutub meil küsimus: millal astub riik teatavaid majandus agraarpolitiilisi samme?

See on siis, kui on ilmunud mingisugused surved, mõjutused - kui majandusprobleemid on muutunud põnevaks. Kui aga olukord on püsiv igasugune põnevus puudub, siis muidugi pole ka riigil mingit huvi, segada end vabamajanduse tegevuse vahele. Näiteks: niikaua kui rahva tarbed saavad rahuldatud ei teki mingisugust põnevust, kui aga jäävad osa tarvin- guid rahuldamata, tarbed kallinevad, tekib rahulolematuse ja riik astub vastavaid samme, selle kõrvaldamiseks.

Samasugune nähe esineb ka maaomandi reguleerimises. Vanemal ajal, kui rahvast oli vähe, oli kõigil küllalt maad ja kellegil ei

13

olnud huvi tema järele, aga rahvaarvu suure-
nedes tekkis maapuudus ja nüüd pidi riik
muidugi vahele astuma ning nii korraldama
maasaamist, et kõik saaks maad. Alul oli maa-
omanikuks kogukond, hiljem aga muutus selli-
ne nähe individuaalsele tegevusele ja põl-
lumajandusele pidurdavaks, siis mindi üle
individualistlikule põllumajandusele. Umbes
samasugune nähe ilmneb ka kaubanduses, kui
ta on väikese tähtsusega, ei mängi tegelikus
elus mingit rolli, siis ei tunne riik ka min-
git huvi selle reguleerimiseks. Kui ta
muutub oluliseks riigi majanduslikus elus,
siis riik on huvitatud tema korraldamisest ja
ta püüab reguleerida kaubanduslikku tege-
vust enda tahte kohaselt. Selline nähe esi-
neb ka tööstuses. Siin puudus riigi vahele
segamine niikaua, kuni ei eksploateeritud
liialt töölisi. Selle nähte ilmedes, anti
aga välja vastavad seadused. /tööliskaitse/.

Sama esineb ka tehnilises järelevalves,
kus leiab aset aurukatelde järelevaatus ja
igasugused muud korraldused, et kõrvaldada
võimalikke õnnetuid juhtumisi.

Eelpoolsetest näidetest selgub, et riik se-
gab ainult siis erü vahele kui tekib vajadus
millegi reguleerimiseks, kas soodustavalt või
pidurdavalt.

Mis puutub riigi sammudesse ühel või tei-
sel alal /meie vaatlеме käesolevas kursuses
peamiselt agraripoliitilisi samme / siis peab
ta arvestama, vastavaid motive ja tegureid,
mis mõjuvad soodustavalt vastaval alal. Sel-
leks aga, et astuda õigeid samme, peab teadma
ja tundma kõikide majanduspoliitiliste sammu-
de mõju ja järeltusi, samuti tuleb tunda vas-
tavat ala.

Mis puutub nüüd põllumajandusse, siis on
siin tegu inimeste tegevusega - tootmisega,
kas maapinna harimise või loomapidamise näol
ja neilt aladelt saadavate produktide ümber-
töötamisega. Kui tahame vaadelda, kuidas põl-

lumajanduslik toodang avaldab mõju rahvamajandusele, siis tuleb meil tegu teatava hulga faktoritega, millest esikoha omab majanduslik suhtlemine.

Enne rahvamajandust, mil esines kodumajandus, puudus suuremal määral majanduslik suhtlemine. Aegade vältel tekkis aga linnamajandus; siin tekkisid juba uued probleemid, nendest võiks mainida linne ja maa vahekor-da, kusjuures linn püüdis eksploateerida mead. Veel hiljem muutus selline majanduslik suhtlemine riiklikuks. Tänapäev on ta muutunud juba maailmamajanduslikuks suhtlemiseks. Ühiskondlik majandus ulatub niikaugemale, kuhu ulatub majanduslik suhtlemine. Kui puudub majanduslik suhtlemine, siis on meil tegu juba mingi muu vormiga. Ei eksisteeri enam tegelik rahvamajandusteadus, vaid ilmneb mingi teine teadus.

Kuna rahva- ja maailmamajanduses ei esine palju erinevusi ja muudatusi, siis on üks - kõik kumba me asuma jälgima.

Põllumajanduslikud suhted. Asudes jälgima põllumajanduslike suhteid, siin ilmneb suhtlemise tähtsus ja ulatus ühel või teisel alal.

Etteer jaotab põllumajanduse teatud astmetesse, kusjuures lähtub seisukohast, milline tähtsus on põllumajandusel rahvamajanduses üldse. Nagu teame on põllumajanduse ülesandeks toota võimalikult palju toitaineid kuna teised ülesanded jäävad tegeplaanile ja seepärast vaatleme kui suure tähtsuse võib omada põllumajandus rahvamajanduses. Selleks teeme mitmed skeemid, millistes püüame anda kõige õigemat teooriat.

Listi poolt loodud teooria lähtub seisukohast, et esimeses inimeste arengastmes ei olnud inimestel vaja palju töötada, vaid esikohal seisis jaht ja kalandus, kuna leidis loomi ja kalu külluses. See on ka arusaadav sellal, arvestades inimeste vähesust, leidis

küllaldaselt toitaineid valmilt kujul, oli vaja neid ainult okupeerida ja konsumeerida. Rahvaarvu suurenedes pidi juba ka põllumajandus rakendama end inimeste tarvingu rahuldamiseks. Esialgu tehti seda muudugi väiksemal määral, ainult enese tarvinguks ja teda nim. põllumajanduse esimeseks arengastmeks, ehk nagu Bücher seda ütleb: Hilfsbau - kus põllumajandus esineb abiharul.

Hiljem aga tema osatähtsus tõuseb. Maapinna suurus jääb identseks; rahvaarv aga tõuseb. Nii näeme, et maapinna suuruse mõiste on osaliselt relatiivne, teda saaks suurendada teatud piirini, kuid need piirid on võrdlemisi väikesed.

Järgmine aste tekkis põllumajanduses, kui tootmine toimus juba täielikult oma tarvingu rahuldamiseks, ehk nagu Bücher ütleb, oli omandanud „Bedarfsproduktioni“ astme.

3. astmena esineb põllumajandus siis, kui ta toodab rohkem kui majanditarvinguks vajalik, kusjuures majandi ülejääk turustatakse. Bücheri järgi nimetatakse seda põllumajanduslikku astet „Überschufproduktion.“

Esimestel astmetel ei saanud olla mingisugust toodangu differentseerumist, ta kandis rohkem juhuslikku ilmet, saadi põllumajandusest saaki vähem, tuli leida teisi viise, kuidas rahuldada oma tarvingut; saadi rohkem, kui tarbimiseks vaja, oli elu kergem. Ülejääkide tekkides, muutus juba inimeste olukord palju kergemaks, kuna inimesed võisid ülejääkidega opereerida, neid tagavaraks jättes jne. Seda nähes, hakatigi sinna poole püüdma, et põllumajanduses oleks võimalik produtseerida ülejääke.

Neljandas astmes näemegi, et põllumajandus ei tooda enam enda ega ka ülejäägi jaoks, vaid - turutarbeks. Siin esineb turutoodang, tulles esiplaanile, kuna omatarving jääb tagaplaanile. Neljas aste erineb kolmandast astmest seepoolest, et kolmandas

astmes esineb ülejäak juhuslikult, neljandas astmes esineb see aga täiesti loomulikuna.

Tänapäeval mitmes kohas on põllumajandus jõudnud sellele neljandale astmele. Bücheri järelle „Marktproduktioni“ astmele. Näiteks: Ameerika fermerid toodavad vilja turu tarvis ja saadavad kõik selle müügile, ostes koguni enesele vajalikku leiba väljastpoolt. Põllumajandus jõudes oma viimasele astmele hakkab spetsialiseeruma, kuna seda mõjutavad mitmed tegurid /kliima jne./. Näiteks: kasvatakse kuskil ainult nisu /U. S. A. s/, ja siis teised põllumajanduse harud esinevad väikesel määral või puuduvad üldse. Sellest nähtub, et turutoodang põllumajanduses mängib õige tähtsat osa.

Eesti põllumajandus.

Mis puutub Eestisse, siis üldse põllumajanduse produktsiooni küsimus on siin võrdlemisi terav. Alljärgnev tabel teab näidata meile, kui palju üldisest teravilja produktsionist läks turutarbeks

1929/30	põllumajanduse aastal	60%	
1930/31	- " -	59%	/langes/
1931/32	- " -	54%	
1932/33	- " -	52%	
1933/34	- " -	57%	

Eeltoodud tabel käsitleb just põllumajanduse produktsiooni enne kriisi ja päale kriisi. Säält näeme, et enne kriisi ulatus üldteravilja toodangust 60% turu tarbeks. Kriisi ajal langes see % järjekindlalt, kuni saavutas oma miinimumi 1932-1933. a. ja nüüd näitab ta uuesti tõusu. Nendest andmetest nähtub, et üle $\frac{1}{3}$ talundite teraviljatoodangust läks turutarbeks. Neid andmeid me oleme saanud talundite raamatupidamisest. Raamatupidamine on sisse seatud paremini ja enam arenenud taludes. Muidugi peame mainima, et mõnes kohas ei saagi talud toota turu-

tarbeks, aga üldine tendents viiatab asjaolu-
le, mida selgitasid meile ka andmed. Eelpool-
toodud andmed käivad põllupidamismajandite
kohta millel on kindel suurus. Nimelt on
raamatupidamine sisse seatud taludes, alates
10 ha ja rohkem, kuna alla seda pole raama-
tupidamine kohustuslik kuni praegusajani,
mil raamatuid 3-4 aastat peetud, siiski näh-
tub asjaolu, et kaugelt enamuses taludes lä-
heb üle $\frac{1}{2}$ põllumajanduslikust produktsioo-
nist turule.

Mis puutub enamarenenud põllumajanduslik-
kudesse riikidesse, siis on sealolevast põl-
lutoodangust turutoodang märksa suurem kui
meil.

Bestis	- 59%
Taanis	- 92%
Saksas l/	- 73-86%
Sveitsis	- 84%
Rootsis	- 73-83%
Lätis	- 74%
Poolas	- 69%

1/ Saksas esineb võrdlemisi suur vahe, mis
on tingitud sellest, et mitmesugustes riigi-
osades on andmed erinevad.

Eelnevast tabelist näeme, et mida rohkem
on maa majandus arenenud, seda suurem on põl-
lumajanduse osatähtsus ja iseäranis üksikul
majandil turuproduktiooni mõttes.

Kui põllupidamine toimub oma vajaduse ra-
huldamiseks, siis mõjuvad toodangule ainult
looduslikud mõjud: kliima, sademed j.t. Kui
aga toodang toimub turu tarvis, siis mõjuta-
vad produktsiooni ka turukonjunktuur ja
liiklemisvõimalused turule.

Mis puutub põllumajanduse tootmise täht-
susse, siis on tema mõiste tänapäev palju
kitsam kui varem, kuna nüüd kuulub ainult
netsandus, jahindus, põllundus, kalandus. Varem
kuulus siia ka mäetööstus, mis nüüd
kuulub tööstuse alla. Põhjuseks miks teda

põllumajandusega seoti, võiks arvata seda, et mõlemad on ürgtootmise alad, produtseerides ainult toorsaadusi, mida siis tööstuses ümber töötatakse.

Põllumajandus on orgaaniliste hüviste tootmine. Vanemal ajal oli orgaaniliste ainete tootmine suurem, kui anorgaaniliste, kuna tänapäeval on need jäänud rohkem tagaplaanile ja leiavad kasutamist just anorgaanilised ained. Näiteks, vanasti tarvitati puud igasugusteks otstarveteks. Tänapäeval asendatakse seda kividega, metallidega jne. Need osiletekkivad asjaolud mõjuvad ka muidugi põllumajanduse arengule. Kuid põllumajanduse tähtsuse areng on ainult relatiivne, mitte absoluutne, sest elu pole üldse mitte võimalik ilma toitaineteta. Tänapäev aga tehniliselt kunstlike toitaineid valmistada anorgaanilistest ollustest osutub veel väga raskeks. Muidugi põllumajanduse suhteline tähtsus selletõttu on vähenenud, kuid oma tähtsust põllumajandus ei kaota mitte niipea. Kunstlikele toitaineile üleminek võib ainult siis toimuda, kui see on ratsionaalne.

Põllumajanduslik toodang. Eelpool puudutasime põllumajanduse turutoodangut, nüüd asume järgmise küsimuse juure, mis on tihedalt seotud turutoodanguga. Nimelt kui suurt osa edendab põllumajandus väliskaubanduses nii ühel kui teisel maal? Sealjuures peame me arvestama ka toodangut, kuna siis ilmneb selgem üldpilt ja saame kindlaks teha väliskaubanduse suhtelist tähtsust põllumajanduses.

Põllumajandusliku toodangu andmeid leiame peamiselt põllumajanduse aastaraamatutes, kus nad on avaldatud üksikasjalikult. Peame mainima, et põllumajandusliku toodangu andmed seoses hindadega on väga muutuvad. Nii me näeme, et enne kriisi 1929-1930 põllumajanduslikul aastal kogutoogi väärtus oli 223 miljoni krooni. Kui meil on nüüd teada turutoogangu % , siis võime selle kaudu ar-

vatada kui suur oli üldse turutoogi väärtus. Käesoleval juhul tõuseb umbes turutoogangu väärtus 130 milj. kroonile. Samal ajal oli põllumajandussaaduste väljavedu 43 milj. krooni, sellest järgneb, et umbes 1/5-1/6 kogu põllumajanduslikust turutoogangust sai eksporditud.

Mis puutub tööstuse toodangusse, siis on terve toogi väljaarvestamine kaunis raske, kuna tööstuslik toodang toimub ju käitistes, kus on väga raske kindlaks määrata toogi suurust, võrreldes põllumajandusega, kus viljasaak ühel või teisel alal on silmaga näha. Käitistes toimub aga tootmine varjatult, kandes ustel silti: „Võõrastele sisseminnek keelatud!“ Muudugi siis peame lähtuma ainult umbkaudsetest andmetest. Suurtööstuse kohta on meil teada andmeid, siis on ka väljaarvestatud teiste tööstusharude tõenäoline osatähtsus!

Käesolev tabel püüab meile anda ligikaudse ettekujutuse:

Suurtööstus	-	56,5%
Kesktoöstus	-	28,6%
Väiketööstus	-	21,1%
Käsitööstus	-	13,8%

Käesolevad andmed on võetud 1930. a. põllumajanduse aastaraamatust. Oletades, et sama suhe püsib edasi ja ühtlasi teades suurtööstuse toogi, siis saame alati arvestada ka teiste tööstusharude toogi.

Peamine tähtsus toodangus oleneb rahvastiku jaotusest kutse järele. Toome alljärgnevas tabelis meie rahvaloendi andmed 1922 ja 1934 aastal

Inimesi:	1922. a.	1934. a.
põllumajanduslikul alal:	650764	662561
tööstuste	168565	195949
kaubanduse	44004	55569
transport	36908	38193
ühiskondliku tegevuse	61703	73642

majateenijaid:	85302	18946
eraldi nimetatata:	38996	55426
puudulikud andmed:	20817	25927

Nagu eelpoolsest tabelist nähtub kuuluvad kaugelt üle 1/2 rahvastikust põllumajanduslikule tegevusalale, põllumajandusega koos on arvestatud metsandus, aiandus jt.

Kuid puht põllumajandusega tegutsevaid isikuid oli

1922.a. 616646 ja

1934.a. 621023

Tabelist nähtub, et tootvamateks aladeks on põllundus ja tööstus, kuna kõik teised seisavad võrdlemisi tagapool. Võrreldes neid 2 ala, näeme, et mõlematel aladel tegutsejate arv on kasvanud, absoluutselt, vaadeldes aga suhtelist vahekorda näeme, et kasvanud on eriti tööstus. Nimelt on rahvaarv 2 loendi vahel kasvanud 1,7% võrra, põllumajanduses tegelava rahva arv oli kasvanud 0,7%. Nii näeme, et kuigi on leidnud aset absoluutne kasv, kuid suhteliselt võttes üldise rahvaarvu kasvuga on leidnud aset kahanemine. Tööstuses tegutsevate rahvaarvu kasv on 16,2%. Võrreldes % vahekordi näeme, et siin esineb juba suhteline juurekasv ja ta on mitu korda suurem kui põllumajanduses. Töölise arvu liiklemises on põllumajanduses aset leidnud vähenemine 11110 isiku võrra, mis võrdub 10,2%-le.

Tööstuse alal on kasv aga 34951, mis võrdub 40,2%-le.

Töölise arv põllumajanduses on absoluutselt vähenenud, seejuures tuleb arvestada, et 1934.a. rahvaloenduse ajal oli meil veel kriisi ajastu.

Minnes nüüd edasi kaubanduse alale, peame mainima, et juurekasv on umbes 25%.

Mis puutub põllumajanduses teotsevate elanikkude % kogu rahvastiku üldarvust, siis Eestis esikohal seisab põllumajanduslik te-

gevus, kuna siin tegutsevad isikud moodustavad 60,2% ulatuses seega kaugelt kõik teiste alade kokkuvõtte. Järelikult kuulub Eesti agriaarriikide hulka, kuna sinna loetakse riigid, kelle elanikkude arvust moodustab 50% põllumajanduses tegutsevaid isikuid.

Allpool on toodud andmed teiste riikide kohta, kus näidatakse põllumajanduse alal tegutsevate isikute arvu. Ehkki need andmed on juba vananenud siiski annavad nad võrdlemise selge ettekujutuse teistest riikidest:

Itaalia	- 59,4 %
Taani	- 48,9 %
Prantsuse	- 41,8 %
U-S-A	- 35,9 %
Saksa	- 35,2 %
Sveits	- 31,2 %
Holland	- 30,7 %
Suur-Briti	- 13,0 %
Inglis/Itaalia/	8,8 %

On ilmne, et mida rohkem on maa majanduslikult arenenud, seda vähem tegutseb ta põllumajandusega.

Põhjus on Listi skeemi järgi tingitud sellest, mida rohkem on arenenud majanduslik tegevus, seda vähemaks jääb põllundus. See küsimus, mis on erilise tähtsusega, tuleb lahendada suure ettevaatusega. Kas on puhtmajandusele tähtis, et arendada rohkem tööstust või põllumajandust. Algul arendati tööstust ja arvati et seda enam arenes ka majanduselu. Hiljem juhitakse rohkem tähelepanu põllumajandusele. Põllumajanduse eristamiseks agriaarpoliitike kaudu on mitu põhjust. Tähtsaks põhjuseks on asjaolu, et põllumajanduse tegutsevate isikute juurekasv on märksa suurem kui teistel aladel. Linnades esineb aga hoopis erinev tendents, seal sureb rohkem kui sünnib. Nii põllumajanduse ja tööstuse arendamisega käib

käsi käes ka rahvastiku juurdekasvu probleem. See on ju ka arusaadav, et mida iseseisvamad on inimesed majanduslikult seda rohkem on neid lapsi. Ametnikkudel, kes on ärarippuvad teistest isikutest, neil on lapsi hoopis vähem; seletuseks peame mainima erilist sotsiaalset olukorda. Põllumajandus produtseerib toitaineid ja rahvastiku juurekasv siin ei tekita muret.

Teine kiht, kus esineb ka võrdlemisi suur rahvastiku juurekasv on töölisklass, see on kergesti seletatav sellega, et töölised leiavad võrdlemisi hõlpsasti tööd. Teine lugu on intelligentklassiga, kus tööleidmine on palju raskem, kuna tööpakkumine on väiksem, kui töötahtjate arv. Teiseks on ametnikkude nõuded elumugavustele suuremad kui töolistel. Nii näeme, et riigi seisukohalt on kõige kasulikum põllumajanduse arendamine, kuna seal tegutsevad isikud on tervemad ja võitlusvõimelisemad /eriti riigikaitsele/. Selline vaade esines vanemal ajal, kus arvati, et ainult põllumajandust tuleb edendada, et saada terveid elujõulisi kodanikke. Ilmasõja ajal ilmnis juba asjaolu, et riigikaitseks on vaja ka intelligentsi, mitte üksi füüsilist tugevust. Samuti on ilmnunud asjaolu, et spordi harrastamise tõttu on linnainimesed identseid maaelanikkudega.

Teine põhjus, miks riik soovib arendada põllumajandust, on see, et põllumajanduses tegutsevad isikud on konservatiivsed, riigitruud ja püsivad vanadele tavadele. See on ka tõesti nii, sest põllumajanduses ei saa kunagi tulla üleöö suuri muudatusi. Peetakse veel ka seda tähtsaks, et talupojad on vähem vastuvõtlikumad võõrastele mõjudele kui teised kihid, kuna nad on enam iseseisvamad majanduslikult. See on iseäranis tähtis ümberrahvustamise mõttes: sest talupojarahvast on palju raskem ümberrahvustada kui linnaelanikke. Suurriigid peavadki seda väga täht-

18

saks põhjuseks. Näiteks: Saksas puütakse kõik piiriäärased riigid esustada talupoegadega, siis osutuks ümberrahvustamine raskeks. Põllumajandus kasvatabki just teataval määral iseseisvaid inimesi, ja see on tähtis, sest inimene peab julgema ikka kritiseerida. Linnaelanikud, kes enamalt jaolt palgalised, ei ole mitte nii iseseisvad, nad ei saagi seda olla, sest kui nad hakkasid enese arvamusi avaldama, võivad kaotada koha ja leiva. Järjekult linnaelanikkudel iseseisvus väheneb ja nad degenerereeruvad. Nagu mainitud, et agraripolitika mõjutab just eramajandust, kus taotletakse üksikisiku huvisid. Eramajandus ei lähe välja mitte üldsuse huvides, vaid ta soovib saada ainult head sissetulekut. Kuna osaliselt mitmed huvid riigil ja eramajandusel ühtuvad, siis võib riik ergutada eramajandi produktiivsust ja seda nimelt tasuvuse kaudu. Kui näiteks tasuvus on väike, tollid madalad, siis püüab riik tasuvust tõsta igasuguste juurdemaksude jne. näol, et arendada vastaval alal suuremat tegevust. Nende faktorite reguleerimisega riik korraldab oma tarvete rahuldamist, esiteks, et rahvas saaks rikkalikult toidetud. Põllumajanduse ülesandeks ongi peamiselt toitainete müretsemine. Teiseks toitained ei tohi olla kallid, kuna kallimad saadused on laiematele rahvahulkadele kättesaamatud. Kolmandaks peab riik hoolitsema, et põllupidajad oma käitistes saaksid teatud optimumi tulu, mis ergutaks neid tootmisele ja tasuks produktsiooni kulud. Sellepärast riik peab hoolitsema, et saaks alles hoitud elurõõmus maarahvas ja et saaksid kõrvaldatud omavalhised vastuolud, iseäranis tööandjate ja töövõtjate vahel. Need vastuolud tööandjate ja töövõtjate vahel ei esine mitte üksi põllumajanduses, vaid ka tööstuses, mitte üksi suur- vaid ka väiketööstuses. Riigi ülesandeks jääbki reguleerida majanduspolitika

abil neid vahakordi.

Põllumajandus on ikkagi vaid osa rahvamajandusteadusest, mis pärast tuleb silmas pidada ka teisi majandusharusid, sest täiesti võimatuks osutuks arendada ainult üht haru ja jätta teiste harude areng hooletusse. Kui vanasti väideti, et Eesti on põllumajanduslik riik ja selletõttu tuleb soodustada ainult põllumajandust, siis nüüdisajal ei kuulu enam selliseid väiteid, vaid nüüd on juba tööstus saavutanud identse seisukoha põllumajandusega ja teda püütakse iga-pidi arendada.

Nagu teame, omab põllumajandus kindla ülesande, nimelt produtseerida elanikkudele toitu. Tööstus aga peab tootma teisi elamiseks vajalikke tooteid. Meie väliskaubandus näitab kujukalt, milline vahakord on meie põllumajanduse ja tööstuse vahel. Nimelt väljaveost moodustavad põllumajanduslikud saadused 50%, tööstus 40% ja metsandus 10%. Sisseveos on aga olukord vastupidine: siin moodustavad põllumajandus 10%, tööstus 80% ja muud kaubandusartiklid 10%.

Sellest näeme, et nii sisse- kui ka väljaveos muud saadused /maitseained ja teised ained, mis põllumajanduse alla ei kuulu jne/ moodustavad võrdlemisi väikse %. Samuti näeme, et Eestil on põllumajanduslike saadusi enam kui ta ise vajab, tööstus saadusi aga märksa vähem. Väljavedu moodustab põllumajanduse kogutoodangust 15-20%, seega umbes 1/5, järjekult meil ei produtseerita põllumajanduses mitte üksi oma tarvinguks, vaid ka väljaveoks, viimane oleneb aga äratasuvusest. Sest tasuvuse tõusu puhul laiendatakse tootmist, languse korral kitsendatakse.

Eesmärk, mida majanduspolitiika siinjuures silmas peab võib olla väga mitmesugune. Meie hindame eesmärki majanduse seisukohalt. Näiteks põllumajandussaaduste suhtes näeme, et

19
meil peamise väljavoo kogumi annab põllumajandus. Põllumajandusliku turu, hindade, ühesõnaga konjunktuuri vaatlemise juure tuleme aga hiljem.

Põllumajanduspoliitika vaatlemisel tuleb silmas pidada, millises olukorras on põllumajandus praegu. Me oleme juba vaadeldud mõningaid olukordi /looduslikud eeldused jne./, nendest on eriti tähtis põllumajanduse maaala, selle jagunemine kultuuralade ja viljade järele ja kliima.

Mis puutub teistesse küsimustesse, siis tulevad viljasaagid ja majanduslikest nähtustest: hinnad ja tasuvus. Maksva olukorra suhtes tuleb arvata ühiskondlik-õiguslikku olukorda. Meil kehtivad majanduspoliitilist seadusandlust, eriti seda, mis puutub põllumajandust, see juure tuleb üldine majanduslik olukord, kuna me oleme sõltuvad välismaadest, kuhu me peame põllumajandussaadusi eksporteerima. Varem leidis meil aset ka põllumajanduslik import, kuid tänapäeval on see kõvasti kitsendatud ja piiratud.

Alles kui meil ilmneb teatav olukord, siis hakkame me seda analüüsima ja hindama, enne ei paku see meile mingit huvi.

Põllumajanduslik ja tööstuslik tootmine.

Mis puutub nüüd põllumajanduse ja tööstuse erinevusse, siis peame mainima, et mõlemates tootmisel on omad erinevused mis avaldavad majandusele hoopis isesugust mõju. Tööstuslik tootmine on rohkem loogiline ratsionaliseeritud ja tuntud laiematele ringkondadele, siin ei peatu me pikemalt.

Tootmine põllumajanduses ei teostu ühtlaselt ja vahetpidamata, kuna tööstuses see on võimalik /seal võib töötada vahetustega jne./, kuna põllumajanduses tuleb vahet pidada üksikute töö protsesside vahel, nimelt tuleb oodata kuni vilja valmib, alles siis saab teda lõigata jne. See moment kus töö-

protsess ei saa kesta vahetpidamata ei vaja üksikasjalisemat vaatlust. Järelikult põllumajanduses ei ole võimalik läbiviia tööjaotust nii suures ulatuses kui tööstuses. Need mõlemad momendid on tähtsad tootlikkuse kindlaks määramisel. Põllumajanduses ei saa tootlikkus kunagi nii suur olla kui tööstuses. Siia juure tulevad asjaolud, mis näitavad, et põllumajanduses suuremate kulutustega ei saa proportsionaalselt suuremat tooki.

Nagu teame, on võimalik tööstust kontsentreerida /üks masin võib käima panna terve töö/. Põllumajanduses aga tuleb töötada laialdasemal alal. Põllumajanduslik käitis on seda suurem, mida suurem on ta maaala. Sellest sõltub masinate kasutamise võimalus. Seetõttu peavad olema põllumajanduses liikuvad masinad, need saavad aga olla võrdlemisi väikese võimega, ja on seetõttu väikese ökonoomsusega.

Tööstuses on aga olukord hoopis teine. Siin võib kasutada igasuguse suurusega masinaid, kuna tööstus on paigalise iseloomuga. Mida suuremajoolisem on masin, seda ökonoomsem on ta. Tehnika arenemisel on tootmise protsess tööstuses lühenenud ja õige tunduvalt, selletõttu tööstuses tootmine võib olla märksa produktiivsem kui varem, kuna kapital ringleb palju kiiremini.

Põllumajanduses on aga tootmisprotsessi lühendamine õige piiratud, kui mitte koguni võimatu. Seda on võimalik saavutada ainult tõusordi parandusega. Isegi teatud miinimumini vähendatud aeg on siiski võrdlemisi pikk, seda ei saa enam lühendada, sest põllumajandusliku käitise tööd nõuavad kõik aega, nagu loomade toitmine, põldude harimine jne. Päämiseks asjaoluks on aga see, et põllumajanduses on maapind ühtlasi käitise asukoht, kui ka tooraineks. Loomulikult asutatakse tööstuslik käitis sinna, kus on sobivam koht. Põllumajanduses ei saa aga üks käi-

20
tis asuda sinna, kus asub juba ees teine. Veel mõjub põllumajandusliku käitise produktiivsusele maapind, sest tema omadustes oleneb, mis seal on võimalik kasvatada. Järjekult põllumajandus on olenev loodusest ja kliimast, viimane määrab ära milliseid taimi ja loomi võib kasvatada ühes või teises kohas. Nende geograafiliste tegurite muutmine osutub võimatuks.

Põllumajanduses seetõttu, et maapinda mõju avaldab produktsioonile, on vajalik korradada järjekordi. Ei või külvata üht ja seda sama vilja ühele maaalale järjest - vahetpidamata. See ka ei võimalda toota vilja, mis teatud momendil on enam tulukad, vaid siinjuures peab arvestama viljade järjekorda. Sellest on tingitud asjaolu, et teravilja monopolis näksti hinda, mis ületas tublisti tootmiskulud, samuti ületades selleaegse turuhinna. Seda tehti silmas pidades üldisi majanduslikke huve.

Maapinna langeva toogi seadus.

Suurt osa edendab põllumajanduses maapinna langeva toogi seadus. Teatud punktis alates on võimalik suurendada tööprotsessi suurendada toogi, kuid toogi kasv ei sünni mitte proportsionaalselt tootmisprotsessi kulukasvuga, vaid ta kasvab pikaldasemalt kui maharimiseks tehtud kulud, ja lõpuks lakkab üldse kasvamast. Seda nähtust, kui kasv on väiksem kui selleks kulutat kapital s.o. kasv relatiivselt langeb, nimetatakse maapinna langeva toogi seaduseks. See on sellest tingitud, et põllumajandus on orgaaniline protsess. Kõiki elemente, mis viljakasvuks vajalikud on olemas külluses, kui hte elementi on vähem, siis took oleneb sellest minimaalse olemusega elemendist. Põllumajanduslik tootmine on ärarippuv tervest reast nähteist, nagu sademeist, päikesepaistest jne. Võimalik on suurendada

ainult mõningaid faktoreid. Kui kõike on kullalt, sademeid vähe, siis olenob took sellest, kui palju on niiskust. Siiski võidakse teatud momente kunstlikult juure anda, sellel põhinebki kulturaat.

Mis puutub kunstväetise mõjuvusse, siis agraripolitiker Argoe ütleb, et mitte ühelgi teisel teel ei ole võimalik tooki nii suurendada kui kunstväetisega. See asjaolu avaldab mõju maapinna viljakusele, sest aegade vältel on taimed maapinda kurnanud, võttes maapinnast teatava hulga mineraalaineid, seepärast peab maakasutamist jätkates loomulikult vähenevad, kui maale vähemalt osaltki ei anta tagasi kasutatud ollusi. Kuid nagu eelpoolsest nägime ei saa ka kunstväetise abil tõsta maapinna viljakust piiramatult, vaid see oleneb maapinna langeva toogi seadusest ja see asjaolu, et teatud momendist proportsionaalselt suuremad kulu- tused ei anna

proportsionaalselt suure- mat tooki, on olulise tähtsusega põllumajandusele. Tähtsaks teguriks osutuvad ka turu- olud, mida ligemal on turg, seda vähemad ku- lud on turustamisel ja mida paremad on tu- ruolud, seda kõrgem took. Sel juhul kui turg on ligidal on võimalik turustada kõike ja peamiselt toorkujul. Kaugemate turgude pu- hul tuleb turustada saadused rohkem ümber- töötatud kujul, mis suurendab kulusid, /üm- bertöötamisel jäävad järele jäägid jne./ . Järgelikult turukaugus määrab ära turusta- mise, tehes kindlaks milliseid kaupu võib toota jne. Tegur, mis turukaugusest tekki- void halvavaid nähteid parandada aitab on liiklemise olukord. Mida paremad on teed, seda suurem võimalus on turustada vasta- vaid saadusi. Muidugi nõjub ka kaasa üldine tura konjunktuur.

Nagu eelpoolsest nägime olid siin täht-

21
sad: rahvastik, turuolud, hinnad ja teised küsimused. Kõige tähtsamat mõju aga avaldab üldine majanduspoliitiline olukord, mis määrab põllumajanduse intensiivsuse, sinna paigutatud kapitali suuruse ja tööhulga, rippudes ära põllumajanduse tasuvusest.

Hüviste tootmise juures peab tähele panna majanduslikku põhimõtet: võimalikult minimaalse kulutusega saada maksimealseid tulusi. Põllumajandus, nagu teame on taime ja loomakasvatus. Mõningad taimed kasvavad vähese kultiveerimisega, enk hoopis ilma väevata andes toiduks vajalikke vahendeid. See nähe ilmneb enam lõunamail, kus kliima on eriti soodus taimekasvatusele.

Mis puutub loomakasvatusse, siis pole see muud midagi, kui valmis praad. Ja me teamegi seda, et loomakasvatus ürgajal oli üheks väga heaks alalpidamisallikaks. Loomad kasvavad vabas looduses ja muud polnud tarvis, kui püüa kinni ja kasutada. Niisuguse põllupidamise juures kus esineb väike põllumajanduslik tööhulk ei saa olla ka loomakasvatus suur. Loom annab vaid poole sellest, mis ta ära tarvitab - tagasi väärtusena, kuna pool läheb tal eluüalpidamiseks. Ja muidugi väikese tööhulga juures oli toodang väike. Niisugune ürgolukord oli võimalik ainult siis kui rahvastik oli hõre. Rahvastiku juurekasvu suurenedes tuli aga hakata tegema rohkem tööd ja paigutama rohkem kapitali põllumajandusse, ilma milleta polnud võimalik suurendada põllumajandusliku produktiooni hulka. Intensiivsema tööga ja suurema kapitaliga oli aga võimalik suurendada saaduste hulka, rahuldades nii enese kui ka ligeme ümbruskonna tarvingut.

Põllumajanduslikud süsteemid.

Nõudmisest põllumajandussaaduste järgi, olenesidki põllumajanduslikud süsteemid. Esimese põllumajandusliku süsteemina pais-

tab silma kütisüsteem^{se} mis peamiselt esineb
meie oludes. Kus esines võrdlemisi palju
metsa oli ta eriti levinenud. Mäjal kus
mets puudus, võis kujuneda ka teisiti: step-
pides mindi üle karjakasvatusele või hakati
harima maad. Meie oludes^{tehti} lihtsalt: mets tuli
hävitada kütisena - tehti alet ja siis saadi
kasutada seda maad põllumaana mõni aasta,
Maapinna ekspluateerimisel võeti uus ala,
kasutati seda mõni aeg ja siis võeti jälle
uus jne. Kuid selline süsteem nõudis võrd-
lemisi palju maad ja rahvaarvu suurenedes
tuli puudus põllupinnast. Edasi arenes süs-
teem, mida nimetati: kahepõllusüsteemiks.
Siin üks põld seisis vilja all, samal ajal,
mil teine põld oli söödis - puhkas. Ka sel-
line põllupidamisesüsteem oli väga primi-
tiivne ja ekstensiivne ning nõudis ainult
vähest kapitali ja tööjõudu. Kuid rahvaar-
vu kasvamisel ja tarvingu laienemisel pidi
põllumajandus muutuma intensiivsemaks. Bel-
nenud süsteemid nõudsid liige palju põllu-
pinda ja seepärast selle vähenedes, tuli suu-
rendada tööhulka. Nii olude sunnil kujunes
välja: kolmepõllusüsteem, kus üks põld oli
kesa, üks suvevilja ja üks talivilja all.
Selline kolmepõllusüsteem oli domineerivaks
võrdlemisi kaua aega, kuni 19. sajandini. Sel
ajal hakkas aga rahvaarv kiiresti kasvama
ja seepärast tuli laienenud nõudmiste kas-
vamisega suurendada põllutöö produktiivsust.
Teeme langeva toogi seaduse põhjal, et mida
ekstensiivsem on põllupidamine, seda suuremat
puhttooki annab tema pind. Intensiivsem põl-
lupidamine annab küll suuremat üldtooki, kuid
puhttooki annab ta siiski vähem antud maa-
üksuse pealt. Näiteks kulutatakse ühe meetü-
ki peale 100 üksust ja saadakse tagasi 120,
seejuures puhttook 20 üksust, mis moodustab
20% üldisest kulust. Kuid kui kulutame 200
üksust, siis võime saada 220 üksust tagasi,
kusjuures puhttook on samuti 20 üksust kuid

22

moodustades seljuhul 10% üldkulust. Selle näite puhul on selge, et nii esimesel kui teisel juhul on puhttook umbes võrdne, kuid esimesel juhul on ta protsentuaalselt palju suurem teisest.

See näitab, et põllumajanduse arenedes me saame sama maa juures kasu protsentuaalselt vähem intensiivsema põllupidamise juures kui ekstensiivsema põllupidamise juures. Langeva toogi seaduse põhjal peabki juba puhttook olema suhteliselt vähem. Nii võib ka juhtuda, et kulutused ületavad toogi. On olemas optimaalne piir, kus kulutused ja took üksteist katavad ja kus oleleb veel teatav, käesoleval juhul, suurim kasu, see on aga eriküsimus, mis tuleb vaatlemisele koostasuyuse küsimusega. Võiks aga veel mainida, et optimaalsus on viimane piir, mis on kasutatav põllumajanduses kui kulutus ületab selle, saadakse kahju, kui kulutakse vähem ei saavutata jälle kõiki kasusaamise võimalusi. Sellest nähtubki, et põllumajandus peab silmas pidama langeva toogi seadust.

Minnes tagasi põllumajandussüsteemide arengu juure, nägime juba eelpool, et 19 sajandil suurenev rahvastiku juurekasv sundis minema paremale põllupidamisele, kus hakkas esinema kesa kasutamine heinamaana. Suurenev heinasaak aitas suurendada karjakasvatust, mille tagajärjel hakati ka saama rohkem väetist, mis oli mõõdapääsmatult vajalik põllumajandusliku toogi suurendamiseks.

Veel produktsiooni suurendamiseks võeti tarvitusele mitmed uued kultuurid, nagu juur- ja mugulviljad /kartul, loomapeet, suhkrurüürid j.t./ ja osaliselt kasutati kesa juurvilja kasvatuseks. Veel seati sisse eriline järjekord põldudel ja nimelt katsuti külvi- korda niiviisi korraldada, et ei tuleks kaht terevilja järgimööda ühele põllule. Näiteks talivili - ristikkein - suvivili - juurvili-

- talivili - ristikkein jne. Niisugust põllusüsteemi, kus üks vili vaheldub teisega nimetatakse: Norfolgi viljavaheldussüsteemiks. See süsteem sai alguse Hollandis, kus hakati kasvatama karja, mille toiduks tarvitati peamiselt ristikkeina ja juurvilja. Juba 16. saj. muudeti seal valitsev kolmepõllusüsteem mitme põllu süsteemiks. Hollandist läksid uued ratsionaliseeritud põllundus- ja aiandussüsteemid Inglismaale, kus algas 17. saj. suur agraarpropaganda põllumajanduse ratsionaliseerimiseks. Inglismaalt viidi see viljavaheldussüsteem Saksamaale. 19. saj. alul, kus suuremaks põllumajanduse uuendajaks oli Albert Thaer. Võib mainida, põllumajanduslik kultuur ei arenenud nii tugevas sammus, kui seda arenes teoreetiline töökäsitlus. Suurendati küll künniala, samuti arenes kvantiteet, aga põllumajandussaaduste kvaliteet jäi vanale tasemele.

Saksamaalt toodi see mitmepõllusüsteem mõisnikkude kaudu ka Baltimaale. Selle süsteemi juures on võimalik suurendada põllumajanduslikku tootmist ja sellega ühtlasi suureneb ka põllumajanduslik eksport. Põllupinnast võib jagada vajadusele vastavalt 6-7-8 põlluks, tekib nii mitu põldu, kui mitu vilja soovitakse kasvatada.

Mis puutub vabasse süsteemi, siis on see mõeldav ainult siis kui väetus on niivõrt tugev, et võib küllida igat sorti vilja, kuna maa omab küllalt jõudu selle kasvatamiseks. Seda on võimalik läbi viia ainult eriti intensiivse põllupidamise juures, meie oludes on see vaevalt mõeldav.

Vaadeldes aiandust, võime märgata, et seal on maksev vaba süsteem, kuna aianduses on maapind küllaldaselt väetatud ja haritud. Ta nõuab muidugi rohkem tööd ja kapitali paigutust, kuid annab ka 8-10 korda rohkem tootmist kui põllupidamine. Paljud teadlased arvavad, et kui põllumajanduses minna ainult aiapidamise arendamise juure - suuren-

23

dades seda, siis saaks rohkem inimesi tööd ja tooks oleks ka sellele vastavalt suurem.

Põllumajanduslik ettevõtte ja käitis.

Ettevõtte on majanduslik vorm kaupade tootmiseks. Meil räägitakse ettevõttest teatavas kapitalistlikus mõttes, näit. kaubad on seotud turuga jne.

Mis puutub ettevõtteisse, siis võivad nad olla väga mitmevormilised. Kõige rohkem esineb individuaalseid ettevõtteid /kuuluvad ainult ühele omanikule/, iseäranis meil on selline individualistlik ettevõtte vorm põllumajanduses domineeriv: peaaegu kõik talundid kuuluvad ühele omanikule.

Sellist ettevõttevormi peetakse üldiselt kõige otstarbekamaks.

Järgmise ettevõttevormina puutume kokku kooperatiiv ettevõttega, kus põllupidamine ei toimu mitte ühele isikule kuulavas ettevõttes, vaid kus see kuulub paljudele ühistegevuse mõiste alusel.

Võrem põhines selline ettevõtte mitte majanduslikul, vaid usulisil ja ideelisil alusel. Ühemal ajal kooperatiivettevõtteid on propageeritud eriti saksa teadlase Koppenhageni poolt, kuid ta on leidnud ka väga palju vestuväiteid, eriti kaasmaalaste poolt. Saksas anti Koppenhagenile mõis, kus ta püüdis enese ideid tegelikus elus rakendada. Kuna kooperatiivettevõtteid on suurettevõtteid, siis omavad nad ka mitmeid paremusi võrreldes väikeettevõtetega. Ühtlaselt juhitud maapidamine on näiteks Nõukogude Venes, kus on mindud üle üksikettevõttelt kooperatiivmajapidamisele, mida juhitakse ühe keskasutuse kaudu. Selliselt asutatud kollektiivmajandid on kõik suurettevõtteid ja nendes on püütud rakendada ka eespool mainitud Saksa teadlase ideid.

Mis puutub kommunaal- ehk omavalitsusettevõttesse, siis on neil põllumajanduses vä-

hene leving, nad võivad olla ainult varustajaks erilistele asutistele, evides sellega teatud erilist otstarvet.

Mainimata ei või jätta ka riiklikke ettevõtteid, mis ei ole mitte selleks, et produtserida rahva tarvingu rahuldamiseks vaid neil on ülesandeks rohkem eeskuju näitamine korraldatud talundina. Riiklikud ettevõtted peavad tutvustama ümberkaudseid põllupidajaid põllumajanduslike käitiste moodsa te sisseseadetega. Peavad arendama tõusorte jne. Peale selle on nende ülesanne varustada põllupidajaid paremini levinenud kultuurtaimedega ja tõuloomadega.

Põllumajanduslik tootmine toimub käitistes, nii nagu iga teinegi majanduslik tootmine. Käitise all mõeldakse isikuliste ja asjaliste faktorite kombinatsiooni, otstarbekohaseks majanduslikuks korralduseks, pikemaajaliseks tootmise või pälvimise /erwerben/ alal tegutsemiseks, sissetuleku hankimiseks. Võidakse tegutseda kas tootmise või pälvimise alal s. t. sissetuleku saamiseks. Näiteks: kaubanduses ei toodeta midagi, kuid saadakse ometi sissetulekut s. o. pälvitakse. Samuti on rida teisi majanduslikke alasid, kus leidub aset pälvimine. Alati peab olema mingi majanduslik käitis ehk korraldus, et tegutseda. Leidub veel eramajanduslikke korraldusi. Võib ettekujutada ja tegelikult on olemas korraldusi, kus ei toodeta midagi, kuid ikkagi fikseerib siin käitis. See kombinatsioon peab aga olema võimalikult otstarbekohane. Selliseid on olemas palju, kuid käesolev näib olevat kõige vastuvõetavam. Tegelikult on olemas ikkegi palju muid majanduse korraldusi, kus eesmärgiks ei ole kaubanduse saavutus. Ikka on käitiseks mingi kombinatsioon, kas isikuline või asjalik faktor ja see ongi käitise mõiste.

Isikulised faktorid. Mis puutub isikulistesse faktoritesse siis tuleb siin eestkätt

arvestada ettevõtte juhte. Nende tegevuseks ei saa ottekirjutada mingeid erilisi määru-
 si kuid üldpõhimõttena kehtib siin, et nad
 peavad tegutsema võimalikult otstarbekoha-
 selt. Et tegutseda otstarbekohaselt selleks
 peab neil olema vastav oskus, seda püütakse
 saada vastava erihariduse andmisega. Mis
 puutub teistesse küsimustesse, siis on neid
 palju. Töö põllumajanduses on peamise täht-
 susega küsimus. Töötamiseks on olemas väga
 mitmesuguseid tingimusi. Töötamine võib ol-
 la oma töö või palgatöö. Tähtsuse evib ka
 asjaolu millisest soost on tööline. Tööhulga
 vahel on vahe selle järele millisest soost
 on tööline. Vahekorral on siin 5:9 naiste ka-
 suks. On olulise tähtsusega millised on töö-
 taja, millistes olukordades ja millistes
 aastaegades nad töötavad. Põllutöö vahel-
 dub aastaegade järele: suvel on põllutöö
 tarvidus 2 korda suurem talvest /vahekorral
 1:2/. Vähesese töötarviduse tõttu talvel põl-
 lupidamises palju töölisi vabanevad ja need
 tulevad tööbörssile tööta töölistena. Mis puu-
 tub tööjaotusse ja teistesse küsimustesse
 siis nende juures siinkohal pikemalt ei pea-
 tuta, need tulevad lahendamisele rahvamajan-
 dusteaduses.

Asjalised faktorid. Asjaliste faktoritena
 tuleb küsimusse kapital, mille all me mõistame
 toodetud tootmisvahendeid, nagu seda defi-
 neerib A. Paavel. Nende all mõistame mitme-
 sugust põllupidamise inventari, mis on põl-
 lumajanduslikus käitises selleks, et ta saaks
 toota. Inventar on maaga seoses ja teda jao-
 tatakse elavaks ja surnud inventariks. Elava
 inventarina on peamiselt kariloomad, kes
 omavad tähtsuse seetõttu, et nad täidavad
 mitmesuguseid ülesandeid põllumajanduses.
 Kariloomad on 1/ jõuallikaks /peamiselt ho-
 bused/, kuigi väidetakse, et kõlbavad ka
 sarrloomad eriti väikemajapidamises/lehma-
 dega saab ke künda/. Mis puutub karilooma-

desse kui jõuallikatesse, siis mida suurem loom seda suurem on ta jõud ja ökonoomsus. Meie hobused on aga viletsad, püsivad vaevalt jalul ja seepärast pööratakse tähelepanu meie hobusekasvatusele ja tehakse katseid ja püütakse arendada tõuhobuseid. Maaharimine on väga suure tähtsusega, sest viljakus sõltub maaharimisest ja sellega ker- kib esile hobuste väga suur osatähtsus.

Tekib küsimus, miks ei peeta siis küllaldaselt määrel häid hobuseid. Vastavaid uurimusi on toimetatud Venemaal. Uurimuse tulemused on näidanud, et 68% põllupidajajast kannatavad loomesööda puuduse käes ja 15% on üldises vaesuses, nad ei jõue loomatoitu üldse osta /. Ja teised põhjused, nagu rumalus ja asjatundmatus, on õige väikese osatähtsusega. Taimesaaduste ümbertöötamine kõrgema väärtusega saadusteks on saaduste õilistamine.

Olgedega ju pole õieti midagi peale hakata, selleks peavad olema loomad, kes seda söövad /ölesööjad/, kuna need on varustatud vastava orgaanilise ehitusega. Peamiselt meil on just selleks sarvloomad /piimakari - piimasaadused /, lihaloomad, sead ja lambad. Lambaid on meil küll arvuliselt sigadest rohkem, kuid sead kasutavad märksa vähem toitu ja saavutatud kasu on suurem.

Terve rida loomi annavad ainult ühte erisaadust, kuna osa loomi mitmesuguseid saadusi.

Kariloomade pidamise juures on tähtis, et nad oleksid tõuloomad ja nende pidamine on seda ökonoomsem, mida paremini neid toidetakse /kehjuks valitseb meil aga sööda puudus /. Kulused oleks võimalik märksa vähendada, kui loomade söötmine muuta otstarbekohaseks.

Mis puutub loomesöötadesse, siis osa sööta kõlbavad mitmetele loomadele, kuna teised liigid, vaid teatud loomadele. Teatava

loomasööda jaoks tuleb pidada loomi, kes seda tarvitavad. Üldiselt tuleb kalkuleerida: parem pidada loomi, mis vastavate sööte-
de juures annavad kasulikumaid saadusi. Sellest sõltub, millise loomaliigi suunas tuleks minna. Peamise tähtsusega on meil sarvloomad, kes annavad väga mitmesuguseid saadusi, ja nendelt saab kõige rohkem väetist mis tõstab omakorda maa viljakust.

Lammaste pidamist ei soovitata ning öeldakse: "Lambad taganevad kultuuri eest." Mida kõrgem kultuur, seda vähem lambaid.

Surnud inventari tähtsus, kuhu kuuluvad põllutööriistad ja masinad seisab tootlikkuse tõstmises. Mida rohkem ja suuremad masinad, seda tootlikum on töö. / Siin esineb põhimõte, et suurem masin on ökonoomsem ja töö tootlikum. / Masinaid on just tarvis töö tootlikkuse tõstmiseks. Lihtsalt oma käe tööjõuga pole midagi teha. Toome näite Ameerika oludest:

Varemalt 1 ha põllumaa niitmine ja eraldi peksmine võttis aega 11½ tundi. Sidumismasina leiutamisel ja siiski eraldi peksmisel läks aega 1 ha peale 9½ tundi. Nüüd aga kombinatsioon, mis on ehitatud, et lõikab, peksab ja läheb edasi - kõik ühel käigul / võtab aega ainult 1 3/4 tundi. Siin näete kuidas masin aitab töö tootlikkust tõsta, kui ta on küllalt suur.

Põllumajanduses maaväetamise kasinust juba varem puudutasime, aga nüüd peatume veel kunstväetise juures. Missugune on kunstväetuse mõju? Mis puutub kunstväetuse kasutamisse, see ei tule alati küllaläheselt esile. Ainult kunstväetus ilma loomaväetiseta ei ole alati soodustava mõjuga, kuna laudaväetises esinevad teatavad käärimisprotsessid. Meie oludes peetakse loomaväetist küllaltki tähtsaks. Mida suurem on 1 ha kohta loomade arv seda suurem on vastaval maalal vilja-
saak. Kunstväetise mõju tuleb esile kõige

paremini just heinamae, teravilja ja juurviljade juures, siin on üle 50% õnnestumisi Suiviljade juures aga tuleb ebaõnnestunud juhtumeid üle 50%, siin ei tasu ts end ära, ja sel põhjusel, et suvekuudel /juuni, juuli/ on sademete hulk väikene, niiskust tuleb vähem juure kui sureb ära ning kunstväetus ei saa sulada kuna laudaväetis aitab teda sulatada.

Kunstväetisel on osatähtsus ka saaduste kindlustamisel. See tähtsus kerkib esile taliviljade ja ristiku juures, kus kevadised külmad ja teised ebasoodsad ilmastikulisel olud ei saa avaldada oma mõju.

Kapitaliga seoses on maaparandused, mis on pikemaajalise kestvusega ehitused, kas niisutamise või kuivatamise ajal. Meie oludes peamiselt raagitakse kuivatusest, kuna meil on võrdlemisi palju soostunud alasid. Maaparanduse kaudu võidakse juure seada hulga maapinda ja seda võib omakorda muuta põllupinnaks. Seda on võimalik lihtsasti sinult võrdlemisi leias ulatuses. Siin tuleb keegi tõmmata väga palju põllumajanduslikke kaitsisi. Riik ei või kõrvaltvaatajaks jääda vaid peab korraldustega end sellesse segama. Ta on andnud rea seadusi veeühingute asutamiseks ja korraldamiseks. Talurid kes elavad selles piirkonnas kus asutatakse veeühing sunnitakse keegi tegeema töid või kui nad ei nõustu sellega, peavad vähemalt rahaliselt aitama katta kulusid.

Mida vähem tööd ja kapitali on põllupidamises paigutatud 1 ha peale, seda ekstenziivsem on põllupidamine; ja vastupidi, mida rohkem tööd ja kapitali - seda intenziivsem.

Neid mahutusarvutusi tuleb teha natuuras. Kui keegi kasutab l.a. põllumajanduses Kr.100.- ja teisel a. Kr.150.- siis ei ütle see veel seda, et põllumajand. on muutunud

20
nua intensiivsemaks, kuna kapitali ja hü-
viste hinnad võisid tõusta vahepeal 50%,
siis on sellega majand jäänud sisuliselt
endiseks. Aga kui hinnad on tõusnud enam,
siis on muutunud majapidamine isegi eks-
tensiivsemaks.

Põllumajanduse intensiiveerimine on või-
malik siis, kui see end tasub s.t. kui põl-
lumajanduse saaduste hinnad tõusevad.

Hindu ei tule võtta absoluutselt vaid
relatiivselt. Kui põllumajandussaaduste
hinnad on tõusnud Kr. 100-lt 120-le, siis see
ei määra ära, kas põllumajandust on võima-
lik intensiiveerida või mitte, vaid see on
olenev ka tööstussaadustest. Kui tööstus-
saadused on tõusnud Kr. 110-nele siis on
võimalik intensiiveerida, on tõus aga Kr. 130-
peale, siis ei ole see võimalik. Sel janul
on tegu hinnakääridega. On olemas teatud
momente, mida peetakse loomulikuks hindade
relatiivses kujunemises. Hinnakääridest on
tihti juttu, see tähendab, et hinnad on kuju-
nenud põllumajandusele kahjulikuks. Hind ei
ole tahtis rahvamajanduslikult, vaid just
ühe talu kohta, sest siia tuleb juurde ar-
vestada transportkulud. Hind tuleb arvesta-
da selle järele kui kalliks to kujuneb ta-
lupidaja õues. Kuidas on hinnad Londonis,
see ei ütle veel, et kui eesti talumees oma
kaubad sinna viib turustamiseks - siis see
talle oleks tasuv, kuna siia juurde tule-
vad transportkulud /veokulud/. Hindade re-
latiivsuse tase määrab ära põllumajanduse
intensiiveerimise kui ka ekstensiiveerimise
küsimumise, sest kui hinnad langevad siis põl-
lumees vähendab tootki. Siin tuleb meelde
pidada ka langeva toogi seadust. Ekstensiiv-
sena põllupidamise juures võib saada suure-
mat tootki, kuna kulutustega kooskõlas ei
kesva tootki. Hindade tase ei määra üksi
põllumajandust üldiselt vaid ka üksikute
alade järgi. Kui langevad loomasaaduste

hinnad ja tõusevad teraviljade hinnad, muudakse teravili otseselt ja piiratakse loomakasvatust isegi vähendades nende tootmist / söödetakse õlgedega/. Muutub aga olukord, hakkavad tõusma loomasaaduste hinnad /söödetakse teravili loomadele ja muudakse loomasaadustena.

Hinnad ei maare mitte ainult põllumajanduse üksikud alad /teravilja kasvatus, loomapidamine / veid ka veel selle üksikud alajaotused teraviljadest kus kasvatatakse nisu, rukist, kaeru jne., loomapidamisest kas sarvloomi, linde, sigu jne. Millise ala hinnad on kõrgemad, selle tootmist puütakse tõsta sellistesse piiridesse kuni see on võimalik. Siin esineb ka oma kindel piir. Ei saa mitte kõiki põlde sama vilja alla viia, on maksev ju teatud külvikord.

Nii toimub põllumajandusliku käitise organisatsioon ja see ongi aluseks põllumajanduspoliitika juhtimisele. Näiteks kui tahetakse teravilja kasvatusust soodustada, siis puütakse hindu tõsta ja vastupidi.

Kuid nagu eelpool juba mainisime on igal esjal oma piir olemas; siiski teatav variatsioon on võimalik just loomakasvatuses, peamiselt nende söötade arvel, mida võib kasutada söödaks paljudele loomadele.

Majanduspoliitika juhtimine toimubki just selle järele. Näiteks: kui soovitakse arendada loomakasvatust, puütakse tõsta karjaproduktsiooni hindu ja alendada loomasöötede hindu. Majanduspoliitika juhtimisel puütakse saavutada igal alal teatavat optimumi, millisest üleminekul kulutuste suurenemine ei anna enam vastavat tulu. Loomasöötmises oleme veel kaugel sest optimumist, kuna meie loomad kannatavad alatoitluse all, koguni puudub neil elatis-sööt /loomal hädavaevalt hing sees /.

Tulles tagasi põllumajanduspoliitika üksikute sammude juure vaatame lähemalt kogu

olukorda.

Mis puutub transportküsimusse, siis on seeolulise tähtsusega. Ei ole siin nii mõõduandev üksik turuhind kui just põllumajandus käitise kaugus turust mis määrabki ära transportkulud. Linna ligidal peetakse rohkem aedu, mida linnast kaugemale, seda harvemini esinevad aiad. Seda küsimust on uurinud lähemalt Thönen, kes läks välja turutootme seisukohast. Tema kujutas isoleeritud riiki, kus on üksainus linn, mis asub selle riigi tsentrumis ja tema moodustabki ainult ühe turu. Esimeses vöötmes selle linna ümber valitseb vabamajandus, kus saab kõike turustada, mis vähegi võimalik. Teiseks on metsatööde /Thönen tegutses mõõdnud sajandil ja see- ga tuleb arvestada ka olusid tollal: olid rasked transportolud ja vedu kaugele oli väga kulukas/. Kolmandaks viljakasvatus, mis kujunes omakorda vastavalt selliselt kui kaugel ta asus linnast:

- a/ viljavaheldussüsteemiga põllumajandus /linna ligidal/
- b/ parandatud 3-põllusüsteem /linnast kaugemal/
- c/ 3 põllusüsteem.

Neljandas vöötmes on Duhneni järele ainult võimalik kerjakasvatus, kuna nende saaduste transport turule on kergem. Viien- das vöötmes domineerib peamiselt jahima- jandus, mille ülesandeks on peamiselt pro- dutseerida karusnahku.

Kuid sellised vöötmete piirid ei ole stabiilsed, vaid muutuvad vastavalt trans- portoludele, näidates laienenemise tendentsi transportolude paranemisel. Kujuka näite sellest annab Ameerika, kus transportolude paranemise tõttu, kulud langesid 1/5-le; järplikult võidi tuua siis kaugematest maadest neid saadusi, mis lasid end trans- portida/külmetus vagunites saab transpor-

tida karjasaadusi ookeanitagustesse maadesse jne./ Sellest näeme, et põllumajanduslikus arengus mängib teatud rolli ka tehnikae arengu võidukäik.

Käitismajandusteadus on uurinud üksikasjalikumalt neid küsimusi ja tema arvates ongi eespool toodud näited avaldanud suurt mõju põllumajanduskäitise korraldamisel. Hollandis hakati iseäranis ohtrasti produtseerima aiaseadusi kuna nendele avanesid võrdlemisi laialdased turud Londonis ja Berliinis. Sellest nähtub, et põllumajandusele avaldab suurt mõju just transportkulud. Näiteks meie juurest transportida Londonisse aiaseadusi on ikkagi kulukas. Kuid transportkulude arvestamine on differentseerunud veel enamgi, neid arvestatakse isegi käitises. Näiteks: taluõues asub aed, eemal asuvad põllud, karjamaad, veel kaugemal heinamaad ja metsad, sellest nähtub selgesti Dühneni võõtmete teooria.

Mida intensiivsem on põllusüsteem, seda rohkem on vajalik käia põllul, töötada aias jne. Ja mida enam liiklemist, mida kaugemal on põllud, seda vähem on majand ratsionaliseeritud. Kõige kujukama pildi saame alljärgnevast tabelist.

1. käitisesüsteemi juures on vajalik põllul käia vähemalt 2 korda
2. ekstensiivse 3. põllusüsteemi juures " " 4 korda
3. rohkemarenenud 3. põllusüsteemi juures " " 7 korda
4. viljavaheldus süsteemi " " " " 12 korda

See tabel on väljaarvestatud eriteadlaste poolt. Ja mida paremad on liiklemisolu /mida ligemal on põllud/ seda rohkem käidakse seal. Mis puutub suurkäitistesse, siis on siin puütud välja erendada võrdlemisvõõtmeid Dühneni võõtmeid, iseäranis seal, kus maad on tükeldatud. Leidub isegi heina-

23
maid mis on 20-30 km kaugel käitisest,
/sel juhul on majand muidugi ekstensiiv-
ne/. Petserimaal ja Narvatagustes maades
on maapind tükeldatud ja seepärast on seal
ka põllupidamine võrdlemisi halval järjel.

Alul tekkisid küll mitmesugused agraar-
poliitilised küsimused nende maade kohta,
kas need on otstarbekohased või mitte.
Hiljem jõuti ikkagi otsusele, et selline
nähe mõjub pidurdavalt põllumajandusele.

Iga nähtud põllumajanduses kutsub esile
ka vastavaid samme üldises majanduspoliti-
kas, riik peab siimes pidama ka üldisi hü-
visid ja teisi küsimusi /rahvastiku suhtes
. Mis puutub põllumajanduslikesse saadus-
tesse, siis pole neid kõiki võimalik vahen-
ditult turustada. Loomasaadused on umber-
töötatud taimesaadused, kuid taimesaadusi
töötletakse umber veel teisteks aineteks
/kartul - tärkliseks, piirituseks jne./ Ka
loomasaadused töötletakse umber piim -
vöiks, juustuks. See ümbertöötamine on tea-
taval maaral majanduslikult kulukas ja ka
kahjulik, kuna jääb jäänuseid, mida ei saa
turustada. Nii on parem vahenditult saadu-
sed turustada, kuid see pole alati võimalik.
Meie ei saa näiteks turustada piima Londoni
turul, selle kauguse tõttu. Seepärast
põllumajanduse saadused vajavad teataval
maaral ümbertöötamist. Kõik need küsimu-
sed nõuavad aga majandusliku põhimõtte
silmas pidamist. Üldse põllumajanduse kor-
raldamisel tuleb ratsionaliseerimise põ-
himõttest kinni pidada, mis seisab selles,
et väikeste kuludega tulusid tunduvalt
suurendada.

Kõikjal tuleb rakendada ratsionaliseeri-
mise meetodi, et kokku hoida kulusid /Aja-
lehtedest loeme, et meil tapameju Eestis
on võrdlemisi palju, tuleb vahendada nende
arvu /. Piimatööstustes esineb sama nähe.
Siia paaseb riigi korraldaj võim juure,

aga kaugetes maakondades, kus riigivõimul pole nii vahed käed, seel püütakse põllumajandust ratsionaliseerida vastava hariduse levitamisega /kursused jne./ Need asjaolud on aluseks põllupidamisele, et anda vundamenti, millisest seisukohast meil tuleks lähtuda.

Suur- ja väikekäitis põllumajanduses.

See küsimus on olnud akuutne nii agrar-politikas kui majandusteaduses. Nüüd asume arvulise materjali juure selle küsimuse suhtes. Käsimast ei ole nii kerge lahendada. Siin puutume nimelt kokku 2 liiki käitistega; suur- ja väikekäitistega, kuid seeljuures ei sõltu need käitised üksi maasuurusest, vaid siia tulevad veel mitmedki muud asjaolud. Nii näiteks võib 5 ha põllumajanduslik käitis olla enam suurtalundina kui mõni 100 ha-line. Kuna esimene sisaldab raskem tööd ja kapitali võib anda rohkem tulu kui viimane. Selle peale vaatamata püütakse põllumajanduslike käitisi piiritleda maa suuruse järgi ja on välja kujunenud järgnev skeem.

väiketalundid kuni 20 ha	
normaaltalundid	20-30 ha
täistalundid	30-50 "
suurtalundid üle	50 "

Selline skeem on meil kehtiv 1929 a. peale, enne seda peeti täistalundiks 30-60 ha, ja suurtalundid üle 60 ha. Need talundite piirid on meil võrdlemisi väikesed, kuna välismaal on nad rohkem klassifitseeritud. Nii Saksamaal on alla 0,5 ha talud, 0,5-2 ha, 2-5, jne.

Alljärgnev tabel tahab anda meile täpsema ettekujutuse, kuidas on rahvestik varieerunud Saksamaal klassifitseeritud põllumajanduslike käitiste järele. Tabel kujutab talundite suurust ja sellega

peoses olevat rahvastikku ning masinaid:

29

Talundid	Rahvas	Masinaid	Naised.
alla 0,5 ha	560,2	9	741
0,5-2 "	170,5	89	637
2 - 5 "	88,2	324	543
5 -20 "	44,1	725	494
20 -100 "	22,2	928	449
üle 100 "	17,5	974	412
üle 200 "	10,9	982	405

Äägi eelpoolsest tabelist nähtub on väikekätises rohkem elanikke ja mida suuremaks lähed käitis, seda väiksemaks jääb elanikke arv. Nüüd oleneb riigi tahtest millist majanduspolitikat ta soovib ajada, kes ta soovib, et maa oleks tihedasti asustatud, siis soodustab ta väikekätiste arengut ehk ümberpöördukt.

Järgmine lahter näitab meile masinate arvu iga 1000 käitise kohta. Siin ilmneb vastupidine tendents, nimelt väikekätised on vähem mehhaniseerunud kui suurkätised.

Viimane lahter kujutab naiste arvu, iga tuhande isiku kohta. Siin näeme, et väikekätistes moodustavad naised, palju suurema protsendi kui mehed, seletuseks võiks mainida, et suurkätistes on töö rohkem mehhaniseerunud, kuna väikekätis ajab läbi kodu valmistatud töö ja tarberiistadega.

Nüüd enname veel mõningaid andmeid, mis näitavad statistilisi uurimusi Saksamaal. Allpool toodud tabel kujutab loomade arvu 100 ha maalal.

Talundite suurus	Veised	Sead	Antud loomade arv ühe inimese kohta.	
			Veised	Sead
2 - 5	95	94	1,34	1,19
5 -20	75	61	2,08	1,62
20 -100	56	38	2,94	2,02
üle 100	33	19	2,18	1,29

Eelnevast tabelist nähtub, et väikekäitistes peetakse samal maaalal keskmiselt 3 korda rohkem loomi kui suurkäitistes. Võttes aga loomade arvu üksik-isiku kohta, ilmneb vastupidine tendents: suurkäitistes on rohkem loomi kui väikekäitistes.

Eesti põllumajanduslikud käitised.

Eestis käitiste maaalade suurused on üksteisele võrdlemisi ligidal, sest maaalade vahe on väike: suurkäitis on maaalalt umbes 3 korda suurem kui väikekäitis. Süvenedes nendes andmetesse, tuleb umbes samane pilt, kui Saksamaalgi. Võiks mainida ainult, et lahkumine ja erinevused ei ole nii suured kui Saksamaal.

Allpool toodud andmed on võetud põllumajanduse aastaraamatutest põllumajanduse tasuvuse kohta, kuid peab kohe alul mainima, et need andmed on toodud umbes 200-300 talundi järele, mistõttu nad võivad olla lahkuminevad üldisest keskmisest.

Käitised.	Lehmad.	Sead.
väiketalundid	26,86	26,89
normaaltalundid	18,54	17,62
täistalundid	16,97	15,56
suurtalundid	15,09	13,36

Eelpool toodud andmed käivad Eestis 100 ha tulundusmaa kohta 1933-34 põllumajanduse aastal. Nende statistiliste andmete põhjal suurja väikekäitise kohta saame teatavaid järeldusi, nimelt on väikekäitistes kariloomade arv märksa suurem kui suurkäitistes. Samasugune nähe ilmneb ka elanikkude arvu kohta, /kuna tabel on umbes identne eespool toodud Saksamaa kohta käiva tabeliga, siis seda me ei too /, kus inimeste arv väikekäitistes on hulga suurem kui suurkäitistes.

Tähelepanev on asjaolu, et suurkäitis toodab 1 ha kohta märksa vähem kui väikekäitis. Alljärgnev tabel tahabki kujutada suurja väikekäitise vahet. Kui suur on took

kroonides ha kohta, kui suured on kulud ha kohta, töötundide arv ja rahvamajanduslik took isiku pealt.

<u>Käitised.</u>	<u>Took ha kohta.</u>	<u>Kulud.</u>	<u>Töötundi- de arv</u>
väikekäi- tis	234,16 kr.	134,70 kr.	661 t.
suurkäitis	152,94 "	62,74 "	335 "

Took 1 mehe kohta

401,33 kr.
562,27 "

Kõik need andmed on võetud 1934 a. põlluma- janduse aastaraamatutest. Nendest andmetest selgub, et töö sai väikekäitistes palju in- tensiivsemalt ja rohkem /umbes 2 korda/ teh- tud kui suurkäitistes. Samuti ka, et väikekäi- tistes took oli märksa suurem kui suurkäitis- tes.

Ka välismaades on uuritud neid nähteid, iseäranis kuulsad on Lauri koostatud uuri- mused, mille tendents on aga samane ülaltoo- dud andmetega.

Kauemst aega juba on päevakorras probleem, kumma tähtsus on suurem, kas suur või väike- käitise. Tänapäev kaldub tendents sinnapoole, et pooldakse väikekäitist, kuna suurkäitisel olla liiga palju puudusi. Peame mainima, et ka meil Tartu alikoolis mitmed põllumajan- duslikud tööd eelistavad väikekäitisi. Samuti üks paremaid põllumajanduslikke töid, Majan- dusteadlaste seltsi poolt väljaantud /Inno töö/ asus väikekäitisi pooldavale seisukoha- le. Ka ajalehtedes Bestis on umbes samane sei- sukoht, kus väidetakse, et polegi enam tead- last, kes pooldaks suurkäitist. Kuid ometi on need seisukohad kõik aprioorsed. Tegelikus elas kuuleme aga tihti ka suurkäitisi pool- davaid arvamusi. Kuna see olukord on siin väga põnev, siis vaatleme selle ajaloolist arengut.

Merkantelistid pooldavad väikekäitist, kuna need võimaldavad toita suurema arvu elanikkonda. Kirjanike ja majandusteadlaste poolt asuti seisukohale, et rahva juurekasvu on tarvis ja väikekäitises on rohkem rahvast, järelikult tuleb pooldada väikekäitisi. Siin on mindud välja ainult ühest momendist - rahvaarvu juurekasvust.

Füsiokraadid /teine kool/ aga pooldasid suurkäitisi sellepärast, et see annab suurema puhttoogi. See on selgesti nähtav toodud andmeist, kuna kulud on suurkäitises poole võrra väiksem, toot aga ei ole poole võrra väiksem. Ka üks töötaja loob suurkäitises rohkem hüviseid / + 30% / kui väikekäitises. See tähendab seisukoht on selge, merkantilistid vaatlesid küsimust puht praktilisest seisukohast, aga füsiokraadid teaduslikust seisukohast ja nende eesmärgiks oli võimalikult suure puhttoogi saamine, mis on kapitalistliku korra juures tähtsamaid nõudeid.

Teadlased Adam Smith, John Stuart Mill j.t. suhtusid teatud sümpaatiaga väikekäitistesse, kuna mõnel maal esinesid kriisid, kuna aga mõnedes maades, kus olelesid väikekäitised /Prantsusmaa/, kriise ei olnud; ja sellepärast suhtusid väikekäitistesse soodustavalt.

Sotsialistid varasemal ajal eelistasid suurkäitist, mis oli maksev möödunud sajandi lõpuni. Siis osa nendest nn. revisionistid hakkasid aga pooldama väikekäitist. /Eduard Davis on andnud välja töö "Sotsialism und Landwirtschaft", kus ta pooldab väikekäitisi. Sääal on toodud ka kirjeldus lahkuminekute kohta, mis eraldab põllumajandust tööstusest/. Davis on väikekäitiste pooldaja missugune seisukoht tuuakse ka nende piiblis esile ja kokkuvõetult on põhjendatud järgmiselt: Suurkäitises tegelevad logardid ja palgatöölised ja siis ei ole see töö produktiivne, kuna väikekäitises on omanik väga hoolas, paneb naised ja lapsed tööle ja kõik püüavad töö-

31

tada kokkuhoiuga, seepärast tuleb eelistada väikekäitist suurkäitisele. Kuigi suurkäitis on tehniliselt üle väikekäitise, sellest ei saa meie veel järeldada seda, et ta majanduslikult üle oleks.

Tehniline ratsionalism ei anna üksinda tagajärgi, vaid tuleb silmas pidada ka psühholoogilist ratsionalismi, kuna vaid need s.o. tehniline ratsionalism ja psühholoogiline ratsionalism koos moodustavad majandusliku ratsionalismi.

Praegu üldiselt esineb umbes samane olukord.

Eesti rahvas oma riigi loomisel on olnud tugevasti sotsialistlik. Vaadeldes meie Asustavat Kogu, siis tuleb silmas pidada, et ta koosnes 33,1% sotsialistidest /ja ka tööerakonda 25% / ja nende seisukohalt on väga suurt mõju avaldanud meie põllumajandusele. Sotsialist Jaan Maim on kirjutanud brošüüri suur- ja väikepõllupidamise kohta, kus ta väidab, et Eesti rahvale ei ole kasu kui meil oleks palju suuri mõisaid, vaid on vajalik, et maa jaotatakse rahva kätte just väikekäitistena.

Sellise vaatega on ühinenud ka revisionistid-sotsialistid.

Seda küsimust on teiselt poolt uuritud kaitismajandusteadlaste poolt. Kaks teadlast Ernst Laur ja Aereboe /balti-sakslane, Berliini ülikooli professor, tegelik põllumees/ seadsid põllumajandusliku kaitise teaduslikule alusele. Nad jõudsid hoopis isesugusele seisukohale, et väikekäitis andis märksa rohkem tootmist maüksuse peale kui suurkäitis. Väikekäitis seega: 1/ elatab rohkem rahvast ja 2/ annab ha kohta rohkem tootmist. Meil on siis võimalus rohkem saaki saada ja rohkem elanikke kasutada rohkem kapitali hüviseid, nimelt väikekäitises on maüksuse peale rohkem kapitali paigutatud kui suurkäitises. Igas käitises peab olema elumaja nii väike

kui ka suurkäitises. Vaadeldes aga 1 ha-list
ja 100 ha-list käitist, siis loomulikult ei
saa 100 ha-lise käitise elumaja olla 100 kor-
ra suurem 1 ha-lise käitise elumajast. Ka
tuleb silmas pidades, et suurema ruumi ehita-
mine läheb suhteliselt vähem maksma ruumi-
üksuse peale.

Samasugune lugu on ka masinatega, väikekäi-
tises tarvitatakse märksa rohkem masinaid,
kui suurkäitises, ehkki igas üksikus suur-
käitises esineb rohkem masinaid kui üksikus
väikekäitises. Nüüd me peaksime siis püüma
leida lahendusviisi, kumb on kasulik: kas
suur või väikekäitis? Sellest näeme, et esi-
nevad väga mitmesugused vaatlusviisid. Nii
näiteks lähtusid merkaandilistid rahvastiku
tiheduse seisukohalt, füsiokreadid jälle puht-
toogi seisukohalt. Veel võiks mainida, et rah-
vamajanduse seisukohalt lähtudes tuleb raken-
dusele majanduslik printsiip; nimelt vähima-
te jõukulutustega saada suurimaid tagajärgi.
Sellest seisukohast lähtudes näeme, et ühe ja
sama tööhulga juures on suurkäitis produktiiv-
sem väikekäitisele. Tekib küsimus: miks on
see nii? Mitmed majandusteadlased on püü-
nud seda tõendada mitmete väidetega.

Nii väidavad osa majandusteadlasi, et suur-
käitistes tuleb näiteks hoonete ehitamine
odavam, sealjuures esinev maakaotus on väik-
sem. Kulutused hoonete ja inventari peale on
semuti väiksemad. Veel võib tarvitusele võtta
vabal tantsel suuremaid ja vähemaid masi-
naid jne. Eelpool toodud väited on leidnud
üldtunnustamist, kuid osa majandusteadlasi
toob vastuväite, et neid parem on võimalik
üle viia ka väikekäitisele ühistegevuse kau-
du. Kuid niisugune ühistegevus võib haarata
ainult üksikuid alasid. Suur- ja väikekäitist
ei saa aga asetada ühte olukorda, hakates
neid vaatlema hooles, usinuse jne. seisukohalt.
Sellest lähtudes näeme, et väikekäitis asub
soodsamas olukorras. Et nüüd otsustada objek-

tiivselt kumb käitis on kasulik, selleks peaksime asetama mõlemad käitised ühte ja samasse olukorda. See on konkreetne küsimus ja selle lahendamiseks peame vaatlema, millist meetodi peame rakendama, sest sellest olenevalt saame ka eritulemused. Seepärast on ka oluline, et me tarvitaksime õiget meetodi s.o. meetodi, mis on meie rahvamajandusele kasulik. Mainimata ei või jätta ka, et teadusliku töö tegemisel, moodustab vundamendialuse literatuur.

Teadusliku õperaamatu väljaandmiseks ei piisa mitte pealiskaudne süvenemine antud alasse, vaid sellega tule stegeleeda umbes 20 aastat. Õperaamatu kirjutamine nõuab järelikult pikemat pedagoogilist vilumust ja kirjanduse tundmist, kusjuures väljaandja oleks kompetentne kõigi seisukohta, et ta suudaks objektiivselt hinnata õieti ja anda õperaamatule püsiva väärtuse. Teadusliku töö tegemiseks on oluline ka õige literatuuri valik. Siin juures mainin kahe teadlase teost, kes pooldavad väikekäitist:

Aereboe : "Volkwirtschaftslehre" ja

Davis "Sotsialism und Landwirtschaft".

Kuid see kirjandus pooldab ainult väikekäitisi, et otsustada objektiivselt, peaksime otsima ka kirjandust, mis pooldaks suurkäitisi, sest väikekäitiste pooldajate vastasleeri seisukoht on võrdlemisi kindel

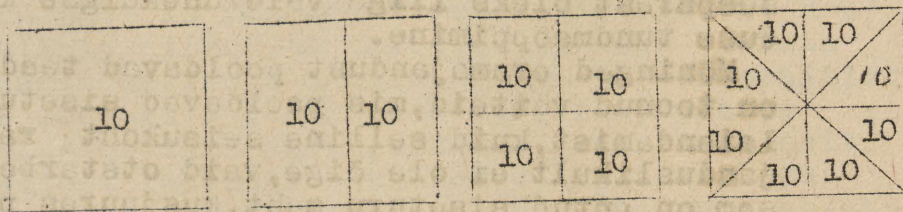
Meil Eestis kahjuks puudub üldse vastav literatuur; meil on selleks kasutada vaid valitsuse väljaandeid. Kuid raamatu kirjastamisel inimene alati kaitseb enese seisukohta ja teeb propagandat ainult enese vaatele, seepärast oleks liiga vale ühekülgse kirjanduse tundmaõppimine.

Mõningad eramajandust pooldavad teadlased on toonud väiteid, mis pooldavad siseturu laiendamist, kuid selline seisukoht rahvamajanduslikult ei ole õige, vaid otstarbekohasem on antud siseturu maht, kusjuures püütak-

se produtseerides silmas pidada majanduslikku printsiipi. Mis puutub suur- ja väikekäitiste tähtsusse, siis on märgata, et viimases on majanduslik printsiip palju suurem, ehkki suurkäitises on masinate kasutamine laiaulatuslikum; väikekäitis on aga nii karjanduse kui ka aianduse suhtes suurema produktiivsusega.

Suurem took ha. päält väikekäitistes on just tingitud juureostudest. Ka tasuvuse andmed näitavad, et just nendes juureostudes baseerubki peamine turutoodang ostetakse just käitises neid saadusi, mida on kasulikum osta ja müüakse neid, mida on kasulikum müüa. Nagu sellest nähtub on just mõlematel käitise vormidel mõningad paremused ja viimasel ajal ongi asutud seisukohale, et oleks kasulik asutada teatavat segakäitist, kus juures suurkäitis toodab seda, mis temale kasulikum, käesoleval juhul tegeleb maapidamisega / põllumajandusega / kuna väikekäitises esineb peamiselt loomapidamine. Kuid see pole tegelikult teaduslikult lahendatud, sest suurkäitises on võimalik ka karjandusega tegeleda palju ratsionaalsemalt kui väikekäitisel. Selle probleemi lahendamisel peame me silmas pidama töö produktiivsuse tõusu s.t. vähemate kulutustega saavutada suurimat tulemust.

Kujutleme käitist, kus enne töötas 10 isikut, kuid rahvaarvu suurenedes peab seal käitises töötama 20 isikut, järelikult pooles käitises töötab 10 isikut; kui rahvaarv on kasvanud juba 40-nele, siis töötab seal 10 isikut ühel neljandikul-endise käitise pindalast jne. /Vaata joonis ! /

Nii järjest jaotades käitist rahvaarvu tihenedes näeme, et teatava maapindala juures näitab töö ja kapitali hulk suurenemise tendentsi, kuid loomulikult ei saa meie mõelda, et took kasvaks proportsionaalselt töö ja kapitali hulga; me peame ainult meelde tuletama langeva toogi seadust. Sellest näeme, et iga üksiku töötegija sissetulek näitab vähenevat tendentsi. Lähtudes nii sellest seisukohast selgub, et maarakamine on võimalik ainult teatud piirini. Siin piiriks tuleb arvata juba sellist hulka tööd, mis ei ole enam tasuv, ei muretse elamiseks küllaldast hulka toidust. Sellist nähet näeme Lääne-Saksas, kus esinevad maatükid, mis enam ei toida käitise omanikku. Selliseid väikekäitisi tuleb liitma hakata, et muuta neid elujõuliseks. Nii eelnevast nägime, et käitise vähenemisega väheneb ka töö produktiivsus. Rahvaarvu tihenemisel peame aga mõtlema, et tuleb kord aeg, kus inimesed peavad hakka- ma mõtlema uue elatise leidmisele, mingil muul viisil. Seda me näeme näiteks Indias, kus rahvaarv on palju suurem, kui põllupinnaks kasutatavad maad. Teiseks negatiivseks kül- jeks väikekäitisel on tehnilise jõu väike kasutatavus. Masinate kasutamine pisikesel maalapil on peaaegu võimatu ja täiesti eba- ratsionaalne. Selle moega jõuab varsti aeg, kus tehnika edasijõudmise juures suurem ini- meste hulk ei jõua enam võistelda masinatega, nende töö produktiivsus on väikem kui masi- nate oma, järelikult väikekäitis ei suuda enam võistelda suurkäitiseaga. Seda seisukohta ei ole aga meie referaatides kunagi valgus- tatud, aga see on oluliselt väga tähtis; küll on toodud andmeid Venemaa ja Ameerika kohta, kus esinevad peamiselt suurkäitised.

See on tingitud, et nendes riikides on ole- mas teoreetilised alused suurkäitiste sisse- seadmiseks, sest põllumajanduse edu on tihe- das sõltuvuses tööstuse arenemisega. Mida

arenenum on tööstus, seda suurem võimalus on ka põllumajanduse arendamiseks. Meil on siin tegemist toogi ja kulude vahekorraga. Enne kui vaatleme neid vahekordi lähemalt, peatume asjaolude juures, kuidas on arenenud Eestis need vahekorrad, alljärgnev tabel tahabki anda kujuka pildi sellest.

Käitiste suurus ha	Nende arv	% üldisest talundite arvust	% üldisest maa suurusest
1 - 5	23456	17,6	3,0
5 -10	21600	16,2	6,4
10 -20	34977	26,2	19,5
20 -30	24235	18,2	21,7
30 -50	22185	16,6	31,1
50 -100	6433	4,8	14,6
üle 100	471	0,4	3,7
K o k k u	133357	100	100

Sellest tabelist nähtub, et Eesti on tüüpiline väikekäitiste maa. Ülaltoodud andmed on avaldatud 1929. a. põllumajanduse statistikas. Arvuliselt talundite protsentuaalne koosseis on kõige suurem 10-20 ha talunditel. Vaadeldes aga protsentuaalset suurust maasuurus järele näeme, et siin on olukord teine ja nimelt domineerivad 30-50 ha talundid, mis omavad üle 30% kogu põllumajanduslikult kasutatavast maast. Uuemal ajal on levinud uus viis suurkäitiste püstitamiseks: püütakse soodustada neid käitisi, ühtlasi nähakse ette optimaalne käitise suurus, missugused oleks kõige otstarbekohasemad antud momendil.

Allpool toon näite Ameerika Ühendriiges asuva Montana osariigi kohta:

Aasta	Arv /aakreid/	Hobuseid	Traktoreid
1924	1045	8,73	0,52
1925	1130	8,09	0,73
1926	1254	6,24	0,95
1927	1626	5,21	1,29

1928	1903	2,64	1,69
1929	2445	-	-

Nagu nendest andmeist selgub on motoriseerimise suurenemisega käsikäes käinud ka käitise suurenemine. Motoriseerimine on suurenenud enam kui kolme võrra, siis käitise suurus on kasvanud 2½ võrra / Need andmed on 6 aasta jooksul /.

Suurkäitise ja väikekäitise vahelised probleemid; kumb on kasulik? on praegugi veel lahendamata ja peamiselt just seepärast, et tehnika areng ei ole veel tänapäev seisjäänud. Põllumajandusliku käitise motoriseerimisega aga tõuseb produktiivsus. See ajajärk oli igatahes väga soodne majandusele, sest motoriseerimine võimaldas põllumajandusproduktide hinnad vähendada enam kui 2 võrra nii muutes neid võistlusvõimelisemaks maailma turul. See oli ainult sellest tingitud, et inimjõud ei suutnud võistelda masinatega. Põllumajanduslik kriis mõõdus peamiselt just käitiste mehhaniseerimise tõttu, mis võimaldasid põllumajanduslikke saadusi odavamini turustada, kuid see tekitas suuri kahjusid Hiina ja India kulidele, kes seni olid odavamaks tööjõuks. Ameerikas on mehhaniseerimine läinud koguni niikaugele, et külitakse lennukiga ja lõigatakse combine'iga /masin mis korraga niidab ja vilja peksab /.

Väikekäitis suudab aga siiski veel võistelda suurkäitiselega, kuna mõningatel juhtudel ta on siiski produktiivsem ja elatismiinum on seal madalam. Nii 1928. aasta andmetel kulus igale isikule väikekäitises päevas 0,53 kr. toiduks, suurkäitises 0,57 kr. päevas. See-ga vahe umbes 8%, mis on kaunis tunduv. Aastas oleksid vastavad arvud isiku kohta kr. 248.- ja kr. 271.-, missugune vahe moodustab kr. 23.- ühe isiku juures, mis on võrdlemisi suur summa võrreldes põllumajanduslike oludega.

Kokkuvõttes; nagu eelnevast selgus vaatlesime põllumajanduslikke käitisi kahest eri-

nevast seisukohast ja sealjuures selgus, et selline probleem on praegugi veel lahendamata. Rahvamajanduse seisukohalt vaadatuna on ainult selline käitis eelistatav kust me saame väiksema jõu ja kapitali kulutusega suurimat kasu. Nii näiteks on püüdnud mitmed professorid vaadelda käitise tasuvust kulude seisukohalt, nagu Moskva professor Čainov, kes lähtub seisukohast, et põllumajandusliku käitise optimaalne suurus oleneb kulutuste kaalust. Tema on leidnud, et kulud võib jagada kolme erinevasse liiki:

- 1/ Proportsionaalsed kulud, mis sõltuvad käitise suurusest. Suuremad käitised vajavad ka suuremaid kulutusi.
- 2/ Progressiivsed kulud, mis on sõltuvad põllumajanduse intensiivsusest ja käitise suurusest. Mida suurem on käitis ja mida suuremaks muutub käitis, seda suuremaks lähevad ka kulud. Seda näeme ka põllumajanduse intensiivsuse suurenemisest. Iseäranis suurt osa mängivad siin transportkulud, sest on tarvis sooritada igasuguseid vedusid käitise asukohast turgudeni ja ümberpöörduvalt.

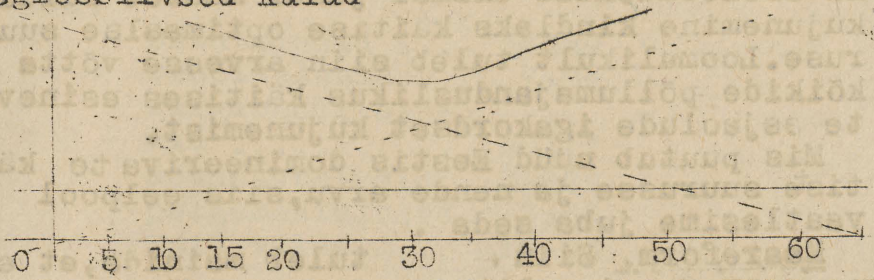
Čainovi andmetel on transportkulud seda suuremad, mida intensiivsem on põllumajanduslik käitis. Nii tuleb tema arvates kütisüsteemi juures 2 korda käia ühel ja samal põllul 3 põllusüsteemi juures 7 korda käia ühel ja samal põllul, parandatud 3 põllusüsteemi juures 9 korda ja viljavaheldussüsteemi juures 12 korda.

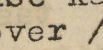
Nagu sellest näeme on transportkulude tõus võrdlemisi suur.

- 3/ Degressiivsed kulud, kulud, mis käitise suurenemisega vähenevad, nimelt nende kulude juures on võetud arvesse kapitali kulusid, kulusid hoonetele jne. Mida suurem on käitis, seda vähem on kulutusi hoonetele jne.

Čainov kujutab kõiki neid andmeid graafilis-

selt, kusjuures
 progressiivsed kulud on kujutatud
 proportsionaalsed kulud " " -----
 degressiivsed kulud " " - - - - -

Nagu eelnevast graafikust selgub, näitavad progressiivsed kulud võrdlemisi suurt tõusu võrreldes käitise suurusega. Proportsionaalsed kulud seisavad stabiilsel tasemel, kuna jälle degressiivsed kulud näitavad võrdlemisi suurt langust. Nende kulutuste hulgas ei evi erilist tähelepanu proportsionaalsed kulud, kuna need on kooskõlas käitise suurusega. Progressiivset ja degressiivset kulu on aga võimalik matemaatiliselt arvestada mis kokku moodustab kõvera / /, alul langevus ja hiljem suurenevus, nagu seda näeme joonisel. Selle graafiku järele on meil võimalik välja arvestada optimaalse käitise suurus, see asub seal, kus vastav kõver / / on kõige madalamal. Kuid ühes põllumajanduse arenemisega vastava käitise suurus muutub.

Kapitali vähenemine põhjustabki kõvera alanemist. Mida rohkem kapitali kulud langevad, seda intensiivsemalt võib areneda põllumajandus. Kapitali kulude langes on aga tihedas sõltuvuses saaduste hindadega.

Tööstuse arenemisega langevad saaduste hinnad, väheneb kapitali kulu ja nii võib areneda põllumajandus

Samasugune nähtus esineb ka transportkulude languse juures. Sellest seisukohast lähtudes näeme, et põllumajanduslik käitis peab muutuma seda väiksemaks, mida intensiivsemaks ta muutub. Muidugi ei jäta siin mõju avaldama-

ta looduslikud tingimused, ja soised maad, kus raske on kasutada masinaid, need tingivad juba ette väikekäitisliku iseloomu. Kuid enamal juhul määrab kulude kujunemine kindlaks käitise optimaalse suuruse. Loomulikult tuleb siin arvesse võtta kõikide põllumajanduslikus käitises esinevate asjaolude igakordset kujunemist.

Mis puutub nüüd Eestis domineerivate käitiste suurusse ja nende arvu, siis eelpool vaatlesime juba seda .

Maareform. Siin tuleb mainida, et enne maareformi valitses meil hoopis teine olukord. Alljärgnev tabel näitab olukorda enne maareformi:

Suurkäitisi: 1149, pindalaga 2222506 dessatiini /ligik. ha/mis moodustas 57,9%

Väikekäitisi: 50961, pindalaga 1611913 dessatiini /siia kuuluvad ka suurtalitised, mis olid talupoegadel/. mis moodustas 42,1%

K o k k u : 3834419 dessatiini mis moodustas 100%

Mõisamaast oli renditud välja õige suur hulk maad väikekäitistena, eriti talupoegadele. Neist oli mõisa poolt renditud 23023 väikekäitist, kusjuures neile kuulus maad 431870 dessatiini, sellest järgneb, et enne maareformi oli iseseisvaid väikekäitisi 50961 ja mõisale kuuluvate käitiste all oli maad 1712652 dessatiini, kokku oli enne maareformi suur- ja väikekäitisi 75137.

Mis puutub maareformiga uuesti loodud käitistesse, siis nende arv on natukene üle 40000. Meil ei toimunud käitiste kujunemine mitte iseseisva arengu teel, vaid see sündis teatud akti järele seaduslikult ette määratud teel nõndaõelda revolutsiooniliselt, sest enamuse mõisamaid $\frac{3}{5}$ / said talupoegade

36
maaks .Mis puutub nüüd praegusse olukorda, siis vaadates 1929. a. põllumajanduslikke üleskirjutusi, siis selgub, et meil on:

Ostutalused ...	54359
renditalused...	7486
riigirenditalused	20117
asundustalused.	32077
palgamaatalused	3865
muid talused...	15453

Kokku: 133357

Sellest tabelist selgub, et pilt, võrreldes ennemaareformiaeg^{sega}, on tunduvalt muutunud. Asundus- ja palgatalundid loodi maareformiga ja mis puutub nüüd hilisemasse arengusse, siis hakati renditalused andma ostutalunditeks ja nii on ka paljud asundus- ja palgatalunditest muudetud ostutalunditeks. Nagu nähtub ka sellest pildist eksisteerivad meil põllumajanduses:

1/ põllumajanduslik käitis ja

2/ põllumajanduslik omand,

mis erinevad võrdlemisi tunduvalt. Nii kuuluvad põllumajanduslikud omandid suurmaaomanikule enne maareformi, kes peamiselt lasksid sellel maal töötada väikepõllupidajaid, mis moodustasid üle 23 tuhande suurkäitise kõrval. Tänapäeval aga enamus ostutalundite omanikke ei pidanud ise põldu, vaid andsid selle välja kolmandatele tarvitamiseks, sellel põhjusel tulebki meil vahet teha käitise ja omandi vahel.

Vaadeldes Lääne-Euroopas valitsevat olukorda, siis enne ilmasõda andis maaomand mitte ainult eelpoolloetletud õigused, vaid veel terve rea õigusi poliitilisel alal. Meil tuleb tähele panna mainitud asjaolu ja näitena võiks tuua vanu rüütlimõisa omanikke, kes omasid väga palju privileege. Tänapäeval on sellised õigused kaotatud, kuid

nad võivad ka arengu teel uuesti esile kerkida. Seepärast on loomulik, et püütakse võimalikult suurendada rohkem maaomandit, kuidas aga selle pidamine välja kujuneks, sellest tihti ei ole huvitatud omanikud.

Maaomandiga ühes hakkab eksisteerima ka põllumajanduslik käitis. Maaomandit lubatakse tihti seepärast, et ta aitab tõsta hoolsust, ergutab vaimset ja on nagu kindel alus perekondlikus maapidamises. Siin tekivad aga väga mitmed probleemid, näiteks maa jaotamise küsimus, pärimise protsess, maatükeldamise protsess jne.

Kuid maatükeldamisega kaaslevad ka mitmed halvad küljed, nagu me seda eelpool vaatlisime, seepärast on ettenähtud miinimum mõningates maades, millest enam kaugemale ei või minna. Meil oli selleks miinimumiks 10 taalrit, mis ei ole küll suuruse, vaid on väärtuse mõõt. Selline mõõt on mõnes suhtes objektiivsem, kuna halva ja viljavaese maa juures sai taalri eest rohkem mead, kui hea ja viljarikka juures.

Hiljem aga esinesid siin teatavad muudatused. Ka tänapäeval püütakse panna maatükeldamisele teatav piir; kõik enne maareformi maksvad seadused kaotati ja pandi kehtima norm, kus maasuurus määrati kindlaks maakorralduse komisjoni poolt. Hiljem muudeti ka see korraldus ja peab mainima, et tänapäev üldse puudub igasugune kitsendus maatükeldamise suhtes. Muidugi saab selline viis kehtida ainult seal, kus rahva juurdekasv on võrdlemisi väike ja kus mängivad tähtsat osa vanad tavad ja traditsioonid.

Enne maareformi oli kutsutud esile eriline instituut, kus oli ettenähtud, et maatükk, mis kuulus ühele perekonnale läks edasi kindla pärimiskorra järele, teda ei saanud tükeldada ega ka võlgade eest ära müüa. Selline seadus oli ette nähtud BES

37

§ 525, kuid see seadus kaotati maaseadusega, mis nägi ette pärimisõigus maade jaotamises pärijate vahel. Sellel pärivusõigusel on väga suur mõju maatükeldamisele, sest uus põlv suudab juurde anda võrdlemisi vahe varematal põlvedel loodud varandustele, sellest nähtub, et vanadel põlvedel oli väga suur mõju. Mõnedel maadel /nt.: Prantsusmaal / kus on ühtlane pärivusõigus on tükkeldamine toimunud umbes 100 aasta jooksul, kusjuures käitiste arv on tõusnud kahekorraks mis näitab, et maade tükkeldamist on toimetatud võrdlemisi mõistlikult. Selleks olid osaliselt takistuseks vanad tavad. Varemalt ei olnud lubatud juriidiliselt toimetada tükkeldamist, kuid tegelikult sündis see siiski. Tänapäeval on see elujõuetu seadus kaotatud. Saksamaal aga valitses olukord, et maaomandiga käisid kaasa teatud eesõigused ja seepärast püüti maatükeldusest hoiduda ning püüti anda maad ainult oma perekonna liikmetele. Mõningais kohtades maksid ka teatud kitsendused tükkeldamiseks. Nii oli ette nähtud mõningates Saksa osariiges - ainupärimise õigus, teistes kohtades kuulus 1/3 talu otsekohele järglasele, ülejäänud kuulus jaotusele, jne.

Meil kehtivas pärandusõiguses on valitsev olukord järgmine. Peremees pärandab oma varanduse naisele ja poegadele, kes saavad 2 (korde) osa rohkem. Oma varandus jaotatakse kõigi laste vahel ühtlaselt. Kui lapsi ei ole, läheb varandus tagasi sinna ja sellele sugukonnale, kuhu ta kuulus enne. Meil on maaomandi kujunemine käinud võrdlemisi suurel määral maareformi mõju all. Üks on aga siin kindel, et maaühikud oma valdajaid vahetavad ja umbes nii, et iga 15 aasta jooksul tuleb maatükile uus omanik. Kuid silmes pidades maaomandi tähtsust põllumajanduses, on riik

loomulikult katsunud reguleerida maaoman-
di vaheldust. See seisab peamiselt selles,
et maale püütakse paigutada rohkem elanike.
Elanikkude paigutamiseks käsikäes käib
aga ka suurem tükeldamine, iseäranis aga
suurkäitistes. Sellist nähet kutsutakse si-
sekolonisatsiooniks.

Ka teistes Ida-Euroopa riikides viidi
läbi võrdlemisi laiaulatuslikud maarefor-
mid, mõnedes valjemalt, teistes pehmemalt.

Eestis võõrandati kõik maad, mis vastava
seadusega ette nähti ja need olid kõik
peamiselt mõisamaad. Erandi moodustasid
linnade ja mõisnikkude inventaar, mille
eest maksti võõrandamisel tasu. Võõranda-
mata jäid mõningad maad, nagu surnuaiad
jne. Samuti jäi ka võõrandamata rentnike
inventar, kuna see oli isiklik. Üldiselt
tuleb aga mainida, et võõrandamisele kuu-
lusid kõik BES § 597 ettenähtud mõisamaad.

Maareform viidi läbi maaseadusega 10. ok-
toobrist 1919 /RT 79-80, 1919 /. Riigi aju-
tine maavalitsus võttis 1918. a. mõisamaad
oma kontrolli alla, mis oli sellest tingi-
tud, et sõdade tõttu oli maapidamine võrd-
lemisi korratul järjel ja oli karta näl-
jahäda. Peaaegu kõik mõisad võeti põllu-
ministeeriumi valitsuse alla ja selliselt
võõrandatud maad läksid kõik riigi maata-
gavarasse, kust seda anti välja kõigile
neile, kes maad soovisid. Esialgu anti maad
ainult rendile, kas põliselt või pikaaja-
liselt. Maareform on aga praegu meil juba
osaliselt kaotanud kehtivuse, sest maasea-
dusele lisaks anti edaspidi välja veel
kolm parandusseadust, missugused käsitasid
peamiselt tasumaksimist ja osaliselt maade
tagasiandmist endistele omanikkudele ja
tööstusettevõtetele. Need seadused on väl-
jaantud 1925, 1927 ja 1929. aastal. Mainimata
ei või jätta ka asjaolu, et 1925. a. alates
hakati andma maad omandiks mitmesugustel

motiividel, millistest peamist tähtsust andis kealutus, mis on omandi õigusega seotud. Siia juurde tuli ka veel krediitinduse motiivid, kus loodi mitmesugused fondid, mille kaudu püüti tõsta paremale järjele põllumajandust. Need seisukohad püütakse viia läbi võrdlemisi kiire tempoga, kusjuures on antud välja väga mitmed ja mitmed seadused.

Vaadeldes nüüd tasumaksmist võorandatud maade eest: siin asus maaseadus seisukohale, et see lahendatakse eriseadusega. /Tasumaksmise seadus RF nr. 26, 1926 /. Selles seaduses oli ettenähtud, et tasuta võorandatakse kõik riigi-, rüütli- ja kirikumõisad, samuti ka kõik aktiivselt riigi vastu tegutsenud kodanikkude maad, kvootemaad jne., jne. Tasumaksmise seaduse arutamisel võeti selle aluseks maahind, mis sõltub tunduvalt maatulukusest: mida suurem on maa tulukus, seda kõrgem on hind. Maa väärtus arvatakse välja antud aja kapitali kasviku ja maatulukuse järgi. Need 2 tegurit mängivad väga tähtsat osa maahindamisel. Mida madalam on kapitali kasviku seda kõrgem on hind, sest maatulukust saame kätte järgmise võorandi kaudu:

$$\text{Maahind} = \frac{\text{maatulukus} \times 100}{\text{kapitali kasviku}}$$

Sest olukord on näiteks nii, et võttes kapitali kasvikuks 10% ja maatulukuseks 1000 kr. ja meil on tarvis välja arvata kapitali.

$$\text{Maahind} = \frac{1000 \times 100}{10} = 10000$$

Seega talu eest, mis annab ainult 1000 krooni tulu sel ajal kui kapitali kasviku moodustab 10% makstakse 10000 krooni ja keegi ei maksa siis talu eest teist summat. Väheneb aga üldine kapitali kasviku näiteks 5%-le, siis proportsionaalselt sellele tõuseb maahind, käesoleval juhul 2 kordseks. Sama-

Samasugune olukord jääb maksma ka siis, kui kapitali kasvuk jääb endiseks aga kasvab tulu. Siin seisabki terve põllumajandusliku tulukuse probleem, kui hinnad langevad, siis kapitalikasviku vähenedes tõuseb tulu. Kui talund saab müüdnud edasi, siis talupidaja võib soodsa turu konjunktuuri juures saada kuni 20%. Arvestades antud olukorda on igaüks valmis talu eest maksma rohkem hinda. Bretano nimetab sellist nähet "krvita vindiks." Mõisnikud läksid välja sellest seisukohast, et neil tasuvuse % oli väga madal ning sellega lootes saada muidugi kõrgemat hinda. Maahinnangu aluseks võeti aga maahinnangu väärtus ja Lõuna-Eestis võeti selle aluseks puhtakasurublaid. Põhja-Eestis olid aga olemas hindamise aluseks adrad, kusjuures 1 adra hinnaks arvati 300 puhtakasurubla, Saaremaal 1 adra hind oli 150 puhtakasurubla. Need andmed näitasid kui suur oli tulukus, kuna arvestades mõisnikkude üldist väga suur mõju, siis peab ütleva, et nõnda kätte saadud kapitali kasvuk oli võrdlemisi madal, mis läbi ühtlasi tõusis maahind. Nõnda kätte saadud teatava sissetuleku ja selleaegse maade tasuvuse kaudu arvestati välja maahind. Sellest summast lahutati kõik riigivõlad, mida mõisates oli võrdlemisi palju, kuid liideti juurde maahinnast saadav % /2,66/ alates 1919. a. millal hakkas kehtima maaseadus. Siis kasvatati need rublad 20 korda, kuna 1919. a. võrdus 1 rubla 20 Eesti margale. Mainimate ei või jätta, et tasumaksuseaduse kehtima hakkamisel oli kurs s juba muutunud, siis maksis 1 rubla 200 marka. Veel võib ütelda, et selliselt arvestatud maahinna kasutamise % oli võrdlemisi madal, mis ei moodustanud kuigi suure summa. Maksmine toimus pantkirjadega 60 aasta jooksul.

Umbes samuti korraldati ka hiljem vöö-

39

randatud kirikumaade juures. Peab üttelema, et riik ei piirdunud mitte üksi mõisate võõrandamisega, vaid tegi seda koguni eramaadega. Popsiseaduse põhjal /11. novembril 1926. a./ võõrandati kogukondade- ja eramaid vastava seadusega. Selle seaduse põhjal alustid võõrandamisele väiksed maatükid kuni 5 ha, üldiselt oli see seadus ellukutsutud rentnikkude kindlustamiseks. Selle seaduse tõttu võeti maapidajalt selline väike maatükk sunduslikult kas rendile või pikaajalisele maksmisele. Selle seaduse kehtima hakkamisega maomanikud hakkasid kartma maade võõrandamist, mistõttu nad ei loonud enam uusi saunikukohti, kartes maaliiga väikeseks tükeldamist. Selle popsi- seadusega püüdis riik reguleerida põllumajandust. Võõrandamisega ühtlasi käis kaasa maade korraldamine, sest riik võõrandas hulga maad, kus asus peamiselt soo ja mets. Ka selliseid soiseid maad hakkas riik andma välja. 1921. a. anti välja peamiselt riigistatud soomaid põllumajandusliku kasutamise otstarbega; neid on ventud võrdlemisi palju. See kõik on tehtud selleks, et arendada sisekolonisatsiooni. On asutatud isegi nn. asundusfond, mis kuulub Maapanga valitsusse. See kõik näitab, et riiklik võim püüab igatpidi soodustada põllumajanduslikku arengut.

Mis puutub maade korraldamisse, siin riik on asunud iseäranis Petseri- ja Narvatagus- tel maadel kergendama olukorda. Seal asuvad nimelt nn. hingemaad, kus maa on väga tükeldatud, koguni ühele isikule kuuluvad maad esinesid mitmes tükis ja maad oma kujult olid väga ebaotstarbekohased: pikad ja kitsad. Riik muidugi pani maksma maa jaotuse keelu, mis põhjenes peamiselt sellele, et maad ei saanud jaotada juriidiliselt. Tege- likult aga jaotati maad siiski edasi. 1926. a. anti maakorralduse seadus, mille alusel

oli õigus nõuda hingemaade kruntimist, teede rajamist, ühesõnaga millise seaduse põhjal riik püüdis korraldada maad. Nagu sellest selgub püüab riik toimetada igatpidi maakorraldust ja luua uusi kohaseid maatükusi, mis vastavad meie oludele. Sealjuures lähevad sellised maadekorraldamised riigile väga kulukaks.

Peatudes nüüd viivu maa natsionaliseerimise küsimuse juures peame kõigepeält teadma, mis selle all mõeldakse. Teoreetikud arvavad siin, et terve maa peab kuuluma riigile, kusjuures kõik maade kasutajad oleksid täiesti sõltuvad riigist, sellist olukorda me näeme Nõukogude Venes. Kuid tänapäeva teoreetikud ja üldse kogu sellekohane kirjandus asub maa natsionaliseerimise suhtes eitavale seisukohale.

Mis puutub Eestisse, siis läksid kõik võõrandatud maad riigi maadetagavarasse, kust see anti: 1/ põlisele, 2/ ajalisele rendile. Siin esinebki vahe maa natsionaliseerimise ja rendile andmise suhtes, nimelt kui rentnik täidab oma kohused korralikult ei saa keegi sundida teda lahkuma. Muidugi kohustuste ebakorralikul täitmisel talitab riik siin oma äranägemise järele. Alul oli see rent Eestis võrdlemisi lühiaegne, kuna maad anti ainult 6 aastaks, hiljem hakati seda andma põlisele rendile ja veel hiljem juba pärisomandiks.

Vaadeldes nüüd küsimusi, kas tohib kogukond ja omavalitsus /vallad, külakonnad, linnad jne./ omada maad või mitte. Litteratuur asub siin jaatavale seisukohale, kuid otstarbekohasemaks peetakse siiski eraomandit. Ja seepärast ilmneb Eestiski püüe arendada eraomandit. Rentimist ei pooldata teoreetikute poolt mitmetel motiividel, kuid peab mainima, et maa omandiks andmisega ei kao siiski maarentimine ja rentnikkude arv on võrdlemisi suur.

Rentimise kohta asuti iseäranis Saksa literatuuris alul päris eitavale seisukohale, kuna rentnik ekspluateerivat maad liigselt. Uuemat ajal on see seisukoht teatavas mõttes muutunud, sest rendi käsimusega on tihti seoses ka kapitali küsimus ja maarentija peab omama kapitali. Sarnaste väärnähete takistamiseks, nagu on maa liigne ekspluateerimine, võivad maaomanikud võtta rendilepingusse mitmed seda takistavad tingimused, nt. palju peab pidama hobuseid, loomi, palju võib külvata jne. Kui renditakse lühikeseks ajaks, siis on muidugi arusaadav, et rentnik püüab saada võimalikult palju ja anda võimalikult vähe. See pärast pooldab nii kirjandus, kui ka tegelik elu pikemaajalisi lepinguid, sest pikemaajalistes rendilepingutes ei ole rentnik mitte üksi huvitatud maa ekspluateerimisest lühikeseks ajaks, vaid ta soovib seda kasutada pikemat aega, mistõttu ta püüab arendada maakorraldamist.

Rentimise seis 1925 - 26. a. andmetel oli Saksas kõigis põllumajanduslikeks käitisteks kogusummast 6,5% välja renditud, USA-s 35%, Belgias, Prantsusmaal, Hollandis ja mõningais teistes põllumajanduslikes maades tõuseb see arv 50%. Inglismaal tõuseb aga rendikäitiste arv 80,8%-le. Mis puutub nüüd rendiliikidesse, siis oleme meie juba kahte tähtsamat alaliiki vaadelnud: 1/põline, mida loetakse kõige paremaks rendiks ja 2/ ajaline, mis jaguneb omakorda kaheks: a/ lühi- ja b/ pikaajaline. Lühiajaliseks rendiks loetakse rentimist alla 6 aastat. Kuna üle 6 aasta on juba pikaajaline. Veel esineb nn. osaline rentimine, kus juures maad renditakse saagi osa peale, millest meil harilikult on pool / $\frac{1}{2}$ saagist maaomanikule ja $\frac{1}{2}$ rentnikule /, selliseid rentnikke kutsutakse pooleterameesteks.

Rentimine näitab viimasel ajal tõusu ten-

dentsi, s.o. sellest tingitud, et rentimise abil on võimalik noorel algatajal põllupidajal edasi saada. Maahind on ju võrdlemisi kallis ja näitab koguni tendentsi tõusule, sest et rahvaarv kasvab järjest. Algajal põllupidajal puudub aga vastav kapital, et osta maatükki, millel nõudmise tõttu on hind kõrge. Osaline rentimine on veel sellepolest hea, et siin 2 korda kapitali juuretoomisega on jaotatud ka riisiko, kuna osasaaki läheb maaomanikule. Juhtub viljakaldus või mõningad muud loodusõnnetused, siis võib rentnik nõuda, toetudes vastavale seadusele, rendi vähendamist.

Põllumajanduse areng.

Enne kui peatume lähemalt põllumajanduse arengu juures, eeldame, et üliõpilased on sellega üksikasjalikumalt tutvunud majandusajaloos. Nagu ajaloo teame oli vanal ajal maa kaetud tihedate ürgmetsadega, ka tänapäev kattuks maa metsaga kui mitte ei oleks nii suurt nõudmist puidu järgi. Vaadeldes ürgaega näeme, et seal maaharimiseks kõlblikku maad oli väga vähe. Üksikul isikul käis uue maa harimine põlistes laantes üle jõu, selleks koonduti ja hariti ühiselt maad. Selline ühismaapidamine valitses umbes 2000 aastat tagasi. Kuid kultuuri arenguga hakkas eksisteerima rohkem individuaalne põllupidamine. Kus kultuur oli madal, seal jäi siiski domineerima ühismaapidamine, nagu seda me näeme veel koguni varasel keskajal: Eestis, Venes jne. Üldiselt võime mainida, et keskaja alul hakkas ilmema juba tendents maaomandi individualiseerimiseks. Isikud, kes olid jõukamad ja rikkamad püüdsid oma meelevaldalla saada rohkem haritud maid, hakates ühtlasi ka eksploateerima seal asuvaid vaeseid. Vaesed sattusid peamiselt nende võimu alla sõdade, katkude jne. puhul, mil-

letõttu nad pidid rikkamatelt laenama, et
uesti korraldada enese majandit. Rikkad
aga võtsid laenu tagatiseks vaeste maaosad
omale ja nii tihti läksid vaesemate era-
omandid jõukamate valdusse. Ka oli jõuka-
matel kogukonnas suurem võim, mistõttu nad
hakkasid nõudma omale maad eraomandiks. Nen-
dest maadest kujunesid ajajooksul mõisad,
kusjuures kasutati enese võlgnikke, vaese-
maid talupoegi, oma huvides. Hiljem hakati
ka talupoegade maid mõisastama ja need
maid täiesti ärarippuvaiks mõisaist. Lähe-
malt talupoegade kohustus mõisa vastu mää-
ei hakka jälgima, kuna see on tuttav juba
majandusejalooost. Mõis saavutas veel suure-
ma võimu talupoegade üle mõningate eesõi-
guste tõttu: veski pidamine /talupoeg pidi
matti andma/, leivaküpsetusmajade pidamine
jne. Kuna aga tollal üldiselt domineeris
ühine maakasutus oli seal ühtlasel astmel
ka maaharimise tase. Nii pidid kõik samal
ajal minema külvama, vilja lõikama jne. Sa-
muti oli ka ühine karjamaa pidamine. Sellis-
ne sunduslik külvikord kestis põllumajan-
duses peaaegu kuni 19. saj. alguni. Talupo-
egade olukord oli muidugi raske, kuid mõisa-
te olukord polnud ka palju parem, sest seal-
gi oli põllumajandus võrdlemisi kehvajär-
jel; ebaratsionaalne ja ekstensiivne, peale-
gi lasusid mõisatel võrdlemisi suured võ-
lad, mis olid tingitud aadli luksuslikust
eluviisist. 19. saj. algul kui aset leidis
suur tehnik ja tööstuse areng ning rahva-
arvu kasv, oli märgata ka elustumist põllu-
majanduses. Esijoones tuli see ilmsiks Hol-
landis, kus võeti tarvitusele mitmepõllu-
süsteem. Hakati kasvatama mitmekesiseid
põlluhelnu ja aiasaadusi nagu: ristikhein, a-
turnipsi, naereid, viljapuid jne. Hollandist
läksid need uued ratsionaliseeritud põllu-
majandus- ja aiandusprintsiibid Inglismaa-
le, kus algas suur agraarpropaganda põllu-

majanduse ratsionaliseerimiseks. Sealt le-
vinesid agraarolude edusammud kiirelt teiste-
tele maadele.

Meile tulid need uuendused Saksamae kau-
du. Ühes rahvaarvu kasvamisega ja tööstuse
arenemisega hakkasid praguema ka vanad
töekspidamised nagu pärisorjus, sest orja-
töö oli vähese intensiivsusega ja vähe-
tootlik. Veel pidi parandatama äärmist
põllumajanduslikku ekstsensiivsust selle
ümberrahaldamisega. Talupojad vabastati
pärisorjusest ja mindi üle individuaalse-
le maakasutusele. Muidugi sündisid siin
mitmete lahkavuste kokkupõrked; kuna
mõisnikud ei tahtnud loobuda enese tasuta
ehkki väikese töötootlikkusega tööjõust.
Peab ütleva, et Eestis toimus selline põllu-
majanduslik areng Saksamae eeskujul. Mõisa-
maa müüdi suurel arvul üksikute kruntidena,
kusjuures kujunesid neist väikekäitised.
Edasi huvitab meid ainult Eesti põllumajan-
duse areng ja see toimus üldjoontes sarnas-
elt nagu me seda nägime juba eelpool, kuna
enne maareformi valitses mõisniku mee-
vald.

Põllumajanduse toodang ja selle kaubandus.

Mis puudub viljakasvatusesse, siis sõltub
see ühe ehk teise vilja külvipinnast. Külvi-
pindade arengu kohta võiks mainida niipal-
ju, et ta on püsinud enam-vähem ühel tasemel,
kusjuures on märgata väikest arenemist,
juurdekasv on sündinud peamiselt uudismaa-
de harimise teel, kusjuures põllupinnas on
suurenenud mõnede tuhandete ha võrra. Siin-
juures tuleb silmaspidada, et üksikaladel
on kõikumised väga suured, kuna kriisidega-
del läks teravilja kasvatus tagasi ja selle
asemel hakati kasvatama põlluheina, mis
nõuab vähem kulu ja annab rohkem tulu. Vaa-

42

deldes teravilja kasvatust, näeme peamiselt tagasihinnakut rukkikülvipinna juures. Nisu juures on märgata isegi tõusu tendentsi. Viimastel aastatel on küll ilmnenu ka siin väikesed kõikumised. Vaadeldes söödavilja näeme, et samal ajal, mil odrakülvipind on langenud, on kaerakülvipind tõusnud. Odra külvipinna langus on tingitud vähenenud õlletarvitusest. Lina külvipinna juures, näeme samuti langust, eriti kriisiaegadel, mil linnad ei tasunud enam tootmiskulusid. Viimasel ajal, mil hinnad on paranenud on märgata jälle linakasvatamise suurenemist. Teatud nüüd toodangu juures ha pealt, peame mainima, et see läks tegasi Vabariigi algasestail õige tublisti ja püsis madalal kuni kriisi aastani. Alljärgnev tabel näitab meile 5 aasta keskmist toodangut ha pealt. Viie aasta keskmine on seeparast võetud, et saak oleneb väga tihedasti ilmastikust. On ilmastik soodne on saak suurem ja vastupidi.

Nisu Rukis Oder Kaer

		Külvipind			
1909/13	ha	12	169	132	135
	saak kv.	124	1852	1384	1234
	saak kv.ha	10,5	11,0	10,2	9,2

		Külvipind			
1921/25	ha	19	159	123	155
	saak kv.	185	1639	1190	1380
	saak kv.ha	9,5	10,4	9,7	8,9

Nagu nähtub, oli olukord enne maailmasõda võrdlemisi püsivalt keskmine. Maareform viidi läbi 1919.a. ja pärast seda olid 2 sõja aastat, mille tõttu puuduvadki 19-20.a. andmed. Tõmmates paralleele enne Vabariigi algust ja Vabariigi alguses valitsenud andmete kohta näeme, et took ha pealt on vähenenud ehkki on märgata üldist külvipinna suurenemist nisul ja kaeral. Rukkil ja odral on

aga märgata langust.

Mis puutub saaki l ha-lt, siis tuleks mainida, et need pole kunagi ulatunud enne maailmasõja tasemeni kuni 1930.a. Põhjusteks peetakse saakide vähenemist ha maareformi, tulemusena. Alates aga 1930.a., mis oli haruldaselt saagirikas, hakkas tõusma ka took l ha., ja nüüd oleme jõudnud umbes samale tasemele kui enne maailmasõda. Selle tõusu peamiseks põhjuseks on suur kunstväetise kasutamine. 1930.-1934.a. on saagid ha võrdlemisi kõrgemad kui enne ilmasõda. Läänud aastal oli märgata väikest tagasihinekut. Saksa agrarpolitika Aereboe mainib enese "Agrarpolitika" as, et Eestis on tõusnud tunduvalt kunstväetise kasutamine, kuid kuna me peame olema tuttavad juba täpsemate andmetega majanduspoliitika seminarist, siis ei hakka ma siin lähemaid andmeid tooma.

Tähtis on võrrelda ka meie saake teiste tähtsamate riikide saakidega. Saagid esinevad enamal jaol võrdsetena. Mis puutub saakide vaatlusse, siis alljärgnevad arvud annavad meile ettekujutuse nisu kasvatuses. Nii on: l ha saak

		Lõunamaad:
Soomes	11,2 kv	
Lätis	11,8 "	Itaalias 10,5 kv
Rootsis	11,3 "	Vene 6,9"
Taanis	33,1 "	USA 9,9"
Saksas	24,1 "	Argentiinas 6,2"
Inglismaal	21,2 "	Austraalias 9,1"
Prantsusmaal	13,1 "	Jaapanis 13,5"

Võrreldes neid saake Eesti saakidega, näeme et need on umbes samasugused kui teistes Balti riikides. Soome ja Rootsi keskmised saagid on seepärast kõrgemad, et seal on võimalus valida paremaid maasid. Eriti kõrged on saagid Taanis ja Saksas, kuna seal on põllumajanduse initsiatiiv väga kõrge. Peamised viljaga varustajad meil, nagu Jaapan jt, saavad aga keskmiselt väiksema saagi kui

Eesti.

Mis puutub kartuli saaki, siis on lõunapoolisel maakeral see märksa madalam kui põhjapoolisel.

Loomakasvatus

Vaadeldes nüüd loomatootangut, siis näeme, et siin olukord on umbes samane kui viljakasvatuseski, kus saagid enne ilmasõda ületasid praeguseja toogi. Viimasel ajal on küll loomade arv suuresti tõusnud, kuid see tõus ei tähendanud veel toogi kõrgenemist, kuna loomad olid viletsad ja meil valitses sööda puudus. Alles siis, kui meil aset leidis tõu ja sordi arendus on märgata toogi tõusu, kuid praegugi annab veel tugevasti tunda sööda puudus.

Karjanduses kõige tähtsam on veis, mida peetakse meil piimaloomana, iseäranis peamiselt vanemaid loomi, kuna noored ei anna piima. Lihaloomade juures ei ole ego domineeriv see nõue, samuti ei mangi seal ka mingit ossu sugu.

Loomasaaduste toodangu kohta oli meil juba seminaritunnis üks töö, seepärast ei peatu me siinjuures pikemalt. Seoses kaubandusega tuleb mainida, et alates kriisist on hakatud põllumajanduslikku kaubandust reguleerima, mille tõttu on piiratud iseäranis viljasissevedu ja koguni mõnel aastal on see hoopiski puudunud. Sellist nähet peetakse võrdlemisi heaks saavutuseks meie kaubanduspoliitikas, kuid mag. Kongo arvates pole see siiski kuigi suur saavutus, sest toorainete vähenemisega käsikäs, vähenes ka tervitamine. Nii näiteks loomasöötdade puudus on kõvasti mõjunud loomasaaduste vähenemisele. Harilikult räägitakse küll, et siis võib majanduspoliitike saavutustega rahule jääda, kui on suudetud tõsta vastavate tootmisalade produktsiooni nii palju, et saadakse läbi ainult kodumaa saadustega, kuski

pole aga mainitud, et tarvingu vähenemine on tingitud samuti majanduspoliitika sammu-dest.

Alljärgnevalt näitamegi tabelit, mis ta-
hab tõendada mag.Kongo väidet:

Põllumajanduse aasta.	Inime- se pea- le ar- vatud vili.	Toidu- tera- vili	Sööda- tera- vili.
1924/25-1929/30	439 kg.	213 kg	226 kg
30 - 31	526 "	243 "	283 "
31 - 32	446 "	155 "	291 "
32 - 33	398 "	130 "	218 "
33 - 34	394 "	208 "	186 "

Sellest tabelist näeme, et ainult 30-31. aastal, mil algas majanduskriis, tõusis toi-
duteravilja kui ka söödeteravilja tarvita-
mine, niisamuti oli tõusnud toodang. See oli
tingitud võrdlemisi suurest sisseveost kuid
hiljem, mil kitsendati impordi on märgata
võrdlemisi pidevat langust teraviljade tar-
vingus 1/4 võrra.

Loomasöödate kaubanduse juures sisetu-
rul peame teadma, et seda saame ainult siis
arvutada, kui me arvestame kogu turustuse
ja lahutame sealt ekspordi, saades nõnda
siseturu tarvingu.

Ke loomasööda sisseveol leidsid aset kit-
sendused ja seepärast on vähenenud tundu-
valt meie loomasööd, mis nõjub pidurdavalt
kogu karjandusele.

Põllumajanduslik väliskaubandus leiab
aset meade vahel, kus esinevad ülejäägid ja
puudujäägid. Eestis, näiteks, esineb võrdle-
misi vähe looni - põllumaa kohta arvesta-
tult; inimeste kohta arvestades on loomade
arv võrdlemisi rohkepealine. Välismail esi-
neb aga ümberpööratud nähe. Nii on sarvlooma-
de suhtes Eesti kõige viimasel kohal, võr-

reldés kõigi teiste maadega, kes tegelevad piimasaaduste müügiga. Alljärgnevalt vaatlemegi veiste arvu kõikides riikides iga 1000 ha kohta, mis on võetud 1933. a. andmete põhjal.

Riik.	Veiste arv 1000 ha	Indek- sid	Veiste arv 1000 elaniku kohta.
Eesti	243	100	606
Leedu	286	118	472
Läti	318	131	596
Soome	515	211	467
Rootsi	617	255	497
Taani	1022	420	864
Saksa	690	-	296
Suur- -Britannia	448	-	185

Nagu eelnevast tabelist nähtub on Taanis ligi $4\frac{1}{2}$ korda rohkem loomi põllumaa järele arvestades kui Eestis. Taanit võiks arvestada kui karjanduse kaitist või vabrikut, kuhu sisse veetakse hulgal loomi, mis enamuses impoteeritakse.

Samuti selgub tabelist, et kõikides eelpoolmainitud riikides on sarvloomade arv suurem kui Eestis, vaadeldes aga sarvloomi elanikkude suhtes esineb teine pilt. Ka siin asub esikohal Taani, aga teisele kohale on tunginud juba Eesti kõige vähem sarvloomi elanikkude kohta leidub Saksas ja Britis. Vastavalt sarvloomade arvule, esinevad muidugi siin suuremad ja väiksemad kõikumised. Need kõikumised ilmnevad ka söödateraviljades. Nii näiteks on langenud odrakülvipind, tõusu on märganud kaerakülvipinnas jne. Külvipindade laienemisele ja kokkutõmbumisele mõjub ka välisturu konjunktuur, iseäranis langes linakülvipind kriisi aastail, mil liina hinnad välisturul olid väga madalad.

Nüüd vaatleme võrdlevat tabelit nisu külvipindade kohta 1929-33 andmete järele

mitmetes riikides:

Riik.	Kv.1 ha.	Indeksid.
Eesti	11,2	100
Leedu	12,5	112
Läti	13,1	117
Soome	16,7	149
Rootsi	21,7	196
Taani	28,8	257

Nagu juba eelpool mainisime ei olene selline tookide kõikuvus mitte ainult maapinna viljakusest, vaid siin esinevad tähtsate teguritena veel karjapidamine j.t.faktorid. Nii läheb Eestis teravilja toogist võrdlemisi vähe turule ja sellest väliskaubandusele minev osa ei ole kuigi nimetamisväärne.

Nisu juures peame teadma, et nisust läheb väliskaubandusse kuni 20%. Suurema ulatuse saavutamise ja transportolude paranemise tõttu on loomasaaduste eksport meile tähtsam, kusjuures Briti ja Saksa moodustavad meil peamise välisturu. Nii saadetakse kuni 75%, meilt eksporteeritavast võist Britisse, teisi aineid ka umbes samas protsentuaalses ulatuses.

Põllumajanduse saaduste toodang on sõltuv ilmastikust, on see hea, siis on took suurem ja kvaliteet kõrgem. Siinjuures ei tohi unustada, et põllumajandussaaduste kaubanduses, nende tootmise reguleerimine on peaaegu võimatu, kuna on võimatu ette näha ilmastikku, millest oleneb toogi suurus. Toogist olenevad aga hinnad, mis järelilikult eelpoolmainitud põhjusil on kõikuvad, kui seda nägime tööstuslikul alal. Tuleb mainida veel, et tööstuses esinev käitiste arv, kõikides riikides on palju väiksem kui põllumajanduskäitiste arv, mis on võimalik selletõttu, et tööstuses on võimalikud ühendid /kartellid, trustid jne./.

Põllumajanduses pole aga selliseid turgu valitsevaid ühendeid võimalikud. Põllumajanduses esinev tootmine on seoses paljude

45
elanikkude ja suurte maaaladega, mistõttu ta on väga laialdane. Üksikult ükski põllupida- ja pole võimeline valitsema turgu, seepärast peab ta jälgima turu nõudeid ja end neile kohandama. Selline nõue kindlustab talle saaduste tasuva turustamise võimaluse. See ei esine mitte ükski sise-, vaid ka väliskaubanduses. Seepärast on sisseseatud teatav põllumajandussaaduste standardimine ja kvaliteedi kontroll. Kvaliteedi nõude ülesseadmisel on teatav võimalus hakata arendama ka sorte, kuid see pole mitte alati võimalik, sest näiteks ühel aastal on kartul suur, teisel väike, mis veelkord näitab on põllumajanduses väga suur tähtsus ilmastikul.

Järelikult põllumajandussaaduste juures esinev standard on väärtuse ja kvaliteedi püstitus mõõt ja selleks standardimise järelvalveks on ellu kutsutud vastav organisatsioon.

Standardsaaduste ost ja müük toob kaasa turu laiendamise ja moodustab nõnda väiksematest saaduste hulkadest suuremad partiid, mida nõuabki maailmakaubandus. Standardiseeritud kaup leiab igal pool ostjaid ja seepärast on arusaadav, et standardiseerimine leiab aset ka meilt väljaveetavate kaupade juures.

Näiteks Teanis, on kauba standard väga kõrgel järjel, sellest on arusaadav tema põllumajandussaaduste väga suur kuulsus maailmaturul. Tuleb tähelepanu juhtida ka asjaolule, et standarditud kaup ei valluta mitte ainult laiemat turgu, vaid tema eest saadakse ka paremat hinda. Selline parem hind maksetakse otseselt, kui on teada kauba kõrge kvaliteet. Kui turul esinevad halb ja hea kaup, mis muudugi saadakse hea kauba eest rohkem hinda, kui halva eest. Transportolud olid aga mõlemal juhul ühesugused. Järelikult on müüjal ratsionaalsem saata turule head kaup. Samasugune lugu on ka segakauba juures, kus tema

hind on ka vastavalt odavam hea kauba omast, kuid siia juurde tulevad arvestada kulud, mis ostjale lähevad kauba sortimisel ja need ületavad tihti hinnavahe halva ja hea kauba vahel. Kuid müüja sorteerides suuremal arvul kaupu suudab vastavalt sellele vähendada ka kulusid, suutes nii turule saata kaupu odavamalt.

Asume nüüd lähemalt vaatlema põllumajanduslikku krediiti. Harilikult antakse krediiti hüviste lombardiseerimisega /pantimisega/. Pantimisel on vajalik hüviste väärtuse kindlaks tegemine s.t. on vajalik hindade informatsioon. On teada, et selle ja selle vilja hind on niisugune seal ja seal. Kui keegi põllupidaja soovib sinna oma kaupa müüa mitteteades hindu, ta vaatab vastavatest teatest järele, millised on seal hinnad. Et need teatised oleks usaldusväärsed. Selleks on vaja luua vastav organisatsioon, kus püütakse hankida vastavaid andmeid. Selliste teatiste juures on vajalik ka kaupade standardimine, kuna lugedes teateid meie ei tea, millise sordi juures on mõeldud vastav hind, teades aga, et kaup on standarditud on meil kergem otsustada vastava kauba turustamistingimuste üle.

Järelikult siin tuleb püstitada kolm nõuet:

1. peab esinema süsteem s.o. harilikult agraarmaades nende saaduste tõstmiseks määratud seaduslikul teel vastavate aktide ja normidega. Meil on olemas vastaval alal palju seadusi, näiteks: lihasaaduste kontrolli seadus, kartuli väljaveo, naha-kauba, piimasaaduste, aiasaaduste jne. jne. kontrolli seadusi. Kuid ajapuudusel ei hakka me neid vaatlema, vaid nende seaduste lähem definitsioon kuulub majandusõiguse valdkonda.
2. on meil vajalik sorteerimine vastavalt standantidele. Üldine nõue kirjanduses

46

selle kohta on, et sorteerima peab selline asutis, kes pole huvitatud vastavate hüviste tasuvusest, kuid tuleb märkida, et see asutis kaudselt peab olema huvitet põllumajanduse edust ja arengust. Selline nõue on sellest tingitud, et isik, kes ise omab vastavat hüvist on otseselt huvitet selle hinnast, ta on otseselt seotud selle hüvisega. Järelikult ei tohi ta standardida, kuna ta loeks halvema hüvise paremaks, selleks et saada kõrgemat hinda. Samadel motiividel ei tohi anda standardimist ka tarvitajale kuna selle otsene huvi oleks hüvi standardi lasta madalamale kui on tema väärtus. Selliseks erapooletuks organiks, kes püüab standardiseerida kaupu võrdlemisi objektiivselt, peetakse ühistegelisi ettevõtteid. Kirjanduses mõned autorid isegi mainivad, et kaupade standardiseerimine ja ühistegelised ettevõtted on lahutamatud.

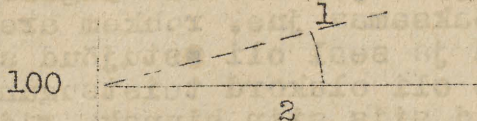
3. standardiseerimise kontroll. Muidugi peab standardiseerimisel olema ka järelvalve ja enamal juhul on see usaldatud riiklike asutiste kätte. Ka meil Eestis esineb rida kontrollasutisi. Näiteks piimaseaduste kontroll jne. Selline kaupade standardiseerimine on ette nähtud peamiselt eksportkaupade suhtes, kuid peab mainima, et ka siseriigis on hakatud kaupu standardiseerima, ehkki vähesemal määral. Sellise sisemaise kaupade standardiseerimise määrab kindlaks "Põllumajandusseaduste kaupade liigitamise seadus". See seadus kujutab endast reamseadust, kus on kindlaks määratud ainult üldisemad põhimõtted ja kus on täpsemate määruste andmine jäetud Põlluministeeriumile. Viimane on annud välja määrusi munade, piima jne. liigituse kohta.

Hinnad. Järgnevalt peatume põllumajand. seaduste hindade juures. Siin oleme juba varemgi

peatunud ja võime ütelda, et kaudselt põllumaj. saaduste hinnad ongi aluseks, millele põllumaj. toodang baseerub. Kui hinnad tõusevad, siis on võimalik paigutada põllumaj. kapitali suuremal määral töösse ja nõnda tooki tõsta. Vastupidi langevad aga hinnad, vähendatakse investeeritud kaupa põllumajanduses ja took langeb. Nendest hindadest ei ripu mitte ära üksiku põllumajandi toodang, vaid ta määrab ka terve riigi põllumaj. saaduste toodangu. Näiteks kui hinnad tõusevad karjandussaaduste ja loomade pealt, siis muidugi püütakse arendada vastavat ala ja vastupidi ilmneb teine nähe. Ehk vaatleme juhuse, kus tõusevad taimessaaduste hinnad, sellega muidugi vähendatakse karja ja püütakse rohkem arendada põllundust. Siin juures tuleb silmas pidada asiolu, et üht ala me suudame arendada rohkem, teist vähem. Samuti tuleb silmas pidada ka seda, et toogi suurus oleneb investeeritud kapitali suurusest.

Muidugi samasugust lugu näeme me ka tööstussaaduste juures. Järjekult siis toogi suurus oleneb hinnast, kuid siinjuures tuleb tähele panna, et hinda ei tule mitte mõista absoluutselt, vaid suhteliselt. Peale selle hindade suhete kujunemisel tööstussaadustega peame tähele panna ka kapitali suurust, mida on võimalik investeerida vastavasse alasse. Kui põllumajand. saaduste hinnad ei tõuse, aga tõus toimub tööstussaaduste hindade juures, siis põllumaj. saaduste hinnad muutuvad ka soodsamaks. Siin on meil põllumaj. saaduste hind vastav tööstussaaduse hinnaga ja siis räägitakse põllumaj. saaduse ostuhinna tõusust või langusest. Kuidas areneb selline hindade vaherkord, see oleneb ostujõust. Selline suhe, mis põllumaj. saaduste hinnad moodustavad tööstussaaduste hindadega ja mis oleneb tõusust või langusest kujutame allpool

47
graafiliselt, kusjuures me võtame aluseks, et nii põllumaj. kui ka tööstus- ja saaduste hinnad vastavad 100-le. Graafiliselt kujutatud tekivad teatud kõverikud.

Sellisel moodustatud nurka, mis on tekkinud tööstus- ja saaduste ja põllumaj. saaduste hindade kujunemise vahel, kutsutakse hinnakäärideks. See nurk võib olla nii põllumaj. saaduste kahjuks kui ka kasuks. Oletades, et käesoleval graafikul on kujutatud põllumajandus- ja saaduste hinnad nr. 2-na, siis on hinnakäärid põllumaj. saaduste kasuks. Varem aegsed hinnarelatatsioonid, mis olid enne maailmasõda ei tule üldse arvesse, sest siis väga suurel määral olenes põllumaj. saaduste tootmine looduslikest nähetest ja kandis juhuslikku ilmet. Maailmasõja lõpuastatel tõusid aga põllumaj. saaduste hinnad ja sõja lõppedes langesid alla, tekitades nõnda kriisi. Nagu teame esinevad: põllumajandus, tööstuskriis jne. Esineb aga juhus, kus langevad kõikide ainete hinnad, siis nimetatakse seda üldiseks majanduslikuks kriisiks. 1920.-21. aastal esines niisiis esimene põllumaj. kriis, te ei puudutanud küll Eestit ja just põhjusel, et Eesti Mark alatasa kõikus ja see viis hinnad kõrgele. Selline Eesti rahavääringu kõikumine põhines Eesti vastsaavutatud vabadusele ja rahututele aegadele. 1924. a. põllumaj. kriis ei olnud ka meil kuigi tunduvalt, sest siis oli Eesti rahaühik alles saanud enam-vähema kindluse ja Eesti majandus hakkas juba toibuma sõjaaegsest vapustusist. Hinnad maailmaturul olid üldjoontes võrdlemisi kõrgel, eriti aga taimesaaduste hinnad, olles tõusnud kõrgemale kuni 50% ennemaailmasõjaaegsest tasemest. Vä-

hemal määral olid tõusnud loomasaaduste hinnad, kuni 30-40%. Muidugi selliste hindade juures mängis tähtsat osa põllumajandussaaduste ostujõud ja nii olid Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa jne. rohkem arenenud tööstusriigid ja seal oli ostujõud suurem.

Meil Eestis oli olukord teistsugune, arusaadavalt olid siis siin hinnakäärid põllumaj. saaduste kasuks. Minu /mag. Kongo/ arvates oli selle põhjuseks tolajal maksvad väiksed tollid tööstussaaduste kohta, mis olid madalamad kui enne maailmasõda.

1929. a. ilmus järgmine ja suur kriis, mis ei piirdunud mitte üksi põllumajandusega, vaid laienes ka teistele aladele. See kriis ei piirdunud teiste välisriikidega, vaid hõlmas ka Eesti, nimelt osutus põllumaj. saaduste ostuhind väiksemaks, kui ta seda oli enne. Ei olnud enam võimalik hoida kõrgel neid hindu, samuti polnud võimalik reguleerida ka tööstuses hindu. Sest põllumajanduslik tootmine sõltub väga suurel määral looduslikest nähetest, mis osutusid üllatavalt häädeks, nii osutus võimatuks terve toodangu realiseerimine. Põllumaj. saaduste hinna langusega käis kaasas ka teiste toidualade ostujõu vähenemine. Osaliselt mõjus hinnalangusele kaasa mitmed riiklikud operatsioonid, mis võeti ette põllumajanduse toetamiseks. Samuti tehti ka U.S.A.-s; need sammud võeti selleks ette, et hinnad ei langeks alla tootmiskuludest, vaid seisaksid teatud tasuvuse piiril. Kuid kahjuks sellised toetusaktatsioonid mis olid ettenähtud, et hoida kunstlikult kõrgel põllumaj. saaduste hindasid, ei suutnud täita oma otstarvet, nimelt stabiilseks muudetud produktide hind meelitas suuremale tootmisele ja suurte kvantumite turule ilmumisel ei suutnud riik hindu enam kõrgel hoida. Väga tähtsa põhjuse moodustas ka asjaolu, et ülemeremaades põllumajanduslik tootmine oli mehhaniseeritud ja ratsionaliseeritud

48
peaaegu viimse võimaluseni, lubades nii maailmaturule peisata taimesaadusi väga odavalt, kuna tootmiskulud olid langenud 50% võrra. /Muidugi langes ka viljahind siis 50% võrra./

Nüüd peatume hindade juures, mida saab saaduste tootja, ja hindade juures, mida peab maksma saaduste tarvitaja. Me lähtume muidugi sellest, kuidas avaldavad need hinnad mõju põllumajandusele. Tuleb mainida, et nende hindade vahel on teatud vahe ja see langeb vahetalitajale. Selliseid vahetalitajaid on väga palju /tuleb mõelda ainult suurlinnaade varustamisele/. See hinnavahe on tihtipeale väga suur, kuna need vahetalitajaid võib esineda veel mitu, näiteks suurmüügi, väikemüügi jne. Muidugi siis võib selline hinnapinge tõusta kuni 100% ja vahest koguni üle selle. Mõnedes riikides on püütud uurida seda küsimust, kusjuures püüti selgitada, millest on tingitud selline suur hinnavahe. Näiteks: Saksa maal on peamiselt uurimist toimitud lihaloomade juures, siin esinevad väga mitmed astmed: 1/ tootja, 2/ ülesostja, 3/ tapamaja, 4/ lihunik, 5/ poeemes, 6/ tarvitaja. Siin näeme 4-ja 5-t isikut, kes moodustavad vahetalitajate hulga tootja ja tarbija vahel. Igaüks neist peab saama oma tegevusest eluütlalpidamist. Peale selle peab igaüks oma tegevuse eest maksma teatud osa riigile, seepärast pole midagi imestada, et iga astmega tõusevad saaduste hinnad. Üks asi on veel siinjuures silmapaistev, nimelt on selline hinnapinge suurenenud võrreldes ennemaailmasõjaaegse olukorraga.

Siiski võib ütelda, et ta on langenud taimesaaduste ja teravilja juures, kuna mõnede teiste produktide juures on ta tugevaks muutunud. Nii et me võime ütelda, et tänapäeval on hinnapinge suurenenud kõrge- maastmeliste /õilistatud/ saaduste juures.

Vaadeldes hindade kujunemist, põllumaj. saaduste juures, siin seadetakse tooted teatavasse suurkaubanduse tsentrumisse, kust nad edasi lähevad väikekaubandusse ja sealt siis jõuavad tarvitajale. Näiteks: võieksport: kõigepäält lähevad vastavad karjasaadused ümbertöötamiseks meiereisse, sealt suurkaubanduse keskusesse, sealt edasi väikekaubandusse ja siis tarvitajale.

Vaadeldes veel teist näidet - teravilja juures: ka siin vili läheb suurkaupmehe kätte ja siis see saadab pärast ümbertöötamist /peamiselt jahuks/ müügile. Sellistest toodud näidetest selgub suur hinnapiir ja siin tekib küsimus, kas on võimalik vähendada põllumaj. saaduste hindu s.t. vähendada vahetalitajate kasu. Selles küsimuses on viatud mitmeid seisukohti ja avaldatud mitmeid arvamusi. Üheks paremaks ettepanekuks oleks see, et peaks vähendama hinnapinget, mis on tootja ja tarbija hindade vahel, nii et hind jääks tarvitajale endiseks. Kui see ettepanek teostuks, siis tõuseksid need põllumajandussaaduste hinnad, mida saab tootja, kuna vahetalitaja kasu langeb. Kõik need küsimused leiavad käsitlemist nii põllumajanduslikus politikas kui ka vastavas kirjanduses.

Järjekult siis ollakse põllumaj. huvitatud sellest, et hinnapinge tarvitaja ja tootja vahel väheneks. On püütud sinnepoolt hakata suunama ja koguni on antud mõningaid korraldusi, et tootjad hakkaksid organiseerima keskust, kust tarvitajad saaksid otseselt, ilma vahetalitajateta, põllumajanduseprodukte. Organiseatsioon on selleks tarvilik, et üksik põllupidaja ei suuda realiseerida enese produkte nii, et tarvitaja saaks täielikult rahuldatud ja et tema ise saaks suure tasuvuse.

Ka Eestis esineb selliseid nähteid, kus üksiktootja müüb turul tarvitajale endo saadusi ilma vahetalitajata. Siin esinevad mõningad ebasoodsad nähted, nagu saaduste transport turule, ajakadu turul jne., mis kõik suu-

rendab vastavate ainete lulusid. Samuti pole võimalik põllupidajail oma toodete müüki korraldada pidevalt aasta läbi. Et neid raskusi kõrvaldada, selleks ongi vaja organisatsiooni, milleks on loodud ühistegelised asutised. Üksikud põllupidajad viivad enese saadused ühistegelistesse keskustesse, kus on juba korraldatud vastavad müügikohad, kust tarbijad saavad otsekoheselt ilma vahetajatata vastavaid saadusi. Selline müügiühistegeliste asutiste kaudu ja ostmine on juba nii ütelda oma asi. Sellele ei sega riik vahele mingisuguste kitsendustega, vaid annab koguni nõu ja juhatusi nende ellukutsumiseks.

Mis puutub veel ühistegelise müügiorganisatsiooni tegevusse, siis selle jaoks on ellu kutsutud vastav õppekoht, lühiajalisteks teoreetiliste kui ka praktiliste teaduste omandamiseks.

Mõnedel aladel astub riik otseselt tootja ja tarbija vahele pannes maksma monopolid. Riik osutub siin ise ostjaks tootjalt ja müüjaks tarbijale, selle juures määrates kindlaks nn. õiglase hinna.

Lähemalt monopoli küsimust ei hakka me siinkohal jälgima, kuna sellega puutume kokku põhjalikumalt kaubanduse küsimuse juures.

Põllumajanduse saaduste kaubanduse juures võib riik ka kaudselt mõju avaldada, kas sundides hindu tõstma või langetama. Peamiseks abinõuks osutub temal selleks vastavate tollide maksmapanek. Alati ei suuda ka tollid aidata. Sellised vahendid, millega riik püüab reguleerida hindasid on kaubanduspoliitilise iseloomuga.

Põllumajanduse krediidi juures peatume me hiljem ühenduses vastavate aladega krediidi poliitikaga. Seal vaatleme ka valuuta ümberkorraldust ja selle mõju meie põllumajanduse saaduste kui ka üldisele kaubanduspoliitikale I - 93 -

lusele. Kõik need küsimused vaatleme koos teiste vastavate alade küsimustega, sest siis on meil kergem tõmmata paralleele üksikute alade vahel.

Põllumajanduslik kindlustus. Peatudes põllumajanduse kindlustuse küsimuse juures, siis see oluliselt lahku ei lähe teistest kindlustuste liikidest, ka siin püütakse riisikot jaotada võimalikult suurele hulgale majanduslikele ettevõttele ja sel teel kergendada kogu kahjumit. Kindlustus on nõuetav igalt hoolsalt peremehelt ja kes ei kindlusta oma majandit - ei hoolitse ka oma varanduse eest. Kindlustusnõude tähtsust näitab juba asjaolu, et krediitasutiste poolt krediidi andmisel, on nõutav käitiste kindlustamine. Mõningad erilised kindlustusviisid tulevad põllumaj. esile, nagu rahkindlustus, loomakatku-, kahjutule kindlustus jne. Kõiki neid tehinguid võivad teha vastavad kindlustusseltsid, kas ühistegelised või aktsiaseltsid.

Ühistegelised seltsid harilikult kinnitavad vastastikkuse põhimõttel, kusjuures kõik kindlustajad on vastutavad kahjude korral solidaarselt. Välismaail on laialt levinud ka riiklik kindlustus. Meil senini oli see võrdlemisi tundmata, kuid käesolevast (1936.) aastast avati vastava seadusega õnnetusjuhtumite vastu kindlustus põllutööliste (põllutööliste kindlustuse seadus õnnetute juhtumite vastu). Selle seaduse järele on kõik põllumajanduses töötavad palgalised isikud kindlustatud õnnetute juhtumite vastu ja neil on õigus saada õnnetuste korral abiraha, toetust jne. Samuti ka arstiravi. See on maksev peale 15 päeva tööl olemist. Enne 15 päeva juhtunud õnnetuste eest kannab vastutust ettevõtja. Koguni määratalse pension vastavalt tööjõu kaotusele. Riiklik kindlustus on meil korraldatud ainult töö õnnetuste

vastu. Varem al ajal kandis vastutust õnnetuste puhul tööandja. Ja mõnikord juhtus, kui tööline oli veel võrdlemisi noor, et õnnetuse korral pidi tööandja sellele eluaja jooksul maksma suuri summasid, mis võisid ulatuda kuni ettevõtte väärtuseni. Muidugi oli siin ka ennemgi võimalik kindlustamine üldises korras nagu see tööstuseski ettenähtud.

Talundites laus teenistus võrdlemisi väike ei pandud selle peale suurt rõhku. Üldiselt tööliküsimusi põllumajanduses on üks raskemaid probleeme tänapäeval. Kui mujal alal kurdetakse tööpuudusest, siis põllumajanduses on peaaegu alati kurdetud tööliste puudusest. Selline tööliste puudus on tingitud osaliselt sesoonilistest tööddest. Nii on Eestis suvine tööliste tarvidus umbes kaks korda suurem kui talvel. Enam arenenud maades, nagu Saksas j.t., kus kasvatatakse ka suhkrupeete, võib tõusta suvine tööliste tarvidus viis korda suuremaks talvest. Arusaadav, et siis sellistel sesoonilistel töödel tööliste saamine suvel on raskem. Osalise põhjusena tööliste puudusena esineb asjaolu, et elanikud rändavad maalt linna (urbanisatsioon).

Selle küsimuse kohta on kirjutatud õige palju ja võrdlemisi kogukaid teoseid. Ka prof. Kant on võrdlemisi põhjalikult käsitanud vastavat küsimust. Kui registree-rida tööta töölisi päritolu järgi, siis selgub 1931-52. a. andmetel, et linnas on üks kolmandik maalt päritolevaid töölisi, nendest 30% olla tulnud linna sellepärast, et neil ei olnud maalt üldse tööd. 40% olla otsima tulnud kergemat tööd, vanemate pärast olla linna tulnud 6%, kuna ülejäänud lahkunud maalt madalate tööpalkade tõttu. Nii siis üks kolmandik kõigist maapäritoluga töolistest on sunnitud lahkuma maalt

ja umbes 50% nendest on tulnud linna, et saada paremat palka.

alga olud. Maal palgalolud on tõesti madalamad kui tööstuses, selles annab meile kujuka pildi alljärgnev tabel, kusjuures need arvestatame põllumajanduses maksetava palga 100-le.

Aasta	Suurtööstus.	Kesk-tööstus.	Väike-tööstus.
1928	193	176	142
1929	184	174	144
1930	205	192	151
1931	203	187	137
1932	209	187	148
1933	264	238	178
1934	219	199	152

Nagu eelnevast tabelist nähtub on tööstuses esinevad palgad ületanud vähemalt kahe korda põllumajanduses saadavad palgad. Väike-tööstuses olevad palgad on juba madalamad, kuid siiski on needki kõrgemad põllumajanduse töölise aasta palgast. Arusaadavalt siin moodustab selline palgaküsimus võrdlemisi suure tõmbejõu linna. Igasugune teine kaalutus selle motiivi juures oleks asjata, kuna on mõttetu rääkida väikesest siduvusest maaga ja teistest põhjustest.

Eriti viimasel ajal on jõutud sellele veendele, kuna on seda küsimust kaalutud igakülgselt.

Mis puhtub selle nähtuse hinnangusse, siis pole imestada, et tööstus suudab maksta suuremaid palku, kuna tööstur võib oma ettevõtte tootmist reguleerida soovikohaselt tõstes või kitsendades seda, nii nagu temale kasulik. Võiks ainult imestada miks selline palkade vahe põllumajanduses ja tööstuses on nii väikene, kuna suurema toodanguga käib kaasas produktiivsem ja ratsionaliseeritum tootmine, võimaldades nii saadusi saada suhteliselt odavamalt.

51

Põllumajanduses on kehtiv aga langeva tootmis-
seadus ja sellepärast ei ole võimalik põllu-
majandust reguleerida ega vastavalt kombinee-
rida tootmist. Muidugi selle all kannatavad
ka palgad. Nähes, et linnades tõuseb tööpala-
ga tase, töölised lähevad maalt linna, kus
kergem töö ja kõrgem palk ja maal tööliste
arv väheneb.

Literatuur suhtub aga sellesse nähtus-
se positiivselt, sest kuna maal tootvate isikute
arv on vähenenud, tuleb töölisi asenda-
da masinatega. Tekib ühtlasi majanduslik
areng ja põllumaj. töö produktiivsus tõuseb.
Selline maal tootvate jõudude areng on
siis võimalik, kui elanikkude arv ei kasva
palju, kes saavad sellest maast toitu. Kuid
tööliste puudus võib muutuda ka valusamaks
ja võib anda ennast võrdlemisi teravalt tun-
da ja seepärast tekib küsimus: kuidas oleks
võimalik parandada tööliste olukorda maal?
Nagu teame on maal mitmet liiki töölisi,
nagu mehed, naised, karjased, aasta-, suve- ja
päevatöölised jne. Igaühel on oma eritunnu-
sed: päevatööline saab kõrgemat palka kui
aastatööline j. t. Esinevad veel n. n. rändtöö-
lised, kes käivad kohast teise, peamiselt se-
sooniliste tööde ajal.

Et tööliste olukorda parandada, selleks
on vajalik tõsta töötasu. Töötasu kasvami-
sega peab aga käsikäes käima ka töö produk-
tiivsuse tõus. Tööproduktiivsust saab tõs-
ta suurema arvu masinate tarvitusele võtmi-
siga, ratsionaliseerimisega ja töö alaliseks
muutmisega. Aastaläbi annab tööd karjapida-
mine ja minu arvates (mag. Kongo) tulebki püü-
da suunata sinnapoole meie põllumajanduse
poliitikat, kuna meil sel alal on astunud
võrdlemisi vähe samme.

Veel mõjuks põllutööle arendavalt, kui
antaks võimalus põllutöölistele perekonda
asutada oma maatükil. Varem esinesid selli-

selt popsid ja mõisarentnikud. Töölisel avanes siis võimalus muretseda endale viisakam eluase ja ühtlasi saavad nad ka maaga seotud. See popsiseadus äietti hirmutaski taluomanikke põllutöölilistele maade andmisest, kuna arvati, et need saavuti popsiseaduse alusel võõrandatakse. Siin tuleks need valearvamused talupidajate juures kaotada. Mainimata ei või jätta, et põllutöölistel on tööpäev väga pikk, sellega väheneb aga töövõime ja ühtlasi kannatab üldine kultuur, kuna ei jätka aega kultuuri nõuete rahuldamiseks. Arusaadav siis, et maal on kultuur madalam kui linnades, kuna põllutöölistel ainukeseks vabaks päevaks osutub pühapäev, mille ta siis kulutab peamiselt enese lõbustamiseks. Riigi poolt on antud 1929. a. tööliste tööpäeva korraldamiseseadus, kus on ette nähtud, et põllutööliline ei tee talvel mitte üle 9 tunni ja suvel mitte üle 11 tunni tööd, kuid see seadus on jäänud paberile.

Hõlmuvõtteks: Põllutööliliste palgaolud on meil võrreldes tööstusladega märksa madalamad, kuna tööstuses on töö produktiivsem ning tööstuslike ettevõtete suurenemine tõmbab põllutöölilised maalt linna. Linnavalgumise peamiseks põhjuseks on tööstuses esinevad paremad palgaolud, kuna teised asjaolud on hoopis vähesed tähtsusega.

Osutub tarvilikuks põllutööliliste olukorra parandamiseks reguleerida kuidagimoodi nende tööd ja palku. On antud vastav seadus! See aga ei ole annud soovitud tagajärgi, kuna ei tulnud kokku segakomisjoni, kes pidi suunama ja korraldama põllutööliliste olukorda igas maakonnas. Kogu üritus jäi tagajärgeta ja olukord on sarnane nagu täna on kujunenud. Seaduses on töötaja ülemäär ettenähtud - kuid sellest ei ole meil kunagi kinni peetud.

Põllutööliliste töötajate meil ei ole

veel uuritud, kuid arvatavasti midagi ette
heita seal ei saa. Saksamaal on seda küsimust
püütud valgustada ja arvatakse, et seal on
peast sõda töötahe 20% võrra langenud.

Maalt linna rändamise põhjusi tuleb
otsida veel korterioludes, kuna maal esineb
tihti korterite puudus. Meie põllumajandus
koosneb enamasti väikekäitistest ja eluruu-
mid on siin väga kitsad. Suvel magatakse sa-
gedasti väljaspool eluruume (aidas, lauda-
pealseil jne.). Esiteks tuleks korraldada
töölilistele eluase, kus ta saaks inimese moo-
di korralikult elada ja asutada perekonda.
Niikaua kui puudub põllutöölisel korralik
eluase kõik hääled jäävad rahva arvu tõst-
misel "hüüdjaks häälteks kõrbes".

Literatuur soovib anda tööliste
maad, mille läbi saaks kindlustatud maal
paigal püsivad inimesed kui inimene on seotud
oma maalapiga, ei ta lähe siis kuskile.

See on rahvamajanduslikust seisukohast
vaadelduna aga majanduslikust seisukohast
tuuakse esile popside vargusi - mis toob
kahju ja mida ei saa kuidagi kindlaks teha.

Töötegemise olukord on meil veel uuri-
mata, meie põllupidajad ei ole veel niikau-
gele jõudnud, et nad ise toimiksid uurimusi.
Välismaal on püütud uurida missugusel ajal
ja missugusel viisil on töö kõige tootli-
kum.

Töötehnika ja vahendid on mõjuva täht-
susega põllumajanduse arengus.

Töötasu. Töötasu maksmine peaks korral-
datama nii, et suuremale tööjõudlusele vas-
taks kallim tasu. Meil on peamiselt kujune-
nud maksmine aja järele s.t. mida pikem aeg
- seda suurem on maksetav tasu. Tasu makstak-
se tööpäeva pikkuse järele, aga inimene väsib
siin pika päeva jooksul ja hiljem töö inten-
siivsus langeb tublisti. Tükitööd peetakse
üldiselt paremaks, sest kes rohkem tööd teeb

saab ka paremat tasu. Seega tekib sund liigsele pingutusele, mis iseenesest on väga kurnav ja kui on saavutatud juba suur jõudlus, esineb siin tihti ka palkade alandamine.

Olukord tuleks korraldada nii, et osaval töölisel oleks võimalus teenida rohkem tükitöö juures kui ajatöö jooksul. Ka võib maksta preemiaid kui tööline on saavutanud teatava maksimaalse tagajärje. Siin on määratud teatav maksimum, millest ei tohi ületada, kuna see viiks, eriti aladel kus kasutatakse tööloomi, liigsele kurnamisele.

Silmaspidada tuleks veel palga maksimise viise, kuidas neid oleks otstarbekohasem rakendada.

Väga olulised on samuti tööriistad, mis peavad sobima looduslikele eeldustele.

Riiklikus töödendamise poliitikas on tähtis peale hinnapoliitika veel hariduse andmine.

Põllumajandusliku hariduse korraldamine. Koige suurem puud ilma vastava hariduseta ei anna ilmiski soodsaid tagajärgi. Seisukoht, et põllumajanduses ei lähe haridust tarvis, on juba Adam Smithi poolt tagasi lükatud. Põllumajanduslikku haridust antakse koolides, mis on jagatud alg-, kesk- ja üldhariduslikeks. Üliharidust põllumajanduslikul alal annab Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskond. Selle kõrval esineb meil veel kõrge kodumajanduskool. Keskhariidust antakse põllutöökeskkoolides. Meil on kaks põllutöökeskkooli, milles kursus 3 aastane. Alghariidust antakse (üld-)põllutöökoolides, kus kursus kestab 1-2 aastat ja on jaotatud eriharudeks (sõltuvalt jt.).

Kodumajanduskoolides (pruutide koolid) õpivad peamiselt tütarlapsed ja valmistavad end ette perenaise kutsele.

Tuleb märkida, et meil põllumajandusliku haridust püütakse väga vähe saavutada ja

53

tihti kuuleme kaebusi: põllumajandusekooli-
des ei olla õpilasi mitte rohkem kui õpeta-
jaid. (Sama nähe esineb ka Saksamaal). Mitmed
asutatud põllutöökeskkoolid on õpilaste puu-
dusel suletud. Hollandis aga kogu rahvasti-
kust on kuni 90% põllumajandusliku hariduse-
ga.

Õpetus koolides ei olnud kooskõlas meie
oludega, kuna seda anti raamatute järele, mis
olid kirjutatud vastavalt hoopis teistele
oludele ega ei olnud kohandatud meile. Üldi-
ne hariduse tõus muidugi aitab ka põllumajar-
duslikku haridust tõsta. Tegelikelt põllupi-
dajailt üksikuis maades nõutakse vastavat
eriharidust. Meil ei ole seda nõuet põlluma-
janduses läbi viidud, küll aga tööstuses,
et kes soovib käitist pidada, peab omama
tava hariduse.

Korraldatakse veel kursusi ühe või tei-
se põllumajanduse eriala jaoks - see on
mõeldud just täiskasvanuile. Kursuste kor-
raldajaiks pidid olema rändõpetajad, kes
käitistes kohapeal pidid andma juhatusi ja
õpetusi. Meil esinevad sarnaste rändõpetajai-
na vastavad instruktorigid. Nendega kujunes
lugu nii, et nad tulid kohale, kuhu keegi
agaram seltskonnategelane kutsus; kuid an-
tava kursuse sisu olenes sellest, millise
ala instruktor juhtus olema ja igatiks kiit-
tis oma eriala! Näiteks: karjamajanduse eri-
teadlane kiitis: kasvatage karja, kanakasva-
tuse instruktor - kasvatage kama jne., ilma,
et nad oleks püüdnud saada mingit üldpilti
kohalikest ja vastavaistloodusli-
kest oludest. 1929. a. asutati nn. talumajapi-
damise nõuande büroo, mille üle loodi omal-
ajal suuri lahinguid meie parlamendis.

Siin viidi läbi põhimõte, et igasse jaos-
konda tuleks seada oma agronoom, kes on
sõltlasi taimikasvatuse instruktor. See agro-
noom võis kutsuda eriteadlasi vastava koha-

Üldise olukorra uurimiseks - ning selle edendamiseks. Need funktsioonid läksid hiljem üle põllutöökojale.

Põllupidajad on meil üldse väga konservatiivsed, nähakse, et uuendused annavad häid tagajärgi, võetakse neid kohe tarvitusele, ei anna nad mitte - jäetakse täiesti tähelepanemata.

Et põllumajanduses saavutatud tagajärgi põllumeestele näidata, on meil põllumajanduslikud näitused, mida korraldasiid põllumeeste seltsid. Hiljem näituste korraldamine läks põllutöökoja kätte. Käesoleval aastal (1936) antud vastav seadus, millega on ellukutsutud vastav sihtasutis näituste korraldamiseks. Muidugi võidakse lubada ka teistel asutistel näitusi korraldada, kuid teataval määral on meil näitustekorraldus nüüd monopoliseeritud seisukorras.

Otseselt põllumajanduse toetamise ja areustamise vahendiks on meil asutatud suguloomade ja põllutööriistade jaamad (traktori jaam).

Puuduvad meil viljaaidad ja külmetushooned, millised peaks ka ligemas tulevikus rajatama.

Põllumajanduse edendamisel peetakse võitlust kahjurite ja loomahaiguste vastu, milleks on ettenähtud taimekaitse seadus ja taudide vastu võitlemise seadus. Need on õieti raamseadused ja nende alusel võib anda ükskõik milliseid kaitsemäärusi. Kahjurid on ka loomad, kes kahjustavad põllumajandust - nagu jänessed (veel rootsikärbes).

Mis puutub võitlusse põllumajanduslike mahinatsioonidega - on see seoses täiesti kaubandusega. Väetise müügi kohta on antud seadus: väetisega kauplemise, sisseveo ja müügi korralduse kontroll. Müüdüd väetise kohta on nõuetav vastav tunnistus, kus esinevad andmed müüja ja ostja kohta, valmistaja

54

(firma)nimi, müügikoht, kasulikkude ainete alamäär jne. Kui selgub, et väetises on kahjustavaid aineid, või vähem elemente kui oli koosseisus ettenähtud, võidakse esineda kahjustasu nõudega kriminaal korras.

Veel põllumajanduse edendamiseks on korraldatud katsetegevust - meil Tartu Ülikooli Põllumajandusteaduskonna katsejaamade kaudu.

Viimasel ajal on puütud põllumajandust korraldada väga mitmesuguste sammudega, nagu monopoliseeritud viljamüük jne., kuid neid küsimusi vaatleme kaubanduspoliitikas.

Põllumajanduslikud ühingud ja seltsid.

Põllumehed üksi tegutsedes ei suuda midagi laiaulatuslikumalt korraldada vaid selleks on kujunenud ühingud ja seltsid. Ühingutel on võrdlemisi suur tähtsus, kuna põllumajanduses standardiseerimine ja ühistegevus on lähedas seoses ja põllumehed korraldades ühiselt müüki - kaotavad omavahelise asjata võistluse. Samuti on tähtsad krediit-ühingud - kes varustavad põllumajandust kapitaliga. Peale nende on ka tähtsad tootmisühingud (tapamajad, väiekспорт jt.) ja tarvitajate ühingud (ostuühingud).

Need küsimused kuuluvad ühistegevuse valda ja meie neid üksikasjalikumalt ei käsita. Ühistegeliste ühingute tegevus haarab kõige laialdasemalt põllumajandust. Põllumajanduslike ettevõtete hea edu oleneb paljugi tootjate kohandamisest turunõudeile. Üldiselt on ühingute eesmärgiks saavutada neidsamu paremusi väikekäitistes, mis on juba olemas suurkäitistes, ehkki kõiki neid ülesandeid ei ole võimalik täies ulatuses teostada.

Põllumajanduse-seltsid need tekivad siis, kui põllumajanduslike huvidega

isikud kokku tulevad, et vahetada mõtteid - arutada konjunktuuri olukorda jne. Sellistes kokkukogunemiskohtades (varem al ajal oli selliseks kokkutulemiskohaks kõrts) pandigi alused meie ühistegeliste ettevõtetele, korraldas ühtlasi haridust andvaid põllumajanduskoole ja lastes välja vastavaid põllumajanduslikke instruktoreid.

Põllumajandusikud seltsid on meil koon-
dunud liitudesse alates Eesti iseseisvuse
ajast. Neid liitusid on kaks

a) Põhja-Eesti Põllumeeste Keskselts

b) Lõuna-Eesti Põllumeeste Keskselts.

Alul olid ka asunikud neis seltsides liikmed - hiljem aga asutasid iseseisva ühingu: Asunikude ja Riigirentnikkude liidu. Asutamise algul said nad riigilt võrdlemisi suurt toetust, nagu said teisedki põllumajanduse seltsid. Seda laenu andmist piirati Talumajanduse Nõuande-Büroo asutamisega.

Mitte ainult seltsid ei ole liitunud vaid ka ühingud. Kuid põllumehed lähevad veel laugemale - nad ei ole piirdunud mitte ainult omavahelise koondumisega vaid on püüdnud saada ka ametlikku esindust ja selleks on Põllutöökoda.

Põllutöökodal on õigus teha ettepaneku riiklikele võimudele vastavate reformide teostamiseks. Veel on läinud paljud õigused, mis ennem olid Põllumeeste seltsidel, üle Põllutöökojale. Sellest näeme, et nad ei piirdunud passiivsusega vaid on ka võrdlemisi aktiivselt poliitikast osa võtnud. Põllutöökoja struktuuri meie lähemalt ei vaatle, kuna see kuulub Majandusõiguse valdkonda.

Põllumeeste poliitika aktiivsusest annab tunnistust, et Riigikogus oli põllumeeste partei üks tugevamaid omades 35-40% häältest. Praegu ei oma ta enam suuremat tähtsust, kuna parteipoliitika on kaotatud. Agraarpoliitikast vaatleme järgnevalt krediit- ja kau-

banduspoliitikat.

Krediit.

Krediiti mõiste on juba tuttav meile varemast kursusest (poliitiline ökonomia), kus on esitatud hulk teooriaid millistest vastuvõetavam oleks, et krediit ei ole muud midagi kui ajavahe kahe tehingu (saamise ja andmise) vahel. Viimasel ajal on see vaade leidnud väga palju opositsiooni - kuna see ei seleta krediidi olemust ja sisu. Teiseks ümberlükatavaks väiteks on asiolu, et sarnased ajavahemikud tulevad esile teistes tegevustes millel pole midagi ühist krediidiga, näit. töö tegemisega ja tööga.

Ka teine teooria, n. n. usaldusteooria, on leidnud laialdast poolehoidu, ka selle teooria suhtes tuuakse vastuväiteid, kuna usaldusteooria baseerub sõna "usaldusel". Vastuväitena tuuakse, et esineb palju krediidi liike kus üldse pole usaldust olemas - näiteks kus krediit on kindlustatud kuld- ja isjadega ja kinnisvaraga.

Samuti leidub ka teistes kohtades usaldusmomente, näit. ostes karbi paberosse - kus sub inimene ilma seda lahti tegemata, et seal on paberossid sees. Nii kõigub see teooria ka tugevasti. Need teooriad on võrdlemisi vanad - kuuludes 19. saj. lõppu. Saksa filosoofid ja majandusteadlased püüavad kogu aeg selgitada krediidi mõistet kaasa tõmmata usaldusmomenti. Nii ütleb saksa teadlane Honeger: et krediit on ajastunud usaldus. Seda teooriat pooldab ka Haber. Kolmanda teooriana esineb kasustamiskrediit, et kui krediit antakse võerasse ettevõttesse kasutamiseks siis on nähtav ka krediidi eesmärk. Sellega ei ole veel selgitatud need nähtused millest tuleb kapitali kasvik.

Erilise teooria on loonud pangandus

an.pangakrediidi teooria.Kuid ka see ei tule
peie vaatlusesse.

Tootmisteooria.- Selle tähtsamaks esin-
dajaks tuleb pidada Karl Marxi.See püüab
vastust anda mitmeile küsimusile ja isedra-
nis püüdes selgitada - mis on krediit.Ni-
melt on krediit majandite vaheline käibe,
mil kapital antakse kasusaamise otstarbel
võõrasse ettevõttesse,kusjuures andmine on
tingitud mitte vastavusest kapitali jagune-
misel ja kapitalita tootmine nüüdisajal ma-
janduslikus elus osutub võimatuks.

Peamiseks kapitali andmise põhjuseks
tuleb lugeda mitte vastavust kapitali jagu-
nemises ja samuti mõningate ettevõtete ka-
pitali liigsest rohkusest ja mõningate ette-
võtete kapitali puudusest.Nii on krediit
kapitali ajutine andmine võõrasse ettevõttes-
se kasusaamise eesmärgiga.Seda tehakse sel-
lepärast,et vastavas ettevõttes oli enesele
vajalik kapital pluss ülelignie kapital ja
teisel ettevõttel puudus vajalik kapital.
Majanduselus esineb siis nähe,et isikutel
kel on kapitali rohkem,kui nad vajavad,anna-
vad seda ajutiselt kasutamiseks sinna,kus
esineb selle puudus.Selline olukord saab
tekkida ainult siis,kui valitseb eramajan-
duslik korraldus,kus on kindlsuatud indivi-
dualistlik omand.

Krediidi mõiste.

Siin tuleb mõista,et krediidi juures ei
anta kapitali vaid antakse raha.Raha kui
niisugune ise pole tähtis,vaid krediidi sa-
jal on tähtis mida ta saab raha eest.Muret-
sedes enda ettevõttele vahendeid,tooraineid
produktide valmistamiseks jne.Raha ise ka
kuulub kapitali mõiste hulka,kuid siin tu-
leb silmaspidada,et raha liiklemine ja ka-
pitali liiklemine on liaks ise asja.Raha esi-
neb ainult krediidi vahendina,seda ei ole
aga mitte kapital.Sellest näeme,et see

54
krediiditeooria(Marxi)näib kõige enam vasta-
ma krediidi mõistele võrreldes teiste teo-
riatega.

Krediidi tehte juures peatudes,algul need esinesid kõrvaltehingutena(ost-müük). Tänapäev esinevad nad juba täiesti iseseisva tehinguna.Siinjuures puutume veel kokku mõnede krediiditeooriatega.Ostujõu teooria alusel krediit ei ole midagi muud kui ostujõud,mille eest saab osta hüvised.Teine teooria ütleb,et krediit ei ole midagi muud kui lisa ostujõud,sest krediidi kaudu saadakse lisa ostujõudu.Näib,et ostujõu teooriate juures lähtutakse seisukohast:krediit on ainult siis krediit,kui teda antakse tootmisotstarbeks.Tootmisteeooria ise asus seisukohale,et krediit hõlmab ka tarvitamis-krediiti - näiteks,isik kes omab tööjõudu, aga ei oma krediiti,peab surema,saades aga krediiti,võib säilitada oma tootmisjõudu.Tarvitamis-krediiti ei ole tarvis välja lülitada krediidi mõistest.Varemalt,kui krediit esines kõrvaltehinguna ja võrdlemisi harva,siis arusaadavalt oldi intressi(krediidi kasviku)võtmise vastu,uuemal ajal o aga arvatud,et krediit,minnes tootmise otstarbeks,kus on võimalik kasu saada,peab andma ka krediidi andjale vastavat vastutasu - intressi.Kuna varemalt esines krediidi andmine rahas,siis uuemal ajal esineb enamasti naturaalne krediit.Krediidi arengule aitab kaasa kindel õiguslik kord.Kuna krediidi puhul kapital antakse võõrasse kätte,siis peab olema mingi kindel õiguslik tegur,et pärast seda aega saaks krediidi andja tagasi oma kapitali.Peale sellise sisulise krediidi õiguse peab olema veel formaalne krediidindusõigus - kuidas näiteks nõuda krediiti tagasi - kui krediidi saaja ei taha maksta.Krediidi arengule aitab osaliselt kaasa väärtpaberite tekkimine.

Minnes uuesti krediidi õigusliku korra juurde, siis see peab sisaldama vastavaid norme, kus on lubatud võtta intresse (BES näeb ette maksimaalse intressmäära 12%). Kuid tegelikult tõusis intressmäär võrdlemisi suureks kuni 20% ja isegi harukordel ületas selle!

Et hoiduda sellisest suurest krediidi-protsendist, pandi kapitalistide kokkuleppel nn. kapitalikasviku seadus maksma (1931), kus maksimaalne % määrati 8%. Juba 1933. a. (kriisiaeg) viidi see intressmäär koguni 7%. Krediidi õiguslikus korras on ettenähtud, et korratutel krediidisajail kes ei maksa võlga, võib võla sissenõud toimuda kiirendatud protsessi korras. Iseäranis kerge on see väärtpaberite sissenõudmisel (obligatsioon, tsekk jne.) mis toimus sundtäitekorras.

Sundtäitekord seisab selles, et krediidandja teeb vastava pealkirja võlakohustusele. Selline kiire võla sissenõudmise kord hävitab krediidisaja majandusliku ettevõtluse ja toob ühtlasi suurt kahju ühiskonnale. On püütud selliseid teravaid olukordi pehmendada ja vastavate normidega võlgnikkukaitsta: nagu on moratorium, kus pannakse kehtima eriline "armuaeg".

Meil Eestis on antud moratoriumi nii põllupidajatele kui ka kaluritele. Selleks on eriti väljaantud vastavad seadused (Põllupidajate, kalurite - võlgade korraldamise seadus).

Tänapäeval on krediidinduse areng võtnud juba rahvusvahelise ulatuse ja seepärast võtame täpsema vaatluse alla krediidi tähtsuse. Krediit võimaldab kasutada võõrast kapitali ja varandust - kuna üle maailma peaaegu igas kohas valitseb kapitalistlik kord - siis pole imestada, et kapital on levinenud ebahühtlaselt. Mõnel esineb kapita-

57

li puudus ja teisel on rohkem kapitali kui vaja. Et selliseid teravaid kapitali ebahütlusi tasandada on abinõuks krediit. Nüüdisajal on tootmine kapitalita võimatu ja krediidiabil on võimalik tootjal enese kätte koondada kapitali ja seda kasutada tootmises. Sealjuures ei tarvitse kapitalid olla eriti suured. Osa kapitali võib seista ka tegevusetu. Siinjuures krediit võimaldab selliste kapitalide kogunemist reservuaariks kust on teda võimalik väljasaata sinna, kus valitseb kapitali puudus. Selliselt on loodud alus krediidi abil kapitali kuhjumisele millel ühtlasi baseerub eeldus suurettevõtteks ja samuti ettevõtete ratsionaliseerimiseks.

Meil tuleb lahendada küsimus, kas loob krediit uut kapitali. Siin esinevad kaks näidet vastupidist seisukohta. 17. sajandil juba John Law väitis: et krediit loob uut kapitali. Kuid uuemal ajal Adolf Wagner jt. arvavad vastupidi: et krediit ei loo uut kapitali. Selle poole hoidsid ka palju teisi saksa teadlasi. Nüüd on asutud selle seisukoha revideerimisele ja Hahn läheb tagasi Law'i teooria juure ja ütleb, et krediit loob siiski uut kapitali. Põhjenduseks toob ta väite, et krediit suurendades käitiste ostujõudu ja tootmist - kõrgendab hüvivate hindasid. Ostujõu suurenedes olid hüvivate hinnad teatud tasemel ja hüvivate saaja võib neid osta hinnaga, mis seal olid maksivad. Ostes hulk hüvivateid kolm vähendab ta turul olevate hüvivate hulka aga nõudmine jääb endiseks ja siis hinnad tõusevad. Tarvete rahuldamine teistel isikutel, kes ei ole saanud krediiti, saab raskendatud, kuna teised saavad osta antud momendil nii palju kui neil kadesoleval momendil raha. Enamik osa kodanikke on kindlalt palgalised - kelle aastane sissetulek püsiv. Nüüd hindadega tõusuga saavad nad oma tarbeid rahuldada vähemal määral. Kindlalt palga-

listeks isikuteks on ametnikud, töölised, s. t. isikud, kes ei tooda uusi hüviseid (mitte produktiivsed isikud). Kapital saab aga koondatud ettevõtjate kätte, ühte keskk kohta, kellele krediit on avatud. Ja nendel on võimalik kapitali kontsentralsatsiooni tõttu hakata tootma suuremal viisil, hakates looma nii moodi uut kapitali. Tuleb mainida, et kapitali all mõistame hüviseid, vahel ka raha. Mainimata ei võija jätta - juba eelpool öeldut - et paljud teadlased arvestavad krediidi mõiste alla ainult krediidi, mis läheb tootmisesse, mitte tarbimiskrediiti. Vaatamata sellele, et Hahn'i teooria on viimastel aastail eriti levinenud, ei saa seda jätta ilma kriitikata. Üldiselt näib ta siiski olevat kaunis tõenäolik, et sellisel viisil krediit loob juure uut kapitali. See teooria aitab meile selgitada mitmeid erijuhete, mis meile varem nii mõistmatud näisid. Näiteks anti sõjaajal krediidi inflatsioonil välja terve rida dokumente ja mitmed isikud saades neid suuremal hulgal, muutusid jõukaks. St. kodanikud said rikkaks, kes said esimestena krediiti. Nad ostsid turul olevad hüvised üles, hinnad tõusid ja müüa võisid siis kallimalt. Kuna need isikud, kes olid enneantud hinnaga müünud, ei saanud enam osta ning siin esines tihti vaesustamine.

Mis puutub krediidi ja raha vahetorda, siis siin krediididokumendid asendavad tihti rahamärke. See näitab kujukalt, et olemas on teatav side nende vahel - krediit avaldab ka mõju rahaväärtusele. Asendades raha võib krediidi rohkuse tõttu, rahaväärtus langeda ja hinnad tõusta, sest krediit kujutab endast ostujõudu ja suurenenud kaupade nõudmine tõstab hindu. Sellest näeme, et krediit võimaldab terve rea äritehinguid, mis temata ei oleks üldse võimalik, kaudselt mõjuvad sellised hinnad produktsiooni tõstmisele ja majanduselu intensiiveerimisele. Kuna krediit haarab

pea kõiki majandusalasid, siis majanduspoliitika peab püüdma korraldada krediidi aasid, mis on tihtipeale põhjapaneva tähtsusega. Nagu teame, seisab krediit selles, et ühede kodanike (kreeditoride) varad antakse teiste (deebitoride) kodanike kätte. Selle läbi on deebitorid ja kreeditorid tihedas sõltuvuses. Krediidiala vahene korraldus võib valusalt riivata nii ühe kui teise liigi huvisid. Kreeditorid on huvitatud, et nad saaks oma vara õigeaegselt tagasi, deebitorid on huvitatud krediidi saamisest. Krediit omab peale majandusliku tähtsuse ka suurt sotsiaalset tähtsust, ta võimaldab teatud kodanikklassil elada ilma tööta ja sellega pühendada end ühiskonna teenistusse. Ta võimaldab osail isikuil elada vaid enda kapitalist. Siiski krediidi levimisel on ka omad teatavad piirid. Ta saab levida ainult siis kui tema abil luuakse uusi huviseid, mis võimaldab krediidi tagasisaamist. Ta ei saa minna sinna kus krediit saab kulutatud ebamajanduslikult, sest deebitoril pole siis võimalik kreeditorile kapitali tagasi maksta ja tekivad mitmesugused kokkupõrked. Krediidil on sellega ka oma varjuküljed kuna ta võimaldab spekulatsioonid ja selliste ettevõtete tekkimist, mis ei vasta majandusliku elu ostarvele (nn. vesivõsud). Selline krediit viib kodanikud raskistesse ja võib vahel tugevasti kogu majanduselu vaupustada.

← Krediidi kindlustus.

Mis puhtub krediidi kindlustusse - on siin kõige tähtsam krediidi tagasisaamise kindlustus. Kõige loomulikumaks aluseks oli ja on praegugi - isiklik usaldus, mis on võimalik sugulaste, heade sõprade jne. vahel. Sellise mooduse juures eeldavad mõlemad pooled (deebitor ja kreeditor) et tähtajal on

võimalik tasuda võlga. Ameerikas hakati isiklikku usaldust tahaplaanile jätma ja selle asemele nõuti kirjalik võlakohustus. Selline kirjalik võlakohustus on dokument, mille läbi on võimalik nõuda võrdlemisi kiiresti vastavat võlasummat. BES järele oli nõuetav, et sellise võlakohustuse juures oleks näidatud, mis põhjal on selline võlg tekkinud. Need mõlemad moodused, nii isiklikul usaldusel kui ka võlakohustusele antav võlg, kannavad isiklikku ilmet, s.o. kus deebitor ainuüksi vastutab enese võlasumma eest. Need juhused on siis - kui kreditorid eeldavad, et deebitoril on võimalus tasuda võlga. Viimasel ajal on tulnud juhuiseid, kus deebitoril ei ole võimalik tasuda võlgu ja siin on tekkinud kolmas moodus n.n. käendajad, kes võtavad vastutuse võla õigeaegseks tasumiseks kui deebitor ei ole selleks võimeline. Käendajad võivad tõendada enese vastutust kas suuliselt või kirjalikult. Viimast võib olla väga mitmet liiki.

Järgmine krediidi kindlustusviis on pant - kusjuures pandiks võib olla vallasvara või kinnisvara. Vallasvara loetakse siis pandituks kui võlgnik on selle annud võlausaldaja kätte: selleks kui vallasvara, mis on panditud, jääb võlgniku kätte, siis ei ole faktiliselt mingit tõendust võla kättesaamiseks. Sellepärast ongi uuemal ajal arvatud, et panditud vallasvara peab olema võlausaldaja käes. Uuemal ajal mõned asutused (Pikalaenu Pank, Eesti Pank) on jätnud sellise panditud vallasvara ka võlgniku kätte, asetades sellele mingi märgi, mis tõendab, et vastav ese on panditud. Mõnede juhtude kohta nägi ka BES ette pandiõiguse majandi maksu tasumise kindlustuseks (rentnike, üürnike jt. kohta). Sealjuures oli keelatud vastavate panditud vallasvarade majandist välja viimine. Peatudes kinnisvara pantimise juures, siis siin tehakse pantimisel kinnisvara krepostee-

17
rimise raamatusse sellekohane märkus, kuna kinnisvara ise jääb omaniku (võlgniku) kätte edasi kasutamiseks. Kreposteerimisraamatus oleva märkuse tõttu on aga võlausaldajal vana võõrandamise puhul alati võimalus saada kätte oma võlg.

Kapitali kasvik.

Kapitali kasutamise eest, mis antud võõrastesse kätte (krediit), peavad kapitali kasutajad maksma tasu, millist väljendatakse protsentides laenatult kapitalilt (kapitalikasviku s.o. kapitalihind). Millest on tingitud kapitalikasviku tekkimine - selle küsimusele on püüdnud vastata mitmed teoreetikud - kusjuures on kindlakstehtud, et kasviku ei ole alati ühesugune vaid ta kõigub liikudes 0 piirist kuni kapitali tootlikkuse piirini. Kasvu ülemääratootlikkus ongi see piir mida normaalses olukorras vastav kapital toob, tegelikus elus esineb ka juhuseid, kus kapitalilt makstakse rohkem intresse, kui kapital normaalselt võiks toota. Üldiselt mainitud kahe piiri vahel võib kasviku kõikuda. Võlakohustusel sellist kasviku suurust ei ole ettenähtud ja siin ainuke võimalus on kasvikut saada võlatähtpäeval - võttes seaduslikult ettenähtud protsendid. Meie seadus näeb ette, et võlakohustuses oleks määrgitud kasviku suurus, mis seaduslikult ettenähtud 6%. Kui ei ole kasviku suurust võlakohustuses määrgitud, siis seadus loeb, et kapital on antud kasutamiseks ilma kasvikuta. Juhtub kui väljaantud kapital ei laeku tähtajaks võib kreditor saada oote aja eest kuni 8% kasvikut. Kasviku määra kõikumisel tegelikus elus on väga mitmesugused põhjused. Tähtsat osa mängib siin krediidi kindlustus. Kui no tegu kindla krediidiga, siis kasviku määr on märksa väiksem kui kindlustamata. Järjekohult omab krediidi juures tähtsuse riisiko-

moment. Kapitali kasvikuule avaldavad veel mõju - millisel ajal, missugusest maast, kui kauaks, kuidas suhtub riik krediiti ja tegurid. Ka on loomulik, et suurt tähtsust edendavad krediidi kasvikuule krediidi nõudmine ja pakkumine. Üldiselt on siin märgata püüdu tasakaalule. Nimelt nõudmise suurenemisel tõuseb kapitali kasv ja pakkumise suurenemisel väheneb kapitalikasv ja seepärast püüab kapital voolata sinna, kus on tema järele nõudmine. Majanduspoliitikas leiab ka aset selline moodus - kui tahetakse rohkem kapitali enese ümber tõmmata, siis ühendatakse kasviku $\%$ ja vastupidi. - Sellest nähtub, et kasviku määral on mõju kapitali liikumisele. Kõigi nende küsimuste juures, kus tegu kasviku määraga, on mõõduandvad tegurid: üksikute maade konjunkturi olukord, krediidi kindlustus jne.

Meid huvitab kui suur on keskmine kasviku määr. Selliseks oleks ühe maakasviku, mille aluseks harilikult on ametlik diskontomäär. Keskmine kasviku on selline diskontomäär, milline sega emissiooni pank diskonteerib esmajärgulisi kaubaveksleid. Selle ametliku diskontomäära kõrval esineb veel eradiskontomäär, millist kasutavad erapangad vekslite diskonteerimisel. Diskontomäära juures osutub tähtsaks nähe, kas meil on tegu kapitalivaese- või rikka maaga. Esimestes maades on ametlik diskontomäär madalam kui eradiskontomäär (sama juht esineb ka meil). Kapitali rikastes maades on olukord aga ümberpöörduvalt. Samuti kõigub kapitalikasviku sesooniliselt - olles sügisel kõrgem ja suvel madalam. Selline sesooniline kõikumine tungib ka kõige rohkem majanduslikult arenenud maades, kus väga suurt osa mängib konjunktuur. Depressiooni ajal konjunktuur muutudes madalamaks ja soodsamatel aegadel, mil kapitali järele nõudmine suureneb, muutub kõrgemaks.

Muna paljud tegurid mõjutavad kapitali kasvatust, siis spekulatsioonitajustamises kasvulimäära võtmisel on seadusandlus püüdnud normeerida vastavat ülemmäära. Vanemal ajal võisime meie kapitali kasvatada enamat kui maa välja rentimisel n.n. rendi mool, mis tähtsusele oli võrdlemisi kõrge. Hiljem seadusandlusel lakkasid laoonilise õiguse mõjul kasvulimäära kõrgust reguleerima.

Krediiditehted.

Krediiditehteid võib liigitada kahte suure liiki: a) naturaali ja b) rahakrediit. Siin suurena tähtsuse omab rahakrediit ehk raha iseendest ei ole kuigi tähtis, vaid ta on ainult vahendina krediidiliiklemisel. Uuemal ajal koo krediidiliiklemise tingimused arvestatakse rahaga (ka tingimused naturaalses arvestatavuses ümber rahale).

Kõigi nende isikute järele, kes on tegevad krediidilindudes jagatakse krediidid mitmesse liiki:

riiklik-, koguondlik-, korporatiivne-^{sellile}

ühistegeeline ja erakrediit. Jaotus on vastavalt, milline on krediiditarvitaja isik. Kuid krediidid võib jaotada veel tähtajaliselt. Kas tähtajaline või tähtajatu. Viimane krediidid esineb võrdlemisi harva ja peamiselt riikliku krediidiliiklemisel. Võib ütelda, et seda krediidid ei saa me vaheldada kui tagasimaksetavat krediidid, vaid ainult kasvatada maksmist. Sellised tähtajata krediidid võivad esineda ka eraisikute vahel. Näiteks krediit-ostu lepingud, kus isik maksab renti määramata aeg (kuni rendile andja surmani). Veel võib vahet teha pikaajaliste ja lühiajaliste krediidide vahel. Nende liikide vahel on vahetegu võrdlemisi raske: kus algab üks ja lõpeb teine. Muna panga seisukohalt selline vahetegenine on võrdlemisi tähtis - ta esineb vahetalitajana ja seepärast ongi pangad omavahel koosõlastanud pikaajalise ja lühiajalise krediidiliiklemise. Lähtudes sellest võib jaotada ka krediiditasutusi pika- ja lühiajalisteks.

Lühiajalise krediidiliiklemise ülemmääraks on hari-

likult 1.aasta ja üle aasta kestev krediit loetakse juba pikaajaliseks.Meil pankades on lühiajaline krediit ettenähtud ainult paari kuu pikune(3 kuud).See krediit võib piirduda ainult ka mõnede tundidega;börsidel 1 päev jne.Samuti on võimalik nõuda krediiti tagasi mõne tunni jooksul kui võimalikohustusele ei ole määratud tähtaega.

Krediiti võib jaotada veel kindlustuste järele kas isiklikuks või reaalkrediidiks.Isiklik krediit on selline,kus kindlustus piirduv ainult usaldusega.Reaalkrediit on selline,kus ta on kindlustatud hüvistega.Kui hüviseks osutub vallasvara - nimetatakse seda mobilaarkrediidiks.Kui krediit on kindlustatud kinnisvaraga,nimetatakse seda immobilaarkrediidiks.

Krediiti võime nimetada tema otstarve järele,kas tarbimis- või tootmiskrediidiks.Viimane omakorda jagatakse: asutamiskrediit,põhivarakrediit või käitiskrediit.Tootmiskrediiti võiks jagada üksikute majandusalade järele näit.:tööstus,põllumajandus jne.krediidid.

Krediididokumentid.

Krediididokumentide või teisiti - väärtpaberite all mõeldakse kohustusi,mõeldavad krediidid vahekordi.Väärtpaberiteks nimetatakse neid seepärast,et nendel on olemas teatav väärtus.

Väärtpaberid võivad olla kas nimelised või nimetud.Vastavalt sellele evib nende ettenäitaja õigusi kas ainult see nimeline isik,kelle nimele väärtpaber välja an-

tud või igäuks evib ettenäitamisel vastavad õigused (nimeta paber). Sellest oleneb nende liiklemine, kusjuures nimeliste väärtpaberite juures on liiklemine seoses teatud raskustega. Vanemal ajal oli selliste nimeliste väärtpaberite edasiandmine üldse võimatu, sest siis vaadeldi kahe isiku vahekorra peale selliselt, kuhu kolmas isik üldse ei saa tungida. Hilisemal ajal kaubanduse arenguga kaanes ka kohustuse üleandmine. Ka siin võidi kohustust üleanda vaid mõlema väärtpaberilepinglase nõusolekul. Ent see oli siiski suureks takistuseks väärtpaberite liikluses. Nüüd isaja seadusandlused püüdsid luua normeeringuid, mis võimaldaks nende liiklemist võimalikult vabana. Selline kõige vabam ja lihtsam viis on väärtpaberite edasiandmine ettenäitaja peale s.o. nimetu väärtpaber. Näiteks: pangatäht, mis tsirkuleerib identsena rahaga. Tänapäeval sünnib ka nimeliste väärtpaberite edasiandmine võrdlemisi lihtsalt. Kuid siiski seoses teatava protseduuriga. Uus saaja peab kirjutama oma nime vastavasse kohta, kuna üleandja peab kirjutama oma nime edasiandmisel. Kui ei ole märgitud saaja nime, nimetatakse seda blanco pealkirjaks muutes ühtlasi väärtpaberite nimetu paberiga identseks (s.t. iga väärtpaberite ettenäitaja evib väärtpaberis mainitud õigused). Sarnaseid pabereid võib hiljem muuta ka nimeliseks väärtpaberiteks (vekslite juures): Nimetute väärtpaberite väljaandmine eraisikutel on kitsendatud riigi poolt. Ikka peab olema märgitud esialgne paberiväljaandja, riigi seadus teeb siin ka teatavad kõrvalkaldeid. Nii võivad nimetud olla aktsiad, obligatsioonid jne. Peale nende esinevad ka mõned teised teatud nimeta väärtpaberid, mida eraisikud võivad väljaanda.

Harilikud võlakohustused, vekslid jt. peavad vähemalt algul olema nimelised.

Hiljem nende ümbermuutmise nimetuteks väärt-paberiteks on võrdlemisi lihtne.

Mõnedes teistes maades - nagu Inglismaal - võivad eraisilud ka võlakohustusi väljaanda kirjutades vaid kolm tähte I.O.Y(I owe you) ja summa ning allkiri.Selline võlakohustus on kehtiv.Pikemalt meie vekslite juures ei peatu, kuna ta kuulub Kaubandusõiguse vald-konda.Võib veel mainida, et selline dokument nagu veksel soodustab väga palju krediidi arengut.Peamiselt miks ta mõjub soodustavalt, on tema lihtsus, sest siin ei ole vajalik märkida põhjusi - mille eest deebitor on ko-nustatud maksma.See võimaldab aga tuua veks-lile teatud vastuväiteid.Näiteks:veksel olla halvasti täidetud võlakohustus jne.kuid sellised vastuvaidlusvõimalused on piiratud vahetu vahekorra tõttu(vahetus vahekorra sõl-tumusest).Tähtsamaks vastuväiteks vekslile - eriti siis kui see muutub nimetuks väärt-pabe-riks - on väide, et keegi kolmas isik saades juhuslikult vekslit, võib omada sellega õigusi mis kuuluvad vekslit viimasele omanikule.

Majanduslikus käibes omavad võrdlemisi tähtsa seisukoha väärt-paberid(konossoment) mis töendavad kaupade olemasolu, evides väärtuse ja on seetõttu ümbervahetatavad ka kre-diidi - raha - vastu.Nende juures siin pikemalt ei peatu vaid vaatleme teisi tähtsa-maid krediitdokumente.

Obligatsioonid ja aktsiad.

Obligatsioonid on protsente kandvad pi-kaajalised krediidi dokumendid(võlakohustu-sed)mis on väga laialt tarvitusel.Narilikult on nad väljaantud riigi või suuremate ette-võtete(a/s)poolt.

Obligatsioonid on käiku lastud massili-selt ega ei ole individuaalsed dokumendid. Obligatsiooni erinevus võlakohustusest sei-sab selles, et teda antakse välja massiliselt-

registrit peetakse kõigis kinnistusjaoskondades. Registrit peetakse tähestikulises järjekorras nende omanike järele või ka kinnisvara asukohtade järele. Seejuures sisaldab register kinnisvara omaniku nime, kinnisvara väärtuse, pantkirjade väljaandmise hulga jne. Edasi on sarnaste registrite juures ülesseatud avalikkuse põhimõte, s.t. igauks võib saada andmeid kinnisvara kohta, millisest on ta huvitatud. Järjekult võib igauks enne kinnisvara kohta antava pantkirja vastuvõtmist, vaadata registrit järele, kui palju sarnaseid pantkirju on vastava kinnisvara peale tehtud. Pantkirjade väljalaskmine annab teatavad õigused pantkirja omanikule. Kui deebitor ei tasu oma võlgu, läheb vastav kinnisvara müügile. Müügist saadud summa läheb võlausaldajate võlgade katteks, kusjuures võlgade kättesaamisel on maksev hüpotekaar järjekord, et kes omal esimese pantkirja saab ka esimesena oma võla kätte. Selline olukord mõjub muidugi kitsendavalt pantkirjade tsirkulatsioonile, sest keegi ei taha paigutada oma kapitali V-VI pantkirja sisse.

Eelpoolsest nägime, et vallasvara pantimisel oli olukord teine, sest siin panditud asilaks enamal juhul võlausaldaja kätte. Sellist panditud asiõiguslikku vahetorda võis kaitsta iga isik. Võib mainida veel, et obligatsioonioigus (võla-, lepinguõigus) ei laiene kolmandatele isikutele.

Sellised pantkirjad on individuaalsed (erapantkirjad) ja nende konkreetne turg on võrdlemisi väike. Kuid meil annavad pantkirju välja Hüpoteek-pangad, nende kindlustuseks on kinnisvarad, mis on panditud pangale klientide poolt. Sellisteks pankadeks on Eestis Hüpoteek pank, Maapank, Maakrediitselts ja Pikalaenu pank. Individuaalse pantkirja juures vastutab väljaandja kinnisvara, kuid panga pantkirjade puhul vastutab pangale panditud, kui ka panga enese varandused.

Krediitdokumentidena tsirkuleerivad majan-

63

dušlikus käibes veel aktsiad, mis on ettevõtte omaniku õiguse tõestamise dokumentideks. Üldiselt enamuse aktsionääre ei võta ettevõtte juhtimisest osa. Nii võib esineda juhus (ka tõendab seda statistika) kus võrdlemisi väikese osakapitaliga aktsiate näol pääseb a/s juhtkonda. Kes juba kord on pääsenud juhtkonda - see sellest nii kergelt enam ei loobu. A/s annavad välja kas aktsiaid, mis tõendavad selle omaniku õigusi vastavas aktsiaühingus või kindlaid protsente kandvaid dokumente (obligatsioonid). A/s ei või tsirkulatsioonile olevaid aktsiaid koondada tagasi enese kätte. Nende aktsiate väljalaskmisel tuleb ettevõttesse uut kapitali. Selle kapitali eest ei maksa a/s kindlat intressi vaid n.n. dividendi mis võib olla ebastabiilne, kuna see oleneb ettevõtte tegevusest. Puht majanduslikult võib vaadelda aktsiaid kui krediidi dokumente. Obligatsioonide eest mida a/s väljalaseb maksab ta iga-aastas kindlat intressi, vaatamata enese tegevusele. Tekib küsimus miks ühed paigutavad paremini oma kapitali aktsiate - teised obligatsioonide alla. Enne selle küsimusele vastamist peame vaatlema obligatsioonide kui ka aktsiate kindlust krediitdokumendina. Obligatsioon toob iga aasta kindlat intressi, järjekuldselt obligatsioonide alla paigutatud kapital kannab iga aasta intressi. Aktsiad aga toovad dividendi vastavalt ettevõtte tegevusele. Mõni a. võib olla selline dividend väga suur. Mõnel a. võib ta hoopis puududa. Eelpoolsest siis nähtub, et obligatsioonide alla paigutatud kapital kannab kindlamat, ehkki võib olla vähemat intressi kui aktsiate alla paigutatud kapital. S.t. obligatsiooni omanikud võivad rahulikult magada voodis, kuna aktsiate omanikud võivad heal juhul ainult hästi süüa.

Pangatähed ja tšekid.

Pangatäht ei evi mingit sisenist väärtust. Pank on vaid kohustatud hiljem seda tähte tagasi lunastama temale trükitud nominaalhinna eest. Varem pidi Eesti Pank panga tähtede esitajale, kes vähemalt neid esitas 5000 kr. väärtuses, andma kulda või välisvaluutat. Praegusel ajal pole see norm enam kehtiv. Nüüd on tähtis ainult see, kui kõrgelt on pangatäht kindlustatud. Kuidas pangatähed tsirkulatsioonil satuvad, moodustavad omaette küsimuse. Pank tahtes osta mingeid hüviseid, annab nende vastu pangatähe. Varemalt kriipsuti alla sellega pangatähte kui krediitdokumenti. Uuemal ajal mil pangad loobusid väljalastud tähtede ümbervahetamisest kullale, täidavad nad raha funktsioone - kuna raha varemalt oli ainult metallis. Selleaegne teooria eraldas pangatähe rahast, nimetades pangatähte krediitdokumendiks, mida oli võimalik ümbervahetada kulla vastu. Raha oli enamasti metallist ega ei olnud ümbervahetatav kullaks. Hiljem kui pangatähed ei olnud enam ümbervahetatavad, kadus vahetegu raha ja pangatähe vahel. Pangatähed omasid juba ka varem ajal raha funktsioone, eriti seal kus pangatähtede emissioon oli riigipankade käes.

Majanduslikus elus puutume me veel kokku eri liiki pangatähtedega (tšekkidega), mis ilmnevad pankade deposiitorganisatsioonide juures. Pangad, - võttes hoiule mitmesuguseid väärtusi, alul hakkasid korraldama orderite ja hiljem juba tšekkide ja pangatähtede abil klientide omavahelist väärtuste tsirkulatsiooni. Tšeki ja pangatähe vahe ilmnis alul selles, et pangatäht kirjutati alati ümmargusele summale (50, 100 jne.) Tšekk võis olla millisele summale tahes (näit. Kr. 21:22) Teine vahetegu seisis selles, et tšeki andis välja vastava panga klient, kuna

64

pangatahne andis välja pank ise. Isik kes oma pangatahne või tšeki, võis minna panka ja nõuda sealt vastavas summas kapitali hüviseid. Tšekk kujutab orderit (käsku) pangale maksta ettenäitajale tšekil tähendatud summa. Seda muidugi sel juhul, kui pank võlgnes tšeki väljaandjale. Järjekult panga ja tšeki väljaandja (kliendi) vahel pidi olema lepingvahekorrd. Pank omas selle lepingu aluse (deposiit, hoigusumma jne.) millest ta siis pidi maksma tšeki ettenäitajale. Deposiidid võivad panga olla tähtajalised, kus teatavatel tähtaegadel toimub väljamaksmine või tähtajatud, mil tuleb igal ajal kui nõutakse - pangal maksta.

Tšekiraamatuid ei anta iga panga poolt oma klientidele. Kliendid saavad tšekiraamatud suurematest pankadest, kus on suuremad raha reservid. Tšekid edendavad seega rahaliiklemise juures suurt osa. Mõnedes majanduslikult rohkem arenenud maades (Inglismaa, USA) omavad nad veel suurema tähtsuse kui pangatähed, tsirkuleerides majanduslikus käibes identsena rahaga, omades seega nagu vekselgi rahafunktsioone.

Kupongid.

Kupongid esinevad obligatsioonide juures, mis on trükitud teatud summa peale - kättesaamiseks teatud ajal. Vastava tähtaja saabumisel lõigatakse kupong obligatsiooni küljest ja saadakse selle vastu raha. Selliselt kupongid evivad teatud väärtusi, siis nende omanikud võivad lõigata obligatsioonilt kupongi ning lastes selle liiklusesse - saades kohe selle raha mida kupongi omanik saab tähtaajal. Sealjuures arvestatakse maha nn. kupongi intress (kuulub Majandusmatemaatika valdkonda). Kõik eelpooltoodud dokumendid esinevad tihtipeale raha asemel. Erinevus nende vahel on mõnel juhul nii väikene, et see on tihti tekitanud terve rea vaidlusi teoreetikutte juures. Tihtipeale on vahetatud mõtteid

nii poolt kui vastu, kuna tegelikult majanduslikus käibes ei ole tarvis kõigile tehingutele sularaha, vaid seda võib teha ka vastavate väärtpaberite abil.

Väärtpaberite emissioon oleneb sellest, millist iseloomu kannab laenukapitali tsirkulatsioon. Tuleb mainida, et laenukapitalide tsirkulatsioon on alati vastupidine krediididokumendi tsirkulatsioonile. Kui keegi annab välja krediididokumendi (veksel) siis saab ta selle vastu teatava hüvise, kusjuures mõningais mõtteis kuulub raha ka hüviste (kapitali) hulka.

Krediidid pakkumine.

Selle lähendamisel vaatleme lähemalt, kust tulevad laenukapitalid, mis paigutatakse võõrasse ettevõttesse ja selle tehinguga kaasnevad nähted. Eelpool oleme vaadelnud juba raha ja kapitali vahetada, kusjuures nägime, et osutusid tähtsaks teatud hüvised (kapital) mille abil on võimalik juure saada kapitali. Seal nägime, et raha iseenesest ei ole tähtis, kuid on vajalik teda selleks et tema abil saadakse hüviseid. Õige kapitali tsirkulatsioon on vastupidine raha tsirkulatsioonile. Rahal on omadus vahetuda kergelt igasuguseks hüviseks. Tema abil võib paigutada kapitali kiirelt ühest alast teise. Siinjuures võivad esineda ka ümberpööratud nähted, kusjuures antakse välja hüviseid ja nõutakse raha. Vaadeldes ligemalt kust kohast niisugused laenukapitalid tulevad, peatume esiteks jõukate inimeste juures, kes ei kasuta ise kapitali. Nad on kapitali kogunud, kuid antud silmapilgul ei vaja seda ja loomulikult paigutatakse see siis laenuks kasusaamise sihiga, sest kapitali kasustamise eest maksetakse kasvikut. Sarnaseid kapitaliste, kes on jõukad ja endal mingit tegevust ei ole, nimetatakse "rentier" (loe rantjee). See rentieride klass sotsiaalselt evib

65
võimaluse suurt osatähtsuse, kuna ta ei ole kellegiga seotud ja võib toimida alati enese heaksarvamise järele.

Veel on hulk asutisi, kes omavad vabu kapitale ja seda ei kasuta - kirik, klooster j.t. Ka seal kapital ei jää seisma vaid voolab rahaturule. Ka teatud klass isikuid, enamasti kindlapalgalist ametnikud - kes koguvad raha nn. mustade päevade jaoks ning need säilitatud summad on vabad ning paisatakse rahaturule.

Vabu kapitale esineb tihti tegevust muutvate ettevõtete ja isikute käes. Ettevõtete oma tegevust lõpetades ja see aeg, mil toimub üleminek teise ala tegevusse, seisab kapital vaba, mis läheb jällegi rahaturule. Tihti ka riigikassas esineb vabu summe, kuigi need otsekohe rahaturule ei paigutata. Riigikassa reserve üle valitseb meil Eesti Pank.

Samuti on need kapitalid vabad, mida kogutakse ettevõtte laiendamiseks. Ettevõtteid püütakse alata laiendada ja suurendada, kuna suurettevõtted töötavad märksa produktiivsemalt. Ettevõtte laiendamine toimub hooaega, mingi ehitus - see püstitakse korraga ehk tehniline sisseseade - jälle ei osteta tükka-aastal vaid kõik masinad koos. Selliseks tegevuseks või ostuks on tarvis suuremaid summe, mida kogutakse hooaega. Kogumise ajal seisavad summad vabalt ja lähevad rahaturule.

Sesoonivahe tõttu esinevad vabad kapitalid teatud teatud ettevõtete juures, mis töötavad sesooniliselt. Kui esineb vaikus sesoon, siis seisavad kapitalid vabalt - kuni järgmise tegevussesoonini (hooajani) ja niikauaks paigutatakse kapital mingi teise tegevusprotsessi.

Kauba krediit.

Kauba krediiti antakse kauba kujul teatud tähtajani s.t. järelmaksuga. Kõigil ettevõtetel on olemas kassa reserv, et oleks võimalik kanda alati ettenägemata kulutusi ning tihti seisavakassa summad vabana, mida võib ka paigutada rahaturule. Kuigi need vabad summad ühe ettevõtte suhtes võivad vabad püsida päeva või paar, siis üle hulga loob see siiski teatud hulga kapitali.

Krediidi pakkumine võib toimuda ka pangatähtede kujul, millest luuakse kunstlik ostujõud, mille vastu on võimalik turul saavutada kapitali hüviseid. Varemalt võis pangatähti iga pank anda välja, mille järelduseks olid tihti panga krahhid. Nüüd on pangatähtede väljaandmine reguleeritud ja koondatud ühte keskk kohta, mistõttu on nad tagatud vajaliku kindlustusega.

Krediidinõudjaid esineb üldiselt rohksti, sest igaüks soovib võrdlemisi suurt osa ühiskondlikust kapitalist, kuna küllaldaselt krediidi abil saavutatakse vastavalt suur ostujõud. Siin ilmneb nähe, et mõningatele isikuile antakse krediiti lõputult - ja samuti on temale võimaldatud pangakrediit.

Kapitalinõudjana esineb ka riik. Riik võib kapitali paigutada enese heaksarvamise järele.

Kapitali paigutused võivad olla tootlikud, kus olemasolevad allikad võimaldavad kapitali tagasimaksmist ning ebatootlikud. Viimasest kaasajal räägitakse eriti kapitali mahutamisel sõjavarustuseks, mis on riigile täiesti ebatootlik kapitali paigutus. (Eriti Saksas on riik vastava organiseerimise kaudu korraldanud kapitali paigutamist sõjaliseks ettevalmistuseks). Riik tõmbab turult hüviseid ära ja suunab need sõjavarustuse suurendamiseks, mistõttu riigivõlad alatasa kasvavad. Riigi kui kõrgema

66

organi, tarbed saavad esijoones rahuldatud ning talle on antud krediidi saamiseks erisoodustused. Samuti nagu riiki, vajavad suurel määral kapitali omavalitsused - kelle krediidi nõudmine kasvab alatasa, kuna nõutakse moodsaid teid, parke, hoolekannet jne. See vajab kõik raha. Siis pöörduakse rahaturule - kust on võimalik saada raha krediidi-dokumentide vastu.

Tarbijad vajavad ka tihti krediiti. Samuti vajavad üksikud ettevõtjad krediiti. Kaubandus, tööstus ja põllumajandus vajab võrdlemisi suurel määral krediiti, kas ettevõtte käitamiseks, maa ostmiseks või parandamiseks jne. Kapitali mitte omades tuleb pööruda rahaturule, kust on võimalik saada krediiti.

Kooperatiivkrediit.

Ka kooperatiivühingud vajavad oma tegevuse laiendamiseks ja jätkamiseks krediiti. Harilikult saavad nad seda üldisest krediidi reservuaarist. Kuna krediit toob kaasa palju häid külgi, siis esineb loomulikult kibe võistlus krediidi saamisel. Kõik püüavad saada suuremat osa krediidist, kuid tuleb arvestada, et siiski osal on võimalik saada suuremat krediiti, ülejäänud osal tuleb vähemaga rahul olla. Muudugi kõige paremas olukorras seisavad need, kes on krediidi turu keskusele ligemal ja need halvemas olukorras kes asuvad kaugemal.

Kõike eelpoolset kokkuvõttes nägime kaunis huvitava pildi krediidi tekkimisest, nõudmisest ja pakkumisest. Nägime, et isikud, kel on üleliigset kapitali - saadavad selle rahaturule kust neid edasi antakse käitistesse ja majanditesse kuhu tarvis. Sarnast süsteemi võiks võrrelda vere ringvooluga. Kapitalid kogunevad kindlasse reservuaari, kust neid saadetakse igalepoole majanduselu süsteemi laiale. Selle süsteemi liikvel-

hoidmiseks on tarvis muidugi teatud organi-
satsiooni. On ju veel vahenditu krediit, kus
kapitali omanik annab kapitali kohe kapitali
vajajale, kuid selle krediidi osatähtsus võr-
reldes krediidi üldise liiklemisega väga väi-
ne.

Suurem krediidi liiklus toimub teatud
keskuste :börside ja pankade kaudu. Börsideks
on kohad kuhu tulevad kõik väärtpaberite
nõudmised ja pakumised kokku. Osa börsiteadla-
si vaatlevad ka panku kui börsifondi osasid.
Meil ei esine väärtpaberite liiklemine nii
suurel määral, et võiksime panku lugeda bör-
side juure kuuluvaiks.

Pangad,
need on vahetalitajad krediidi turul kre-
diidi nõudmise ja pakumise alal. Tekib kü-
simus - kas krediidi vahetalitus on ainuke-
seks funktsiooniks või on tal veel teisi
ülesandeid? Kindlasti pangale on omistatud
veel terve rida teisigi ülesandeid peale
rahalaenamise. Nii on tema funktsiooniks va-
hetalitus maksu alal, sest raha saatmine ja
maksmine pankade kaudu on kaasajal väga
laialdaselt tarvitusel. Peale selle on mak-
suvahetus veel krediidikirjade väljaandmi-
se (m. rahatamaksmise) teel. Siin esineb nn.
girovahetalitus, kus pank toimib maksmise
kliendi poolt saadud korralduse põhjal. Maks-
ja pank saab kliendilt orderi ja see kir-
jutab vastava summa kliendi arvelt orderi-
ettenäitaja arvele. Sellisteks orderiteks
on harilikult tšekid. Selline vahetalitus ei
piirdu mitte ainult ühe panga klientide
vahel, vaid seda teostatakse ka mitme pan-
ga klientide vahel. Sellist suurt vahetali-
tust juhivad keskpank, mida meie nimetame arve-
kojaks. Ühe panga klient esitab oma tšeki
pangale, sellel pangal puudub aga vahetust
vastava teise kliendi pangaga ja sel juhul
saadab pank tšeki arvekotta, kes toimetab

67

vastava tšeki eest saadava summa õigesse pank. Seal ühtlasi arvestatakse ka mõlemate pankade saldod ja püütakse neid hoida tasakaalus. Pangad peale vahetalitus- ja arvestustehingute toimivad veel kaubanduslike tehinguid. Tihti ostab pank suurel hulgal väärtpabereid ja väärismetalle. Seepärast esineb nähe, et mitmed väärtpaberite omanikud oma väärtpaberite realiseerimisel pöörduvad panga poole. Sellised kaubanduslikud operatsioonid, mida pank toimib jagunevad kahte suurte ossa: a) komisjonitehted, mis sünnivad kliendi arvel ja b) kursitehted, mis sünnivad panga enese arvel. Sel juhul spekulereib pank, püüdes osta vastavaid väärtpabereid odavamalt ja müüa kallimalt, teenides sealjuures kursivahega. Pangad sooritavad veel mitmesuguseid finantstehinguid, nii emiteerivad nad mitmeid väärtpabereid; asutavad mitmesuguseid ettevõtteid, võtavad osa mitmesugustest tehingutest jne. Seega näeme, et on olemas 4 panganduse funktsiooni (krediitvahetalitus, maksuvahetalitus, kaubanduslikud tehingud ja finantstehingud).

Vastavalt nendele funktsioonidele võime jagada ka panga mõiste. Seega esinevad pangad asutistena, mis tegelevad kas maksude arvestamise alal, krediitanduse alal, börsiväärtustega kauplemise alal või igat liiki emisjoni alal.

Peatudes pankade tekkimise ajaloo juures, näeme nende tekkimise algust 12. saj. Itaalias. Nagu teame, asus seal suur hulk linnriike, kes iga üks andis oma raha välja. Riikide kaupmeeste omavahelisi toiminguid tuli korraldada vastava maa rahaga. Kuna üksikul kaupmehel läks raskeks omada kõikide riikide rahasid, tekkisid erilised isikud, kes võtsid omale rahavahetuse elukutseks (asusid telgis - banke - Majanduspoliitika I - 129 -

bank). Need hakkasid aeg-ajalt tegema ka teisi krediidi operatsioone. Teiseks tähtsamaks põhjuseks mis aitas pankade tekkimisele kaasa, oli tolleaegne ebakindel olukord (sõjad) mis sundisid kodanikke paigutama raha kindlaltesse kohtadesse hoiule. Ühtlasi võimaldusid pankade omavahelised kokkulepped hädahüta raha ülekannet raha orderi (maksukäsu) kaudu kus üks pank maksis orderi ettenäitamisel teise panga eest ja sellega jäi ära raske rahatransport ja rahakontroll kuna tollal otsides valerahasid rikuti ka tihti õigeid rahasid. Järjekult oli esialgne pankade ülesanne deposiitoperatsioonid ja maksuvahetalitus. Hiljem kui pangaomanikud märkasid, et pangas püsisid alati teatud reservid, hakkasid esinema krediittehingud, mille põhjal teatava vekslit vastu andis pank raha. Itaalia linnade kaubanduse õitse ajal asutasid itaallased ka mujale panku. Hiljem kui kaubanduslik keskus Itaaliast nihkus rohkem läänepoolsele ning ilmusid väga mitmed väärtused (liigse krediidi väljaandmise puhul jäid paljud pangad maksujõuetuks) siis jäi pankade areng ja asutamine soiku. Uut hoogu võttis panganduse areng alles 18. s. mil tähts- maks funktsiooniks said pangadusel krediit operatsioonid ja maksuvahetalitus. 18. s. lõpul tulid juba finants ja esimissioon operatsioonid. Isäranis viimasel ajal on pangandus hakanud mõju avaldama paljudele majandus- harudele, kuna krediidi tõttu mida pank annab välja, esineb suurem võimalus majanduslikuks arenguks.

Panganduse juures näeme ka, et suur ettevõtte on suurema produktiivsusega kui väike, sest suurettevõttena on pangal mõju ja tugevus võrdlemise suur. Suurpangad hävitavad väikeste pankade iseseisvuse muutes neid oma filiaalideks. Sellised filiaal osakonnad tõstavad omakorda panga mõju, kuna nende kau-

68

du on tal võimalik haarata üleliigset kapitali ja saata sinna kus on nõudmine kapitali järele suurem. Kuna selliselt pankade tähtsus majanduslikus elus üha kasvab, siis arusaadavalt, et enam-vähem kõik seltskondlikud kihid ja koondised püüavad omada panku. Sellepärast näeme majanduselus panku, mis on asutatud riigi, omavalitsuste, eraisikute, ühingute jne. poolt. Seega esineb meil võimalus liigitada panku üksikute asutamisalade järele nagu: Põllumeeste pank, Majaomanikkude pank, Tööstuse pank jne. Kõigist neist ringkondadest päritolevad isikud püüavad koondata enese vabad kapitalid oma vastavasse panku - saades vajaduse korral krediiti.

Erilise panku esineb n.n. lombardpankadena (pandimajad). Nende asutamine on kitsendatud seadusandluse poolt ning harilikult on nad antud omavalitsuste kätte, kuna nende klientuur koosneb peamiselt vaesematest kihtidest. Kui need pangad asuvad eraisikute käes, võivad need, võib olla, liiga palju ekspluateerida oma kliente.

Eestis pankade asutamine on viidud kontsessiooni alusele - seega võib panku asutada ainult Vabariigi Valitsuse loal, kusjuures asutamiseks peab olema vastavad eeldused. Kõik pangad alluvad meil seaduse poolt ettenähtud normidele, mille aluseks on Krediid asutiste seadus (R.T. 32-31.a.) Nende normide täpse täitmise järele valvab Majandusministeeriumi juures asuv vastav osakond.

Pankade liigitamiseks on rajatud väga palju süsteeme. Osa autoreid jaotavad panku krediiditehete järele, kusjuures mõned neist peavad krediiti regulaarseks - teised aga irregulaarseks pangatehinguks, ehkki on teada, et pank toimib kõiki neid tehinguid.

Panga tehteid jaotatakse nelja suurde liiki, mis omakorda jagunevad alaliikidesse.

Esiteks asume vaatlema A) krediitetteid, mis jagunevad väga mitmetesse alaliikidesse. Pangaandus olles vahetalitajaks krediittoimingutes, kreditoride ja deebitoride vahel, siis võime vaadelda neid kliente samuti kui panga kreditore ja deebitore. Lähtudes sellest, võime jagada krediitetteid kahte ossa: a) passiivseteks ja b) aktiivseteks.

Passiivsed krediitetteid on sellised, kus pank saab raha oma klientidelt nn. pangakreditoridelt.

Aktiivsete krediitetteid juures annab pank enese klientidele kapitali. Neid kliente nimetatakse panga deebitorideks. Selle jaotuse juures esinevad meil sellise jaotuse juures kapitali pakkujad ja nõudjad, kus pank on vahetalitajaks. Iga panga kapitali paigutaja on kindlustatud panga põhikapitali kaudu, et ta oma kapitali kätte saab. Siin olev riisiko moment on palju väiksem, kui vahenditu krediidi juures. Sellest järgneb, et pank võib välja anda kapitali ainult nii suures ulatuses ja nii kauaks kui talle kapitali on antud. Panga aktiivsed tehingud on sellel läbi tihedas sõltuvuses passiivsete tehingutega. Ilma selleta ei oleks pank likviidne (kindel).

Pank muutuks maksujõuetuks, kui ta ei saaks temale antud kapitali tähtpäeval tagasi maksta. Selline karm norm on meie vastavas seadusandluses ettenähtud, mida lähemalt vaatleb Majandusõigus ja Kaubandusõigus.

Jagada võiks krediitühinguid veel 1) lühiajalisteks ja 2) pikaajalisteks. Nii siis esinevad meil lühiajalised aktiivsed ja passiivsed krediitetteid ja pikaajalised aktiivsed ja passiivsed krediitetteid. See jaotus on niivõrt olulise tähtsusega, et mõned autorid on sellele rajanud kogu oma krediitinduse teooria. Raske on aga tõmmata otsest piiri lühiajalise ja pikaajalise krediidi va-

69

hele. Maritiimult on need vahed, mil algab pikk aeg ja lõpeb lühiaeg rajatud omavahelistele suhetele ja kokkulepetele. Pikaajaliste passiivsete tehetena võiks mainida: obligatsioonide pikaajaline emissioon ja obligatsioonide kustutamine algusega mitte enne 10 a. Pikaajaliste aktiiv teheteks on niit. hüpoteekaarkrediit, mille juures on panditud kinnisvara ja mis-sugune kustub võrdlemisi pika aja jooksul. (30 jne. aasta järele). Kõik teised krediit-tehted kuuluvad lühiajaliste krediit-tehete hulka.

Teiseks tähtsamaks pangateheteks on B) arvestustehted. Siin esinevad tehingud võime jaotada kahte liiki. Osa tehteid arvestatakse raha abil (raha saadetakse pankka ja sealt edasi jne.) ja teine osa tehteid arvestatakse rahata (näiteks girotehted, clearingtehted arvekoja kaudu jne.).

Kolmandaks suureks pangateheteks on C) kaubandusliikud tehted. Need jagunevad omakorda kahte liiki: 1) komisjonitehted ja 2) kursitehted (selle juures peatusime juba eel-pool).

Neljandama funktsiooni pangatehetest moodustavad D) finantstehted. Siin esinev tehete arv on võrdlemisi suur ja laialipaisatud, näiteks: emissioon, igasuguste ettevõtete asutamine, käitiste finantseerimine jne.

Vaadeldes pankade liigitamist, siis on võimalik neid ka tehnilises mõttes liigitada. Kõigepealt näeme siin krediitpanku, mis omakorda jaguvad kolme ossa a) deposiitpangad, b) täht pangad, c) hüpoteekpangad.

Deposiitpangad on sellised, mis võtavad vastu hoiusummasid. Tähtpangad annavad välja pangatähti ning hüpoteekpangad lasevad käibesse pantkirju.

Teise liigina eritleme börsipanku. Selline nimetus on tekkinud sellepärast, et nad töötavad käsikäes börsiga ja neid võib jaga-

ka kahte liiki a)kaubanduslikud ja b)finants-
pangad.

Kaubanduslikud pangad on sellised pangad, mis on vahetalitajaks enese klientide ja börsi vahel, toimetades börsil mitmesuguseid tehinguid väärt-paberitega nii ostes kui müües. Tema kompetentsi kuuluvad seega kursitehted.

Finantspangad on sellised, mis rohkem tegelevad spekulatsiooni alal, asutades uusi ettevõtteid ja finantseerides tööstusi, muu-ces ainuisikulisi ettevõtteid a/s-deks ning tegutsevad teiste spekulatsiooni valda kuulu-vate tehingutega.

Mainimata ei saa jätta, et nende hulka kuuluvad nn. säästukassad, võttes klientidelt raha hoiule ja makstes selle eest kindlat, ehkki suhteliselt madalamat intressi kui teised pangad.

Kolmanda liigina esinevad majandusli-
kud pangad, mis jagunevad vastavalt majandus-
harudele (põllu-, tööstuse-, kaubanduse-, jne.
pankadeks).

Neljanda liigina esinevad spekulatsioon-
pangad mis üldjoontes sarnanevad börsipanka-
dele.

Siinjuures võib mainida viiendana liigi-
na nn. segapanku, mis tegelevad kõigi pangale
omaste operatsioonidega.

Nähes sellist suurt hulka pankade liike tekib küsimus, milline pangaliik on kõige soodsam ja kasulik majanduslikult. Selle küsimuse lahendamiseks tegeleb kirjandus juba kauemat aega, sest vanemates pangandusmaades on pangad juba ammugi võrdlemisi teravalt spetsialiseerinud. Nooremates majanduslikes maades ei tehtud pankade vahel nii teravat vahet, mistõttu seal nende tegevus oli palju soodsamalt arenev.

Ka meil on vastav normering, mis ütleb, et kõikidel pankadel ei ole õigusi tegeleda

70

kõigi majanduslikus käibes olevate tehingute-
tega. Sellega on kitsendatud küll mõnes suh-
tes pankade tegevusvabadust, kuid teisalt vä-
hendatakse sellega isikute riisiko moment,
kes paigutavad oma kapitali pankadesse.

Lähemalt ei vaatle meie pankade liigi-
tust sotsiaalses mõttes, kuna see on umbes
identne ühiskonna klasside jagunemisele.

Pangatehted. Siin puutume kõigepealt
kokku panga deposiittehetega, mis seisab sel-
les, et keegi annab pangale mingi hüvise
hoiule. Hoiule-andmise järele jaguneb depo-
siit kahte liiki:

1) depositum regulare (regulaarne depo-
siit), 2) depositum irregulare (irregulaarne
deposiit).

Regulaarne deposiit ilmneb selles, kui
keegi oma hoiule antud hüvise saab tagasi.
Irregulaarne deposiit kujutab endast depo-
siiti, kus hoiule antud hüvise asemel saa-
dakse tagasi samas väärtuses ja samas kogu-
ses ja samat liiki hüvist. Näit.: Kaubaaita
viiakse hoiule 500 kg. rukist ja tagasi saa-
dakse samuti 500 kg. rukist. Tagasi saadud
rukis aga ei ole sama mis sinna viidi.

Deposiidtehted võivad olla rahalised
ja mitterahalised. Nii võib juhtuda, klient
üürib panga käest hoiuruumi (pangaseifid)
kuhu ta võib oma hüviseid paigutada. Pan-
ka võib paigutada ka kinniseid hüviseid
regulaarsele deposiidile (kastike väärtasja-
dega jne.). Sealjuures ei ole pangal tarvis
teada, mis on hoiule antud. Regulaarne depo-
siit võib toimuda ka lahtiselt. Võidakse
hoiule anda pakk aktsiaid, mida ta saab täp-
selt tagasi samade nr-tega, sest klient on
nende omanik.

Panka võib hoiule paigutada hüviseid,
mis ei kuulu kliendile. Näiteid võib tuua
ka irregulaarse deposiidi puhul, kus hoiule
antud asjad ei ole rahalised. Siin on kadu-

nud hüviste eelpoolnähtud regulaarne iseloom kus klient sai tagasi sama hüvise. Nad on siin muutunud liigi hüvisteks. Nii on raha liigi hüvis, sest hoiule andes raha - meie ei saa tagasi sama raha, mida andsime hoiule. Selliste liigi hüviste üle saab pank omandi õiguse, kusjuures jääb talle kohuseks üleanda samas hulgas, samas väärtuses, samast liigist hüvist, kuid mitte enam seda sama hüvist.

Deposiitide pankadesse voolamine toimub seetõttu, et ettevõtted omavad vabu kapitale, mida nad paigutavad pank ja mida nad sel ajal ei kasuta. Deposiidide tekkimisel on suur tähtsus nii era kui ka rahvamajanduslikus mõttes, sest eraisik kaotab enese vaba kapitali hoidmise riisiko (vargus, kahjutuli jne.). Rahvamajanduslikult seisab kasu selles, et vaba kapital paigutatakse sinna kus on kapitali puudus. Deposiidid paigutatakse pan ka vastavalt sellele, kuidas paigutajal see on kasulik. On tal kapitali tihti ja ootamata vaja, paigutab ta selle n.n. jooksvale arvele, kust ta igapäev (panga töötundide ajal) saab seda kätte. Selle kõrval esineb nr. tähtajaline arve, mida kasutab klient siis, kui tal ei ole tarvis kapitali pikema aja jooksul ja siis on tal õigus nõuda seda vastaval tähtajal.

Sellistel tähtajalistel arvetel on see tähtsus, et pank teab vastavat kapitali anda krediidiks, kuna klient ei saa temalt nõuda seda ootamatult tagasi. Seepärast ongi arusaadav selline moodus, et pangad maksavad tähtajalistelt arvetelt kõrgemat intressi kui jooksvalt arvelt.

Tihti peale üksikud isikud paigutavad pank ja väga suuri kapitale. Kuna nad võivad seda igal ajal välja nõuda, siis on arusaadav pankade nõue, et pangale teatatakse vähemalt 24 tundi ette, kui soovitakse need summad tagasi nõuda. Jooksva arvel basee-

41
rubki nn.tšeki süsteem. Tšeki kaudu saab klient
alati välja nõuda enesele vajaliku summa oma
jooksvalt arvelt. Tänapäeva majanduslikus elus
siindatakse arveid vastavate tšekkidega mis
on koostatud vastavalt riigi poolt maksmapan-
dud normidele. Ka meil kehtib nn.tšekiseadus,
mille järele tšekk on sarnane blankovekslile,
mille maksmine toimub ettenäitamisel ja mis
on kirjutatud vastava panga peale. Tingimuseks
on see asjaolu, et tšeki väljaandjal peab olema
vastavas pangas hoiul teatud kapital- mis moo-
dustab nn.tšekikatte. Mõnikord sooritab pank
tšekkide tasumist ka siis kui kliendil ei
olegi pangas vastavaid summasid, s.t. kuita-
puudub tšekikate. Ilmneb siis siin teatud
liik krediiti: - mida nimetatakse kontokor-
rent arveks, mis põhjeneb panga ja kliendi
vahelisele suhetele. Mainida võiks, et tšeki-
de abil toimub arvestamistehingud, clearing ja
girokäibe. Vahe ilmneb selles, et saksa pangad
andsid välja nn.arvestamistšekke ja maksu-
tšekke. Arvestamistšekiga ei saanud pangast
raha välja võtta, vaid võis selle summa kanda
omale arvele. Maksutšekiga võis aga raha välja
võtta ehk jälle oma arvele kanda vastavalt
kliendi soovile.

Meil vastav tšekiseadus näeb ette, kui
tšekile on peale kirjutatud "minult arvele
kandmiseks", siis on selline tšekk identne
arvestustšekiga ja selle kaudu ei saa tšeki-
näitaja raha kätte, vaid kantakse tema arvele.
Selline arvestustšekk vähendab tunduvalt riisi-
kot tšekikadumise puhul, sest teda ei maksta
välja võõrale isikule.

Juriidiliselt ei ole küll pangale keela-
tud tšeki väljamaksmist, kuid sel juhul vastu-
tab pank ise.

Tšekiliigid. Tšekiliike esineb võrdlemi-
si mitmel kujul. Üksikutes maades kehtivad
seadused näevad väga mitmesuguseid norme,
mille järele tšekk võib muutuda nimeliseks,

nimetuks, väljamaksetavaks jne.

Meil toimub tšekide arvestamine arvekojas, mis tegutseb Eesti Panga osakonnana (Tallinnas). Arvekoja liikmeskonna moodustavad üksikud pangad. Nende saldode korraldamine ja arvestamine toimub Eesti Panga poolt, kus on vastavate pankade jooksvad arved. Sellise arvestamise tähtsusest annab kujuka pildi E. Panga aruanne, mis teatab, et 50% E. Panga kassast läbiläinud summadest on tšekid (ja sellest umbes neli pool osa on katud tšekid).

Mis puutub deposiitide protsendistamisest, siis see toimub vastavalt üldisele rahaturu seisukorrale, mis oleneb kapitali nõudmisest ja pakkumisest. Peab ütleva, et meil on alati makstud jooksvatele arvetele intressi, aga välismaail tihti juhtub, et jooksvad arved ei kannu üldse intressi. Varemadel aegadel oli koguni pangakliendil kapitali hoiuleviimisel seotud teatav kulu. Ta pidi nimelt deposiidi eest maksma pangale juurde - kuna hoidmine oli seotud suurte raskustega.

Tänapäeval maksab pank hoiule antud kapitalide eest, kus juures intress on vastavalt suurem, mida kauem seisab kapital pangas.

Deposiiditehete juures ilmnes esimesena pangatähtede emissioon. Selle tekkimise algpõhjuseks oli asjaolu, et pankiirid märkasid deposiittähtede tähtsust. Need olid tõendavaks dokumendiks kliendile, et pank võlgnes neile deposiiti antud hüvise väärtuse eest. Pankiirid soovides tõmmata panka suuremal määral kapitali, hakkasid väljaandma deposiittähti ka siis kui panka ei antudki mingisugust deposiiti, sellist moodust kapitali juurdehankimiseks hakkasid mõned pangad praktiseerima võrdlemisi suurel määral.

Paberraha ja pangatähe vahel on isearanis viimasel ajal erinevus väga väikeses

72
jäänud. Selline raha funktsioonide ülekanne pangatähele võis toimuda ainult pika arengu jooksul. Seda ülekannet soodustas suurel määral küllaldane kindlustus, mis tekkis siis, kui pangatähtede emissioon viidi üle (tsentraliseerus) ainult ühe panga kätte. Selline pangatähtede ja rahavaheline kohustus laienes ka teistele surrogaatidele.

Tähtsamaks asjaoluks tuleb pidada, et pangatähed võimaldavad kokkuhoida metallraha ja väimasel ajal on see iseäranis ilmnenu, mil metallraha peaaegu täielikult käibest on kadunud ehkki on ta veel seaduslik maksuvahend. Selle peamiseks kadumise põhjuseks on pangatähtede elastsus, s.t. nad on võimelised kohanema rahamärkide vajadusele. Nende arvu võib suurendada kui nõudmine nende järele suureneb - nõudmise kadudes tulevad nad keskpanka tagasi. Selline väide, et pangatähtede nõudmise vähenemisele tulevad nad panka tagasi, ei ole täpselt õige, sest pangatähed ei pruugi otseselt panka tagasi pöörduda. Siiski võib ütelda, et aja jooksul tuleb enamus pangatähti tsentraalpanka.

Pangatähtede kahanemine on iseäranis tähtis kriisiaegadel. Nende kahanemisel hakatakse muidugi rahamärke suurendama, et sellega katta suuremaid nõudmisi. See suurendamine ei mõjuks halvavalt majanduselule kui siin ei esineks nähe, et suur hulk pangatähti mis ei ole läinud tagasi keskpanka, koonduvad kellegi isiku kätte. Rahamärkide hulga suurenemisel võivad need isikud paisata oma kogutud pangatähed samuti liiklemisse, mis võib esile kutsuda vapustusi rahvamajanduses.

Vaadeldes korrapärasest raharinglemise seadust, näeme siin, et pangatähed, mis on suurel hulgal emiteeritud, ei lähe tsirkulatsiooni, vaid koonduvad mõningate isikute kätte. Seepärast arusaadavalt pangatähed peavad olema küllaldaselt kaetud ja see kate peab olema küllalt likviidne s.t. ta peab olema väga kii-

resti kättesaadav. Harilikult on sellisel katteks väärismetall, peamiselt kuld. Selleks võib olla ka lühiaegsed kergesti realiseeritavad dokumendid ja muud rahalised kohustused. Pole jõutud veel ühtlasele seisukohale kuidas täpselt korraldada seda katet. Osa süsteeme lähtuvad sellest, et pangatähed peavad olema kaetud väärismetallidega. Teiste süsteem baseerub vahetuse vajadusel. Nimelt peab olema kindlaksmääratud - palju võib emiteerida pangatähti. Ühtlasi toonitatakse, et rahvamajanduse huvides mõningail juhtumitel võib emiteerida ka suuremal määral pangatähti, kui on selleks katet.

Kolmandad katsuvad eelmisi seisukohti ühendada ning püüavad kindlaksmäärata vahetuse: kui palju võib suurendada emiteeritavate tähtede arvu, millel puudub kate (üks kolmandik või üks neljandik korda jne.). Kui tekivad raskused ning mõnel juhul koguni n.n. rahaturu paanika, siis seoses sellega peab pank kohe lõpetama uute tähtede emissiooni. Veel on tal tähtis likviidsus - kui palju on tal võimalus pangatähti tagasi tõmmata tsirkulatsioonist, ilma et üldine vajadus selle all kannataks.

Paanika korral voolavad pangatähed pankade ümbervahetamiseks raha vastu. Meie ei tohi unustada, et lähtume seisukohast, et on olemas vahe pangatähe ja raha vahel. Sellise ümbervahetamise tekkimisel näeme, et emissioonipanga üheks tähtsamaks ülesandeks on raha liikluse korraldus. Meil Eestis reguleerib pangatähtede emissiooni E. Pank - tal on antud ülesandeks valvata, et ei tundaks puudust pangatähtedest ega tekiks ka ülekuhjumist. Ta peab vaatama, et raha väärtus püsiks enam vähem samal tasemel. Selleks on vajalik vaadelda ka pangatähtede katet. E. Panga põhikiri näeb ette, et pangakate peab kõigi kohustuste kohta moodustama vähemalt 40% (ehk kaks viiendikku).

Kuna meil teoreetiliselt on kuld vääring, siis on pank kohustatud andma igale kliendile,